

**T.C
DICLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
İSLAM MEZHEBLER TARİHİ ANABİLİM DALI**

ALEVİLERİN ON İKİ İMAM ALGISİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet ÖZKORKMAZ

**Tez Danışmanı
Doç. Dr Metin Bozan**

Diyarbakır 2011

ÖZET

Alevilikte On İki İmam Algısı, başlıklı tez çalışması bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Aleviliğin ve Bektaşiliğin ne olduğu, Alevi kaynaklarının neler olduğu, Alevilik Bektaşilik arasındaki farklılıkların neler olduğu ve On İki İmam'ın hayatı anlatılmıştır.

Birinci Bölümde, Alevi Literatüründe On İki İmam'ın Alevi kaynakları sayılan Buyruklarda ve Alevilerin vazgeçilmezi olan nefeslerde nasıl geçtiği, şiirler ve nefeslerde verildikten sonra hangi İmamın daha fazla vurgulandığı ve hangi İmamın nasıl algılandığı açıklanmaktadır.

İkinci Bölümde, Alevi İnanç ve İbadetlerinde On İki İmam'ın ne sıklıkla ve nasıl geçtikleri anlatıldıktan sonra On İki İmam'ın inanç ve ibadetlerde ne kadar etkili oldukları açıklanmaktadır.

Üçüncü Bölümde ise günümüzde Alevilerce benimsenen On İki İmam ve Aleviliğin, Alevilerce birbirin farklı olan algıları özetlenmektedir.

ABSTRACT

The dissertation study of the Perception of the Twelve Imams in Alawism consists of an introduction and three chapters. In the introduction part, the topics what the Alawism and Bektashism are, what are the Alawism-related sources are, what are the differences between the Alawism and Bektashism are and the lives of the Twelve Imams were told.

In the first part, the subjects how the Twelve Imams are touched on in the sources including phrases which are indispensable items of Alawism and Bektashism, who are the most stressed Imam after the poems and phrases have been told and how the Imam are perceived, are mentioned about.

In the second part, how and how often the Twelve Imams are mentioned in the belief and rituals of the Alawism and to what extent they are effective on these beliefs and rituals, are told.


In the third part, the different perceptions of Alawites about the Twelve Imam and Alawism-which are adopted by the Alawites in today's world- are summarized.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN : Prof. Dr. H. Musa BAĞCI

ÜYE : 
Doç. Dr. Metin BOZAN
İslam Mezhepleri Tarihi A.B.D.

ÜYE : Yrd. Doç. Dr. Necmi DERİN


ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçene öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2011

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Alevilik, Türkiye’de üzerinde çokça konuşulan tartışılan konuların başında gelmektedir. Aleviliğin ne olduğu, kaynağı ve tarihi konusunda yoğun tartışmaların yaşandığı şu dönemde birbirinden çok farklı Alevilik tanımı ortaya atılmıştır. Kimi Alevi yazarlar Aleviliği İslamiyet’in bir mezhebi olarak görürken, kimi yazarlar Aleviliğin İslamiyet’in özü olduğunu savunurken, kimi uç noktadaki bazı yazarlar ise Aleviliği başlı başına bir din olarak savunmaktadır. Aleviliğin kendi kültürel kaynakları bir bütün olarak ele alınmadığı, ya da Aleviliğe ideolojik bakıldığı için, çeşitli farklı algılamalar oluşmuş ve bu yüzden de Aleviliği tam olarak tanımlayabilmek mümkün olmamıştır.

Bu çalışmanın amacı; günümüz Sünni ve Alevi anlayışında önemli bir yer tutan Ehl-i Beyt ve On İki İmam’ın Alevilerce nasıl algılandıkları, gündelik hayatlarında, ibadetlerinde, nefeslerinde On İki İmam’ı ne kadar tanıdıkları ve On İki İmam’ın hayatlarında ne kadar etkili olduğu, gerçekte yaşayan On İki İmam ile buyruklarda nefeslerde ve diğer kaynaklarda geçen On İki İmam arasında ne gibi farklılıklar olduğunu daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Bu tez giriş kısmıyla beraber 4 kısma ayrılmıştır. Giriş kısmında başta Aleviliğin ne olduğunu, hangi anlamlara geldiğini, Aleviliğin kaynaklarını, Alevilik ve Bektaşilik arasındaki farklılıkları ve On İki İmam’ın hayatları anlatılmıştır.

Tezin ana konusu birinci bölümle başlar. Birinci bölümde Alevi kaynakları anlatılmaktadır. Daha sonra Alevilerin kutsal kitapları olan buyruklarda ve nefeslerde On İki İmam’ın nerelerde geçtiği ve nasıl anlatıldığı detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Tezin ikinci ve ana kısmında ise Alevi ibadetlerinde On İki İmam’ın nasıl geçtiği ve ibadetlerde On İki İmam’ın etkinliği ve önemi kaynaklarıyla detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Tezin üçüncü kısmında ise günümüz Alevilerin Ehl-i Beyt ve On İki İmam algıları ve bu algıların ne kadar birbirinden farklı oldukları anlatılmaktadır.

Bu çalışma kesinlikle tam ve eksiksiz bir çalışma değildir. Ancak bu çalışmada Alevi kaynaklarını, kitaplarını, nefeslerini, buldukları çevreleri araştırmaya çalıştık. Aleviliğin Aleviler içinde de çok farklı tanımladığını, Alevi toplumunun her safhasında adı geçen Ehl-i Beyt'in aslında Aleviler arasında çok farklı algılandıklarını Sünnilerin Ehl-i Beyti ile Alevilerin Ehli Beyti'nin çok farklı olduklarını anlatmaya gayret ettik

Bu çalışmada kitap, kaynak ve araştırma yöntemleri hakkında yardımlarını esirgemeyen danışmanım Metin BOZAN'a teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1
3. ARAŞTIRMANIN METODU	2
4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	2
5. ALEVİLİK NEDİR.....	3
6. ALEVİLİK İNANIŞI	8
7. BEKTAŞİLİK NEDİR.....	11
8. ALEVİLİK BEKTAŞİLİK ARASINDAKİ FARKLAR.....	13
9. ALEVİ KAYNAKLARI	16
10. ON İKİ İMAM'IN HAYATI	19
BİRİNCİ BÖLÜM	27
ALEVİ LİTERATÜRÜNDE ON İKİ İMAM	27
1. BUYRUKLARDA ON İKİ İMAM	28
1.1 İmam Câfer Sadık Buyruğu	28
1.2. Şeyh Safi Buyruğu	37
2. NEFESLERDE ON İKİ İMAM	48
2.1. Yol- Erkan'da On İki İmam	49
2.2. Düvaz'larda On İki İmam	54
2.3. Mersiyelerde On İki İmam	56
2.4. Birlik Nefesleri	57
2.5. Devriyeler	57
3. CENKNAMELERDE ON İKİ İMAM.....	59
İKİNCİ BÖLÜM	61
ALEVİ İNANÇ VE İBADETLERİNDE ON İKİ İMAM	61
1. ALEVİLİK'TE CEM İBADETİ	61
2. CEM İBADETİNDE ON İKİ İMAM	63
3. ALEVİ İNANCINDA DİĞER İBADETLER.....	68
4. GÜLBANGLARDA ON İKİ İMAM.....	70
5. ALEVİ KÜLTÜRÜNDE BAYRAMLAR VE ON İKİ İMAM.....	71
5.1. Sultan Nevruz Bayramı.....	71
5.2. Hıdırellez Bayramı.....	73

5.3. Kurban Bayramı	74
5.4. Abdal Musa Kurbanı.....	75
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	78
GÜNÜMÜZ ALEVİLERİN ON İKİ İMAM ALGISI.....	78
1. ALEVİLİĞİ ZERDÜŞTLÜĞÜN UZANTISI YA DA SEMBOL OLARAK ALGILAYANLAR.....	78
2. HZ. ALİ'Yİ İLAH OLARAK ALGILAYANLAR.....	79
3. "MUHAMMED ALİ BİRLEMESİ" HZ. ALİ VE HZ. PEYGAMBER'İ BİR OLARAK ALGILAYANLAR.....	81
4. HZ. ALİ'Yİ İLK İMAM VE İNSAN-I KAMİL OLARAK ALGILAYANLAR	82
SONUÇ	84
BİBLİYOGRAFYA	87

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhisselam
b.	: Bin(oğlu)
bkz.	: Bakınız
bt.	: Binti
c.	: Cilt
CÜİFD	:Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Çev.	: Çeviren
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
Hız.	: Hazreti
Krş.	: Karşılaştırınız
m.	:Miladi
r.a	: Radiyallahu anh
vd	: Ve devamı
vb	: Ve benzeri
s.	: Sayfa
Sn	: Sayın
sy	:Sayı
ts.	: Tarihsiz
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Araştırmamızın konusu Alevi kaynaklarında ve Alevi literatüründe On İki İmam algısıdır. Alevilerin dini yapısı incelendiğinde başta Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin olmak üzere On İki İmam'a sıkça vurgu yapılmaktadır. Bizde Alevi kaynakları ile inanç ve ibadetlerinde On İki İmam'ın nasıl ve ne sıklıkla geçtiklerini tespit etmeye çalıştık.

Araştırmamızın amacı Alevi din algısında On İki İmam'ın yerini tespit edebilmek ve genel İslam algısı ile On İki İmam'ın tarihi şahsiyetiyle ne derece ilişki olduğu hususunda tespitlerde bulunabilmektir.

2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

1980'li yıllardan bu yana Aleviliğin ne olduğu, tarihi geçmişi, kaynakları, kültürleri, törenleri, sosyal yapıları hakkında birçok eser yazılmıştır. Bu konu hakkında uzman kişiler tarafından Alevilik hakkında çeşitli tanımlamalar yapılmış, bazı yazar ve gruplar bu tanımlamayı İslamiyet öncesine kadar dayandırırken bazı gruplar ise daha çağdaş ve kapsayıcı bir tanımlama yoluna gitmişlerdir. Yazılan kitaplarda olayların objektif olarak yazılmadığı hemen göze çarpmaktadır. Alevilik hakkında yazılan kitapların geneline bakıldığında On İki İmam hakkında yazılan kitaplar çoğunlukla Hz Ali ekseninde toplanmıştır. Genel olarak On İki İmam'ı anlatan kitaplarda ise vurgulanan nokta imamların hayatları, mücadeleleri ve üstünlükleri olmuştur. Konuyla alakalı kitaplar araştırıldığında On İki İmam'ın Alevi algısında ne anlama geldiği hakkında pek eser bulunamamıştır. Araştırmamızın önemi; Alevi dünyasının her safhasında bulunan On İki İmamı ve bunların nasıl algıladıklarının ve algılayış biçimlerinin sanılanın aksinden çok daha farklı olduklarını açıklamak İslam Mezhepler Tarihi açısından önemlidir.

3. ARAŞTIRMANIN METODU

İslam Mezhepleri Tarihi; geçmişte ve günümüzde siyasî ve itikadî gayelerle vücut bulmuş ‘İslam Düşünce Ekolleri’ diyebileceğimiz beşeri ve toplumsal oluşumların, doğdukları ortamı, doğuş sebeplerini, teşekkül süreçlerini, fikirlerini, mensuplarını, edebiyatını, yayıldığı bölgeleri, İslam düşüncesine katkılarını kendi eserlerinden hareketle zaman-mekân bağlamında ve fikir- hadise irtibatı çerçevesinde betimleyici metotla ve tarafsız bir gözle inceleyen bir bilim dalıdır.¹

Bu araştırmanın Alevilikle ilgili olması sebebiyle, çalışmanın omurgasını oluşturan temel fikirlerin tespitinde Alevi kaynaklar kullanılmaya özen gösterildi. Bu bağlamda Alevilerin öncüleri kabul edilenlerin fikirleri ve daha sonra On İki İmamla alakalı algılar, şiirler, nefesler ve buyruklar gibi Alevi temelli unsurlar referans gösterilmeye çalışılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Bu araştırmada Aleviliğin tanımlaması yapılırken Ahmet Yaşar Ocak’ın Diyanet İslam Ansiklopedisindeki *Alevi maddesi*, Mehmet Yaman’ın *Alevilik (İnanç-Edeb- Erkan)*, İrene Melikoff’un *Uyur idik Uyardılar ve Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe* eserlerinden Aleviliğin inançları ve kaynakları hakkınca ise; Doğan, Kaplan’ın *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, Rıza Zelyut’un *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Ali Yaman’ın *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, Bektaşilik ve Bektaşilik Alevilik arasındaki farklar için ise; Bedri Noyan’ın, *Bektaşilik ve Alevilik Nedir?*, Sönmez Kutlu’nun *Alevilik Bektaşilik Yazıları*, On İki İmamların hayatlarını anlatmada ise Metin Bozan’ın *İmamiyye Şiasının İmamet Tasavvuru*, Ethem Ruhi Fıçlalı’nın *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, Ali Sağıroğlun’un *Ali*, Siraceddin Önlüer’in *Ehl-i Beyt İmamları* eserlerinden yararlanılmıştır. Bunların yanı sıra Aleviliğin temel kaynakları sayılan Buyruklar ve cem ibadetinin vazgeçilmezi olan nefesler ile son dönem Alevi aydınlarının eserlerinden istifade edilmiştir. Buyruklardan Esat Korkmaz’ın *İmam Ca’fer Buyruğu* ve Sefer Aytekin’in *Şeyh Safi Buyruğu* adlı eseri işlenmiştir. Nefeslerden Ömer Uluçay’ın *Alevilikte Cem Nefesleri*, Gürani Doğan’ın *Alevilikte ön Bilgiler ve Cem, Zakirlik*, Abdulbaki Gölpınarlı’nın

¹ Kutlu, Sönmez, “İslam Mezhepleri Tarihinde Üsul Sorunu”, “İslami İlimlerde Metodoloji (Üsul) Meselesi 1”, İstanbul 2005, s. 396.

Alevi- Bektaşî Nefesleri adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Son dönem Alevi yazarlarından ise Raşit Tanrıkulu'nun *Hz Ali'ye Karşı Gelenler Allah'a Karşı Gelenlerdir*, Mehmet Yaman'ın *Alevilik İnanç Edebiyatı*, Teoman Şahin'in *Alevilere Söylenen Yalanlar*, Mustafa Cemil Kılıç'ın, *Alevi İbadetleri'nin İslam'daki Yeri*, adlı eserlerden yararlanılmıştır.

5. ALEVİLİK NEDİR

Eskiden beri Alevi–Bektaşî topluluklarını ifade etmek üzere bir takım tanımlamalar kullanılmış olmakla beraber günümüzde en yaygın olanları Alevilik-Kızılbaşlık ve Bektaşîliktir. Arapça bir sözcük olan Alevi kelimesi "Ali'ye ait, Ali'ye mensup anlamındadır". Terim olarak ise herkesin kabul edebileceği bir tanım yapabilmek mümkün değildir. Çünkü tarih boyunca dilciler, tarihçiler, şairler, edebiyatçılar, fırka ve mezhepleri inceleyen Makalat yazarları bu kavrama farklı anlamlar yüklemişlerdir. İslam Mezhepleri Tarihinde Alevi, çok geniş bir anlamda, Şia ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Buna göre Alevi Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'den sonra devlet başkanlığına Allah ve Hz. Peygamber tarafından tayin edildiğine inanan ve imametini kıyamete kadar Fatıma'dan olan soyunda olduğunu savunan toplulukların ortak adı olmuştur. Hatta zamanla Hz. Ali'yi sevme ve ona saygı göstermenin dışında, onun adı soyu etrafında zümreleşmelerin genel adı olmuştur. Dolayısıyla Şia'nın Zeydiyye İsmailiyye, İmamiyye ve diğer Şii gruplar için de Alevi tanımı kullanılmıştır. Bu nedenle bulunduğu coğrafya itibarıyla Alevilik farklı algılanmıştır. Örneğin İranlılar, Hz. Ali soyundan gelenlere Alevi tabiri kullanmaktadırlar. Bu yüzden bugün Türkiye ve Balkanlarda yaşamış olan Kızılbaşlar, Abdallar, Torlaklar, Bektaşiler için de genel anlamda Alevi tabiri kullanılmıştır. Alevi terimi, İslam kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenler manasında, ayrıca siyasi tasavvufi ve itikadi bazı oluşumlar için kullanılmıştır.² İslam tarihi ve tasavvufi edebiyatında ise Hz. Ali'yi sevmek saymak, her hususta ona bağlı olmak anlamına gelmektedir. Mezhepler tarihinde ise Alevi terimi Hz. Ali'yi en üstün sahabe olarak gören ve Hz. Muhammed'den sonra onun Allah ve Peygamberin tayini ile halife olması gerektiğini kabul edenler için kullanılmıştır.³ Alevilik nedir sorusunu Ocakzade ve Dedeler şöyle tanımlamışlardır: Allah'a kul, Muhammed'e ümmet, Hz. Ali'ye talip olmak,

² Ocak, Ahmet Yaşar, "Alevi" maddesi, *DİA*, II, Ankara-2002, s.368-9.

³ Fıçlalı, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Ankara 1990, s.7.

Hız. Hüseyin gibi ser vermek ve o yolda gitmek, 4 Kapı 40 Makam 360 Menzili bilmek, bir seyid ocağına bağılı olmakla Alevi olunur ve o insana Alevi denir.⁴

1980 sonrası gelişen Türkiye modeline uygun olarak yeni ve çağdaş diyebileceğimiz bir Alevi tanımını da İstanbul Alevi Derneğı yapmıştır. Derneğın tanımına göre Alevilik: “Allah, Muhammed, Ali kutsallığını kalbinde taşıyan, Hz. Ali'nin adaletinden ayrılmayan temelinde insan sevgisi bulunan her dine, mezhebe her inanca saygı duyan ve hoşgörü ile bakandıll, din, ırk, renk, farkı gözetmeyen eline diline sahip olma ilkelerini şart koşan, gelmek isteyen, inançlı insanları çatısı altına alarak manevi susuzluklarını gideren, insanları yaşadıkları toplumda kendi istekleriyle kendi kendilerini yargılamalarını sağılayan, laik, demokrat, eşitlikçi, katılımcı, paylaşımcı düşünceyi savunan, zalime ve zulme karşı gelen, mazlumun yanında olan, şeriatın bağınaz kurallarına bağılı olmayan ve onu reddeden, İslam dinini kendine göre ve Sünni inancın dışında yorumlayan, aslı doğruluk, kemali dostluk, cevheri merhamet, görüşü eşitlik, hazinesi bilgi, meyvesi sevgi hamuru ile yoğrulmuş, insanı kâmil ve erdemli insan yaratmayı ön gören, korkuyu aşıp sevgi ile Tanrı'ya yönelen, Enel-Hak ile insanın özünde Tanrı'yı gören, yaradan ile yaradılan ikiliğinden varlık birliğine varan, edep ve ahlakı yaşamın temelinde oturtan, insanı yücelten, hamurunda hem ilahiliğın hem de irfaniliğın mayası bulunan kişinin ahlaklı ve karakterli yaşam ilkelerini belirleyen, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'den gelen neslin İmametini teberrra ve tebelle ilkesi ile sahiplenen, dini biçim ve şekil olarak değıil gerçek anlamıyla algılayan, dini bağımsız bir irade gücü ve batını özelliğı ile evrimleşti-ren akıl ve iman bütünlüğünde birleştiiren ve tüm bunları Kırklar Cemi ile yürüten bir inanç sistemidir.”⁵

Hız. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan ve üçüncü halife Hız. Osman'ın öldürülmesiyle zirveye ulaşan halife tartışmalarında Hız. Ali'nin tarafını tutanlara “Aleviyye” veya “Şiatu Ali”(Ali taraftarı) denmiştir. Bunun dışında İslam dünyasının değıişik yerlerinde (Fas, Tunus, Mısır, Cezayir) kurulan ve Ali'nin soyuna mensup olduklarını iddia eden devletler kurulmuş, bu devletler Alevi kimliğini kullanmışlardır.⁶

Tasavvufta ise Hız. Ali'ye nispet edilen bir tarikat olup, silsile itibariyle Hız. Peygamber'e, Hız. Ali vasıtasıyla ulaşan tarikatların genel ismidir.⁷ Ancak söz konusu bu

⁴ Onarlı, İsmail, *Alevilikte Cem ve Musahiplik Nedir*, İstanbul 2003, s.8.

⁵ Bkz. www.istanbulaleviderneğı.org.

⁶ Ocak, a.g.m.,s. 369.

⁷ Uludağ, Süleyman ”Aleviyye”D.İ.A C.II, Ankara-2002, s.369-70.

grupların Alevilik kelimesiyle adlandırılması XIX yy. doğru olmuştur. Çünkü bu kelimeye Osmanlı arşivlerinde XIX yy. öncesinde rastlanmamaktadır. Daha önceki dönemlerde bu gruplar farklı isimlerle anılmaktadır.⁸

Bir diğer tanımlanması gereken ve yine tanımlanmaya çalışıldığında farklılık gösteren bir terim ise Kızılbaşlıktır. Bir Alevi dedesi olan Ali Yaman, Kızılbaşlık ile ilgili rivayetleri şu şekilde açıklamaktadır:

Hz. Ali sahabeler ve Hz. Ali'nin hilafeti döneminde askerlerinden kaynaklanan rivayetlerden birkaçı Uhud Savaşında, Hz. Muhammed'i korumak için kendini siper eden Ebu Dücâne'nin başındaki sarık al kana boyanmış ve oluşan kızılıktan dolayı, diğer farklı bir rivayet ise Hayber Savaşında Hz. Ali başına taktığı kırmızı sarıktan dolayı baş kısım kızıl şekilde tanımlanmış, Sıffin Savaşı'nda ise Muaviye askerlerinden ayırt etmek için Hz. Ali askerinin başlarına kırmızı sarık sardırılmış, kendisi de aynı renk sarıktan bağlamıştır. Hz. Ali, Küfe'de İbn-i Mülcem'in vurduğu kılıçla başından yaralanmıştı. Başındaki bez, akan kanlarla kızıl tâca benzemişti. Kaynaklarda da Zerrîn Kûlah, (yani kızıl külahlı) Fîruz Şah olarak Safevi soyunun atası sayılan Şâh Fîruz, bazen başına kırmızı külah giyerdi. Şeyh Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar, babasını öldüren Sultan Halil'den öç almak için Şirvan'a yürürken, askerine kırmızı sarık bağlattı. Şah İsmail'in ordusu (Kızılbaş Ordusu) Kızıl sarıklı idi.⁹ Bunların içinde kendilerini Kızılbaş olarak tanımlayan Aleviler arasında en fazla tutulan rivayet en son verilmiş rivayettir. Bu rivayetleri sıraladıktan sonra Yaman yine kitabında; "Kızılbaş sözcüğü, genel olarak bu benzeyişlerden değil, Alevî-Bektaşileri asıl adlarıyla anmak istemeyenlerin onları kötülemek kastıyla söyledikleri bir söz, bir ad olarak ortaya çıkmıştır. Alevî-Bektaşî nefeslerinde, Kızılbaş deyiminin, kendilerine dost olmayanlar tarafından uydurulmuş bir söz olduğu açıklanmakta"¹⁰ ifadesini kullanmaktadır.

Alevilik üzerinde önemli çalışmalar yapmış olan İlyas Üzüm'e göre ise: Kızılbaş adı 10. yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul etmeye başlayan ve bu yeni dini önceki bir takım inanç ve gelenekleriyle kendilerine has biçimde bağdaştıran, konargöçer Türkmen oymakları için değişik coğrafya ve dönemlerde kullanılan çok sayıdaki isimlerden biridir. Karakalpak, yeşilbaş gibi, başlıkla alakalıdır. Kızılbaş ismiyle ilgili olarak nakledilen, Şeyh Haydar'ın bir gün rüyasında diğer imamlarla birlikte Hz. Ali'yi gördüğü ve

⁸Melikoff, Irene, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, (Çev. Turan ALPTEKİN), İstanbul-1998, s.321.

⁹Yaman, Mehmet, *Alevilik (İnanç-Edeb-Erkan)*, İstanbul 2007, s.22.

¹⁰Yaman, s. 51.

onun verdiği emir üzerine müritlerine on iki dilimli kırmızı börk giydirdiği şeklinde bir rivayete dayanır.

Kızılbaşlık Türklerin İslamiyet'ikabule başlayış dönemi, Hurufi tesirler ve Şii tesirler etkisinde üç değişik dönemde doktrinini tamamlamıştır.¹¹ Safevi Devletinin kurulması esnasında ve sonraki dönemlerde Anadolu'da ve İran'da bulunan Osmanlı muhalifi Kızılbaşlar için "Rafizî" terimi de kullanılmıştır.¹² Kızılbaş, Alevi veya Bektaşî ne denilirse denilsin, Anadolu Aleviliği'nin tarihi serüveninin genel bir değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmeye başladığı X. yüzyıldan, muhtelif siyasi ve sosyal olaylarla değişerek gelişip, günümüze kadar devam eden bin yıllık uzun bir dönem kapsamaktadır. Aslında Alevilik tarihi, İslamiyet'i benimsemeye başlayan, ancak ondan önce mensup oldukları Gök Tanrı inancı, tabiat kültürleri, atalar geleneği gibi eski Türk inanışlarıyla Şamanizm, Budizm, Zerdüştlük ve Manihaizm gibi inanışların etkisi altında yeni bir inanışı kabul edip kısa zamanda kendi sosyal yapılarına uyduran göçebe Türklerin tarihidir.¹³ Bundan dolayı Alevilerin henüz İslam'la tanışmadan önceki hayatlarındaki ayinler ve ibadetler günümüz Aleviliği açısından önemlidir. Çünkü Alevilerin Müslüman olmadan önce inandıkları Şamanizm, Budizm ve Manihaizm gibi birçok inanç ve gelenekleri Müslüman olduktan sonra da sosyal hayatlarında etkileri devam etmiştir. X. yüzyılda İslamiyet'le tanışan Aleviler, Orta Asya'da ilk defa Müslümanlığı kabul eden Türk kavmi Balasagun ile Mirki arasında yaşayan Türkmenler olduğundan Türkmen adı, Maveraunnehir Müslümanları arasında "Müslüman Türk" anlamında, onları gayrı Müslimlerden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bu isimlendirme XII yüzyıldan itibaren yaygınlaşmış ve Türkmen kelimesi Oğuz'un yerini almıştır.¹⁴

XI yüzyıldan itibaren başlayan göçler XIV yüzyıla kadar devam etmiştir. Göçler genellikle Maveraunnehir, Harizm, Horasan bölgelerine olmuştur. Aynı dönemler de Harizmşahların Büyük Selçuklularını yıkmasıyla birlikte Türkmen'ler Anadolu'ya gelmişlerdir.¹⁵ Göçler sonucu muhalif Türkmen oymakları doğal olarak eski dini inanış gelenek ve göreneklerini Anadolu'ya taşımışlar ve dolayısıyla sosyal ve iktisadi alan-

¹¹Bk. İlyas Üzüm, "Kızılbaş", *DİA*, XXV, İstanbul 1991, s. 546 vd.

¹²Bk. Mustafa Öz, "Rafizîler", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 397.

¹³ Ocak 'Alevilik Bektaşilik Hakkında Son Yayınlar üzerine(1990)Genel Bir Bakış ve Bazı Gerçekler I' Tarih ve Toplum, XVI(Temmuz 1991), sy,91, s. 24.

¹⁴Velidi, Togan Zeki, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970, s.76.

¹⁵ Ocak, , *Babailer İsyanı*, İstanbul, 1996 s.56.

larda bazı zorluklarla karşılaşmışlardır. Zayıflamış olan Selçuklu idari yapısı sonucu ve özellikle II. Keyhüsrev'in kötü idaresinin sonucu yolsuzluklar artmış, toprak ve vergi düzeni bozulmuş ve bundan dolayı da göç sonucu gelen Türkmen'ler kötü bir şekilde etkilenmişlerdir. Türkmenleri buldukları budurumdan kurtarmak için Selçuklu hükümetini devirmeyi ve idareyi ele almayı amaçlayan Baba İlyas, Amasya'nın Çat (bugünkü İlyas) köyünde kurduğu zaviyesinde, bir Vefa-î şeyhi sıfatıyla, bölgede yaşayan Türkmenlere daha çok eski Türk inançlarının İslamiyet'le yorumlanmış bir şeklini tasavvufi bir hüviyetle tâlim ederken, I. Alâeddin Keykubad zamanında harekete geçmiş ve başta Baba İshak olmak üzere diğer bazı şeyhlerin ve Türkmenlerin desteğini alarak isyan başlatmıştır. Bazı başarılar elde etmesine rağmen Selçuklu kuvvetleri Baba İlyas'ı Amasya'da kuşatıp idam etmiş (1240), onun intikamını almak isteyen Baba İshak da Selçuklulara mağlup olmuş ve öldürülmüştür. Türkmenlerin çoğu kılıçtan geçirilmiş, kalanlar da esir alınmıştır. Tarihe Babailer İsyanı diye geçen bu olay Vefailik, Yesevîlik, Kalenderîlik ve Haydarilik gibi sûfi akımların içinde bulunan Türkmenlerin birbiriyle daha sıkı bir dayanışma içine girmesine sebep olmuş, farklı dini inanç ve telakkileri birleştirici bir yapı olarak Babailik hareketinin doğmasına yol açmıştır. Bu hareket zamanla ismini muhafaza edememekle beraber inanç ve geleneğini sonraki Hurufî ve Şîî etkiler hariç Kızılbaş zümrelerle Bektaşilik tarikatına aktarmıştır.¹⁶

Psikolojik ve sosyal yönden bakıldığında bireyin, daha önce inanmış olduğu inançlarını bir anda tamamen bırakması ve kabul ettiği yeni inancı olduğu gibi bir anda kabullenmesi oldukça zordur ve bu yüzden kabul edilen yeni inançların gerektirdiği düşünce ve davranışları hayatına geçirmesi, eski düşünce, kültür ve geleneklerini bir anda terk etmesi neredeyse imkânsızdır. Aynı zamanda bu, bireyin bağlı olduğu topluluk, konar-göçer hayatı yaşayan ve yeni kabul ettiği inancı öğrenmek için yeterli imkânı bulamayan topluluktan oluşuyorsa zorluğun daha da artacağı yadsınamaz bir gerçektir. Bu durum Aleviler için de geçerlidir.

Alevi-Bektaşî çevrelerinin ataları olan Müslüman Türkmenler, Orta Asya'da yarı göçebe hayatı yaşayan ve kitabi ya da orijinal İslam ile yüz yüze gelmemiş, Müslümanlığını "halk İslam"ı yahut halk Müslümanlığı" diye niteleyebileceğimiz biçimde, eski inanç ve gelenekleriyle mezcederek sürdürmeye çalışmış zümrelerdir.¹⁷ Bu nedenledir

¹⁶ Ocak, Ahmet Yaşar, Babailik, *D.İ.A.*, C. IV, İstanbul-1991, s. 373-374.

¹⁷ Fırlıklı, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, Ankara 1990, s. 83.

ki Aleviler yerleşik hayat yaşayan ve Kitab-ı İslam'la tanışan diğer topluluklar kadar İslami inanç ve amelleri sosyal hayatlarına pek yansıtamamışlardır.

6.ALEVİLİK İNANIŞI

Alevi inanişında kutsal olarak sayılan “buyrukların hemen hemen tüm metinlerinde işlenen Dört Kapı Kırk Makam anlayışı farklı şekillerde anlatılmıştır. Orta Asya kaynaklı Türk tasavvufunun ortaya koyduğu dört kapı kırk makam anlayışı, Aleviliğin anlaşılmasında kilometre taşlarındandır. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak ortaya koyan dört kapı, hamlıktan kemale ya da tasavvuf dilindeki adıyla çiğlikten insan-ı kâmil olmaya kadar var olan süreçleri ifade eder.¹⁸ Aleviliğinin temel kavramı ve felsefesi bu dört kapıda somutlaşmaktadır. Dört Kapı Kırk Makam Hacı Bektaş'ı Veli'nin belirlediği “*kâmil insan*” olma yolundaki ilkeleri olduğuna inanılır. Hacı Bektaş bunu “Kul Tanrı'ya kırk makamda erer, ulaşır, dost olur” şeklinde açıklamıştır. Aleviliğin başka bir yorumuna göre ise Şeriat anadan doğmak, Tarikat ikrar vermek, Marifet nefisini bilmek, Hakikat Hakkı özünde bulmaktır. Dört kapı kırk makam şunlardır:

Birinci Kapı, Şeriat kapısıdır. Bu kapı sıradan insanlar içindir ve bu kapının makamları şöyle sıralanmıştır:

- 1) İman getirmektir.
- 2) İlim öğrenmektir.
- 3) İbadet etmektir.(İslamiyet'in 5 şartını yerine getirmek)
- 4) Haramdan uzaklaşmaktır.
- 5) Nikâh kıymaktır.
- 6) Hayızlı ve nifaslıyken cimanın haram olduğunu bilmektir.
- 7) Sünnet ve Cemaat ehliinden olmaktır.
- 8) Şefkatli olmak.
- 9) Temiz olmak.
- 10)Emr-i maruf ve nehyi münkerdir.

İkinci Kapı, tarikat kapısıdır. Kuran'ın İslamiyet'in gerçek anlamına ulaşmak için tutulan özel yoldur. Bu kapının makamları:

- 1) Tövbe etmektir.
- 2) Mürşidin emirlerine uymak

¹⁸ Doğan, Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, Ankara 2010, s.213.

- 3) Saç kesmek ve libas döndürmektir.
- 4) Mücadele etmektir.
- 5) Hizmet eylemektir.
- 6) Korkmaktır.
- 7) Ümitsizliğe düşmemektir.
- 8) İbret almaktır.
- 9) Sahib-i makam, sahib-i cemiyet, sahib-i nasihat ve sahib-i muhabbet olmaktır.
- 10) Aşk, şevk safa ve fakirliktir.

Üçüncü kapı, marifet kapısıdır. İnsanın hem zahiri(dış) bilgi hem de batini(iç) bilgiyle donanması ve bu donanıma uygun bir şekilde davranma sürecidir. Bu kapının makamları şunlardır:

- 1) Edepli olmaktır.
- 2) Korkmaktır.
- 3) Perhizkârlıktır
- 4) Sabır ve kanaattir
- 5) Hayâdır
- 6) Cömertliktir.
- 7) İlimdir.
- 8) Miskinliktir.
- 9) Marifettir.
- 10) Kendini bilmektir.

Dördüncü kapı, hakikat kapısıdır. Kuran'ın gerçek anlamına ulaşmak için son kapıdır. Bu kapının makamları şunlardır:

- 1) Toprak (Alçak gönüllü) olmaktır.
- 2) Kimsenin ayıbını görmemektir.
- 3) Yapabileceğin hiçbir iyiliği esirgememektir.
- 4) Allah'ın yarattıklarından emin olmaktır.
- 5) Mülk ıssına yüzün sürüp yüzşuyun bulmaktır.
- 6) Seyr-i sülûktür.
- 7) Gerçeği gizlememektir.
- 8) Münacattır.
- 9) Sırdır.

10)Çalap Teâlâ'ya ulaşmaktır, vusul bundadır.¹⁹

Cem'de On İki Hizmet

Alevi inancında Perşembe akşamları ve bazı önemli gün ve gecelerde yapılan bir tür ibadet şekli olan Cem ibadeti bulunmaktadır. Bu ibadette On İki Hizmet adı altında belirli görevler dağıtılmıştır. Bunlara değinmek On İki İmamın, Alevilikte temel ibadet sayılan Cemde ki rolü açısından önemini anlamada faydalı olacaktır. Adından da anlaşılacağı üzere Cem ibadetinde hizmeti On İki ile sınırlandırmak İmamların sayılarıyla ilgili bir ilişki kurulabilir ve burada verilen görevler Ehl-i Beyt'ten olanlara verilen görevlerin temsili olarak devam edilmesidir. Konu detaylı olarak ibadetler bölümünde işlenecektir. On iki hizmette bulunanların isimleri ve görevleri aşağıda verilmiştir.

1-) Dede: Sercemde denir. Cemi yönetir. Cem'de birinci hizmet sahibidir. Bektaşilerde ise bu hizmeti Baba üslenmiştir.

2-) Rehber: Dedenen sonra en önemli görev rehberidir. Cem'de görgüsü yapılanlara ve ceme katılanlara yardımcı olur. Dikme, yol-eri, mürebbi, baba da denir. Dede gelmemişse cemleri idare eder. Dedenin bulunmadığı yerde ona vekillik eder.

3-) Gözcü: Cem töreninin genel düzeninden sorumlu kişidir. Cem'de sükûneti sağlamak, meydandaki canları gözetlemek, kurallara uyulmasını sağlamakla görevlidir.

4-) Çerağcı: Ceme başlarken çerağ'ı (mumu) ya da bazı yörelerde delil denilen aydınlatma aracını uyandırmakla (yakmakla) ve meydanı aydınlatmakla görevli hizmet sahibidir. Son dönemlerde artık bu ampullerle yapılmaktadır.

5-) Zakir: Cem'de saz çalıp deyiş, düvaz, miraçlama, mersiye, nefes ve tevhit söylemekle görevlidirler. Genellikle üç kişidir. Saz çaldıkları için semahın akışı ve idaresi de zâkir tarafından yapılır.

6-) Süpürgeci: Meydanın süpürülmesinden, temizlenmesinden sorumludur. Semahtan sonra, koltuğunda küçük, sembolik bir süpürge ile meydana girer. Süpürgeyi yine sembolik bir şekilde yere sürer. Meydan her zaman için temizdir. İnanılmaktadır ki faraş ilk yola girenlerin meydana dökülmüş günahlarını da süpürmektedir.

7-) Sakka: Cem'de dedenin ve cem erenlerinin eline bir elinde ibrik, bir elinde leğen olduğu halde su döker.Cem'de ayrıca "su" veya "dolu" adı verilen içkiyi (şa-

¹⁹Coşan, Mahmut Esad, *Makalat Hacı Bektaş Veli*, İstanbul 1992, s. 19-30.

rap, rakı) dağıtır. Tahtacılar da şemsi, içki içilmeyen Alevi bölgelerinde içki yerine şerbet içildiği için şerbetçi denir.

8-)Sofracı: Cem’de kurban ve lokma (yemek) işlerine bakar. Dinsel törende kurbanların kesilmesi ve pişirilmesinden sorumlu kimsedir.

9-)Pervane: Cem töreninin yapıldığı yer ile dışarı arasındaki ilişkileri sağlar. pervane esas olarak köyde ve cem’de daha çok dış güvenliği sağlar.

10-)Peyik: Cem töreninin nerde ve ne zaman yapılacağını komşulara haber verir.

11-)İznikçi: Cem töreninin yapılacağı mekânın temizliğine bakar.

12-)Bekçi: Cem töreninin yapıldığı evin kapısında bekler. Cem töreninin yapılacağı eve gireni çıkanı kontrol eder. Eve yabancı biri yaklaştığında içeridekilere bilgi verir ve yabancıyı içeriye sokmaz.

7. BEKTAŞILIK NEDİR

Bektaşilik XIII yüzyılda Kalenderilik içinde teşekkül etmeye başlayıp XV. yüzyılın sonlarında Hac-ı Bektaş-ı Veli tarafından kurulmuş bir tarikattır.²⁰ Bektaş bu tarikata bağlı kişi ya da topluluk anlamına gelmektedir. Bektaş kelimesinin anlamı: emsal, akran, eş, mertebe arkadaş, bey, prens ile eşit anlamlarına gelir. Beğdeş ve Anadolu’da bu anlamda Taydaş vardır.²¹ Bu kısa tanımı verdikten sonra Hacı Bektaş-ı Veli’nin kimliği ve Bektaşiliğin tarihsel oluşumunu açıklamakta gerekiyor.

Hacı Bektaş-ı Veli Horasan’ın Nişabur kentinde doğmuş; fakat doğumu ve ölüm tarihi hakkında ki tarihler ihtilaflıdır. En son dönemdeki çalışmalar dâhil bazı kaynaklar (1248/1337) miladi tarihi gösterirken başka bir kaynakda (1209/1271)tarihlerini kaydetmektedir²² Hacı Bektaş-ı Veli’nin hayatına dair bilgiler Menakıbnâmelere ve dolaylı bilgi ve belgelere dayalı olduğu için kaynaklarda birbiriyle çelişkili ifadeler bulunmaktadır. Çelişkili ve tutarsız bilgilerin bulunmasından dolayı Hacı Bektaş-ı Veli’nin doğumu, Anadolu’ya ne zaman geldiği, evlenip evlenmediği, Yeniçeri ocağı ile ilgili bir bağlantısının olup olmadığı Türk mü yoksa Ehl-i Beyt’ten mi olduğu ve ölümü hakkında kesin bir kanaate varılamamıştır.

²⁰ Ocak, Ahmet Yaşar, ’’Bektaşilik’’, İstanbul-1992, D.İ.A., C.V.,III,.373.

²¹ Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, Ankara,1985, s. 23.

²² Noyan, s.17.

Hacı Bektaş-ı Veli üzerine araştırmalar yapan ve aynı zamanda Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalat'ını yayınlayan Esat Coşan'a göre asıl ismi Muhammed b.Musa Sani'dir. "Bektaş" ise ismi değil lakabı olduğunu belirtmiştir.²³ Bektaş-ı Veli'nin hayatını araştıran günümüz araştırmacılarının bir kısmı Emevi ve Abbasi iktidarından kaçan Hz. Ali oğullarının bir kısmı Horasan'a sığındıkları²⁴ ve Horasan'a yerleşerek buradaki Türklerle kan bağı oluşmasından dolayı Hacı Bektaş-ı Veli'nin Ehl-i Beyt ailesine mensup olabileceğini belirtirler.²⁵ Yalnız ortaya atılan bu iddiaların tarihi vakıalara uygunluğunun uzak olduğu²⁶ ve bu tür menkıbelerin tarihi bir değerinin olmadığı belirtilir.²⁷

Bektaşiler arasında en fazla tartışma konusu olan ve bu yüzden Bektaşilerin Çelebiler ve Babaganlar olmak üzere iki kola ayrılmasına neden olan hadise Hacı Bektaş-ı Veli'nin evlenmesi konusudur. Evlenme olayının çıkış noktası Velâyetname'de "İdris Hoca'nın eşi Kadıncık Ana'nın Hacı Bektaş'a olan derin saygısından dolayı onun burun kanıyla karışık abdest suyunu içmesi ve durumun Hacı Bektaş'a malum üzerine Kadıncık Ana'ya: Bizden umduğun nasibi aldın, senden iki oğlumuz gelecek, adımızla onlar, yurdumuz olacak."²⁸ olayınadayanmaktadır. Bu olaydan hareketle Çelebiler Hacı Bektaş'ın Sulucakarahöyük'te Kadıncık Ana ile evlenmiş olduğu ve bu evlilikten Timurlaş isminden bir evladı olduğu ve bu evladının Hızır Lala adıyla şöhret bulduğunu belirtirler²⁹ Bektaşiliğin Babadan kolu ise yine aynı olaya dayanarak Hacı Bektaş-ı Veli'nin evlenemediğini Kadıncık Ana'nın Hacı Bektaş'ın hanımı değil İdris Hoca'nın eşi olduğunu ve dünyadan evlenmeden gittiğini ve Hacı Bektaş'a nispet edilen evlatların "bel evladı" değil "nefes evladı"³⁰ olduğunu ileri sürerler. Dede Baba olan Bedri Noyan'da Hacı Bektaş-ı Veli'nin evlenmediğini "Hacı Bektaş'ın evladı" deyimini genel olarak Hacı Bektaş-ı Veliye mensup olanlar için kullanıldığını ileri sürmektedir.³¹

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Anadolu'ya gelişi hakkında tıpkı doğumu ve ölümü gibi farklı görüşler bulunmaktadır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin ölüm tarihini(1270/71) kabul

²³ Coşan Esat, *Hacı Bektaş-ı Veli*, haz Metin Erkaya, İstanbul 1995, s.32.

²⁴ Yaşaroğlu, Hasan, *Taberistan Zeydileri*, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 1998, s.65/66.

²⁵ Öz, Baki, *Bektaşilik Nedir?* İstanbul 1997, s.48.

²⁶ Öztürk, Yaşar Nuri, *Tarih Boyunca Bektaşilik*, İstanbul 1995, s.51.

²⁷ Hacı Bektaş Veli, *Vilayetname* (Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli), Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1958, s.65.

²⁸ Hacı Bektaş Veli, *Vilayetname*, s.65.

²⁹ Oytan, M. Tevfik, *Bektaşiliğin İç Yüzü /Dibi -Köşesi-Yüzü ve Astarı Nedir?*, İstanbul 2007, s.25-26.

³⁰ Nefes evladı: Kadıncık Ana'nın Hacı Bektaş'ın burun kanıyla karışık abdest suyunu içmesinden milsem olarak Kadıncık Ana'dan dünyaya gelen iki manevi evlat ve soyunu ifade eden bir anlayıştır. Bkz. Hacı Bektaş-ı Veli *Vilayetname*, s.65.

³¹ Noyan, s.26.

edenler 30- 40 yaşlarında (1220- 1230) yıllarında Anadolu'ya geldiğini ileri sürerler.³² Vefatını 1337 kabul edenler ise Anadolu'ya gelişini 1270- 80 yılını esas almışlardır.³³ Hacı Bektaş-ı Velinin kendi döneminde bazı önemli kişilerle görüştüğü ileri sürülmüştür. Bunlardan en önemlileri ve en ön sıradaki Ahmet Yesevi'dir.³⁴ Hacı Bektaş-ı Veli her ne kadar Ahmet Yesevi ile görüştüğü iddia edilse de bu tarihi olarak mümkün değildir. Çünkü Ahmet Yesevi(ö. 1166) ile aralarında yaklaşık olarak 100 yıl kadar bir zaman bulunmaktadır. Hacı Bektaş'ın Ahmet Yesevi'yle görüştüğünü ileri sürmek tamamen bir Bektaşî kültürünün ürünüdür. Bu fikrin oluşmasındaki en büyük neden Hacı Bektaş'ın Yesevi ocağına bağlı olması, fikir ve düşünce bakımından bu ocağın beslenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.³⁵ Kendi döneminde yaşamış önemli bir kişi olan Mevlana ile Hacı Bektaş-ı Veli Kırşehir'e yerleşmeden önce Konya'ya uğramış ve burada Mevlana ile görüşmüştür.³⁶

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Yunus Emre(ö.720/1320) ile görüştüğü ve fikri açıdan birbirinden etkilendiği söz konusudur. Bu benzerlikler dört kapı, kırk makam akıl, şevk, münacat, yetmiş iki milleti hor görmemek gibi konularda birbiriyle örtüştüğü görülmektedir. Esad Coşan'a göre Yunus ile Bektaş'ın doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bir irtibatın bulunduğunu ispat etmektedir.³⁷

Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatı hakkındaki değerlendirmeyi yaptıktan sonra Bektaşîlik tarikatı hakkındaki bilgilere geçebiliriz.

8. ALEVİLİK BEKTAŞİLİK ARASINDAKİ FARKLAR

1997 yılında ölen. Bektaşîlerin ruhani önderi, kutup sıfatı da taşıyan Bedri Noyan,³⁸ Bektaşîliği anlatmadan önce dinleri tanımlayıp dinleri ikiye ayırmıştır. Birincisi peygamberli olan dinler, ikincisi ise; Buda, Zerdüş, Konfiçyus gibi filozofların düzenlediği dinler diye tanımlamıştır. Bu tespitten sonra Noyan, tıpkı ikinci bölümdeki gibi Bektaşîliği de "İslamiyet'i esas olarak ele alıp, ona insan ruhu ve gönlünden düşünüş, anlayış ve inanış katarak hepsini mezcetmiş bir dindir" olarak tanımlamış ve Hacı

³² Hacı Bektaş Veli, *Vilayetname*, s.1.

³³ Fıçlalı, Ethem Ruhi- Aydın, Mehmet, *Milli Bütünlüğümüz ve Hacı Bektaş-ı Veli*, Ankara 1997, s. 10.

³⁴ Fuad, Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 2003, s. 79.

³⁵ Fıçlalı, s.161-167.

³⁶ Noyan, s. 22

³⁷ Hacı Bektaş-ı Veli, *Makalat*,(inceleme böl.), Ankara 1995, s.XXXVI.

³⁸ Uzunyaylalı, M.Talat, *Siyasal Alevilik*, İstanbul 1999, s. 57.

Bektaş-ı Veli'yi de bir din Türkçüsü diyetanımlamıştır.³⁹ Melikoff da Bektaşiliği çözümlenmeye çalışmış ve “Sufi ve On İki İmam temelli bir Şii görünüş altında; ruhun bedenden göçü ve hatta bazen tenasüh inanışlarına Ali'nin tanrısallığı görüşü karışmış aşırı-Şii inançların da gelip katıldığı; Hurufiliğin kabalistik ve insan nitelikli Tanrı temelli öğretileri ortaya çıkar” diye çözümlenmiştir.⁴⁰

Konunun temelinde aynı özelliğe sahiplik söz konusu olsa da bazı araştırmacılar, belirleyici farklılıklardan birinin bu yapının tabanı ile tavanı arasındaki farklılık olduğunu; Aleviliğin bu yapının tabanını yani geniş halk kitlelerini, Bektaşîliğin ise tavanını yani bu yapıya yön veren baba ve dedeleri simgelediğini ifade etmektedirler. Bazı araştırmacılar ise, söz konusu ayrımın tamamen yerleşik hayata geçip geçmemekle ilgili olduğunu söylerler. Bu görüşe göre, söz konusu topluluklardan zamanla yerleşik hayata geçenler Bektaşîliği, göçebe hayatı yaşayanlar ve kırsal kesimlerde kalanlar ise Aleviliği teşkil etmiştir.⁴¹

Alevilik ve Bektaşilik konusu üzerinde araştırmalar yapmış kişiler ise Alevilik ve Bektaşîliğin ayrı olarak değerlendirilmesi kanaatindedirler. Çünkü Bektaşîliğin tarihi ve kurumsal yapısı, onun tasavvufi bir örgütlenme biçimi ve bir tarikat olduğunu açıkça göstermektedir.⁴² Alevilik ise tasavvufi bir özellik taşımakla birlikte, Bektaşilik kadar sistemli bir yapıya sahip değildir. Bektaşilik ile Alevilik arasında inanç, toplumsal yapı, ibadetler, giyim kuşam vb. durumlarda bazı farklılıklar bulunmaktadır. Aleviler yüzyıllar boyunca genellikle aşiret çevrelerinden gelen ve kırsal alanda yaşayan gruplardır. Bektaşiler ise şehir merkezlerinde yaşayan ve daha çok eğitimli kimselerin oluşturduğu bir yapıdır.⁴³ Diğer bir fark Hacı Bektaş-ı Veli ile ilgilidir her iki grup Hacı Bektaş-ı Veli'yi sevip saymalarına rağmen Aleviler Hacı Bektaş Dergâhı'na değil Peygamber soyundan geldiklerine inandıkları ocaklara bağlıdırlar. Bektaşiler ise ya Hacı Bektaş'ın soyundan geldiklerini düşündükleri Çelebilere ya da manen onun temsilcisi kabul ettikleri Babalara bağlıdırlar.⁴⁴ Öte yandan Alevilik soya Bektaşilik ise isteğe bağlıdır. Yani Alevi olmak için Alevi ana-babadan doğmak şart koşularken Bektaşilikte böyle bir şart

³⁹ Noyan, s.9.

⁴⁰ Melikoff, Irene, *Uyur İdik Uyardılar*. (çev.Turan Alptekin)İstanbul 2006, II, 23.

⁴¹ Melikoff, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, s. 194.

⁴² Kutlu, Sönmez, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara 2008, s. 81.

⁴³ Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar* s. 29.

⁴⁴ Kutlu, Sönmez, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara 2006,s.153.

bulunmamaktadır; isteyen herkes nasip alıp Bektaşî olabilmektedir.⁴⁵ Diğer bir fark da sosyal tabandadır. Bektaşîliğin sosyal tabanı, hepsi birer halk sufisi olan Türkmen babaları tarafından oluşur. Alevilikte ise Türkmen babaların hitap ettiği Türkmenlerden oluşan sosyal tabana sahip, kalabalık içinde gelişen etnik değil bir çeşit “kavmi mezhep” konumundadır.⁴⁶ Bir başka farklılık da Musahiplik müessesindedir. Alevilerde her Alevi’nin bir Musahip (Ahiret kardeşliği) olması gerekir. Musahipsiz Alevi hiçbir merasi-me katılamaz. Bektaşîlikte ise Musahiplik şartı bulunmamaktadır.⁴⁷

Cem ibadeti esnasında da farklılık bulunmaktadır. Hizmet görme erkânında Bektaşîlik de hizmet görecek muhip ayağa kalkar, ellerini göğsüne kavuşturup ayaklarını mühürleyerek ayetler okuyup şu tercümanı söyler: Bism-i Şah, Allah Allah!.. Araf süresi XXII. ayeti tercüme edilir. Daha sonraki aşamalarda Kasas suresi, İsrâ süre’sinden ayetler tercüme edilir. Görüldüğü gibi Bektaşîlikte erkânda ayetlere fazlaca yer verilir. Alevilikte ise Kur’an ayetleri hemen hemen hiç kullanılmaz.⁴⁸ Kıyafet konusunda da farklılıklar bulunmaktadır. Cem ibadetinde Bektaşî babalarının özel giysileri ve taşımaları gereken sembolleri bulunmaktadır. Bu özel semboller: “Tac, araki, arakiyye, hırka, tenüre, haydariye, kemer, tığ-bend, teslim taşı, pilhenk taşı, kamberiyye, cild-bend, keşkül, mengüş, nefir, teber ve kaşağı”dır. Alevilikte ise dedelerin özel giysileri bulunmaktadır.⁴⁹ İnsan hayatının önemli bir dönemi olan evlenmede yine farklılık bulunmaktadır. Alevilikte mucerredlik yani evlenmeme gibi bir gelenek yoktur. Bektaşîlikte ise daha da üst makamlara ulaşmak isteyen kişi evlenmemek zorundadır. Bir diğer farklılık oruç bölümünde bulunmaktadır. Muharrem orucu Bektaşîliğin Babagan kolu taraftarları arasında 10 gün tutulurken Alevilerce bu oruç 12 gün tutulmaktadır. Tarihi dönem itibarıyla devletlerle olan ilişkilerde de farklılık bulunmaktadır. Osmanlı döneminde Bektaşîliğin Yeniçerilerle ilişkisi bulunurken, Alevilerin Yeniçeri teşkilatıyla bir bağlantısı bulunmamaktadır.⁵⁰

⁴⁵ Eröz, Mehmet, *Türkiye’de Alevilik-Bektaşîlik*, İstanbul 1977, s. 52-53.

⁴⁶ Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996, s.20.

⁴⁷ Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, s.48.

⁴⁸ Noyan, s.341-343

⁴⁹ Yaman, Ali, *Alevilik-Kızılbaşlık Tarihi*, İstanbul, 2007, s.121.

⁵⁰ Yaman, s.123.

9. ALEVİ KAYNAKLARI

Anadolu Aleviliğinin ataları sayılan Türkmenler göçebe hayat şartları nedeniyle İslami inanç ve ibadet esaslarını temel kaynaklarından öğrenememişlerdir. Göçebe yaşam koşulları sonucu şehirden uzak yaşamlarından dolayı merkezdeki eğitim kurumlarından mahrum kalmışlardır. Din adına kendilerine kim tarafından ne söylenmişse onları gerçek kabul ederek eski inanışlarıyla, kendilerine söylenen dinin doğrularını kaynaştırmışlardır.⁵¹ XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra Safevilik kanalıyla Anadolu'ya Şii düşüncelerin sızması sonucu Şah İsmail, yazdığı şiirlerle Anadolu'daki Alevi çevreleri etkilemiştir. Şah İsmail, şiirleriyle Şiiliği yaymak amacıyla eski Türk gelenekleri ve göçebe kabile yapısı ile Şiilik'te var olan Hz. Ali, On İki İmam kültü ve Kerbela Matemî gibi Şii bir takım kültürleri çok belirgin mistik bir ruhla sentezleyerek, Anadolu Alevilerini etkilemeyi başarmış ve Anadolu'ya gönderdiği elçileri aracılığıyla Aleviliğin inanç esaslarının yazılı olduğu *Buyruk*, *Hüsniye* gibi kitapları da beraberinde getirerek, sözlü geleneğin hâkim olduğu Türkmen zümrelerine bu yazılı bilgilerin ulaşmasını sağlamıştır.⁵² Şah İsmail'in gönderdiği elçiler sayesinde yeniden oluşan Anadolu Aleviliği inanç sisteminde bazen kim tarafından yazıldığı belli olmayan yeni kitaplar yazılmaya devam etmiştir. Var olan yazılı ve sözlü kaynaklarla Cumhuriyetin kurulmasıyla kapatılan tekke ve zaviyelerden dolayı Alevi dedeleri ve grupları ellerinde bulunan kaynakları gizlemişlerdir. Bu durum Cumhuriyet'in kurulmasından 1960'lara kadar devam edilmiştir. 1960'lardan sonra yaşanan iç göçler nedeniyle Kırsal yerlerde aşiretler şeklinde yaşayan Aleviler büyük kentlere göç etmişlerdir. Alevilerin eğitim imkânlarından yoksun olmaları ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte değişen "Harf İnkılâbı" nedeniyle ellerinde bulundurdukları yazılı eserleri okuyamamaları sonucunu doğurmuştur.

Türkiye'de 1990'lara gelindiğinde ise popüleritesi iyice artmış olan Alevilik hakkında bilimsel, amatör ve merak nedeniyle olan çalışmaların adeta zirve yaptığı bu dönemde Alevilerce unutulmaya yüz tutulmuş ve neredeyse hemen hemen her Alevi yerleşkesinde veya Alevi dedelerinde bulunan Alevi kaynakları bir bir ortaya çıkmaya başlamıştır. Ortaya çıkan yazılı kaynaklar, Aleviliğin daya iyi anlaşılabilmesi ve araştı-

⁵¹ Bozkuş, Metin, "Türklerin İslamiyeti Kabulü Ve Aleviliğın Türkler Arasında Yayılması", CÜİFD, 2 (1998), s. 413.

⁵² Yıldız, Harun, *Anadolu Aleviliği*, Ankara 2004, s.65-70.

rılabilmesi için ya kütüphanelere bağışlanmış ya da kendilerince yayınlamayı tercih etmişlerdir.

Söz konusu kaynaklar başlıca şunlardır:

1. “Menâkıbnameler” “Velayetnâmeler” ve Fevaid Kitapları:

Tasavvuf ve Tarikatların gelişmesiyle doğru orantılı olarak gelişmiş, tarikatın özelliklerini, tarikatta nelere dikkat edilmesi gerektiğini belirtip, daha çok tarikat büyüklerini onların kerâmetlerini olağanüstü hallerini anlatmak için yazılmış eserlerdir. Fevaid kitapları daha çok öğütlere yer vermektedir.

2. Hüsniye:

Alevilerin çoğu tarafından bilinen ve eskiden beri en çok okunan kaynaklardan biridir. Bu eserde ömrünü İmam Ca’fer Sadık’a ayıran bir tüccarın yanında yetişmiş Hüsniye adında bir cariye bulunmaktadır. Bu cariye beş yaşından beri Ca’fer i Sadık’ın yanında yetişmiş ondan ilim irfan öğrenmiştir. Öğrendiği ilimlerle kendisini o kadar iyi yetiştirmiştir ki Harun Reşid(ö193/ 809) döneminde; dönemin büyük âlimleri olan İmam Ebu Yusuf (182/ 798) ve İmam Şafii (ö.204/ 820) ile yapılan münazarada yenmesi anlatılır. Yapılan tartışmaların konusu İmam-Küfür, iyilik-kötülük, Gadir Hum Olayı, Fedek Hurmalığı konuları kitapta işlenmektedir. Eser olayları çok mübalağalı anlattığı için gerçek olduğunu söylemek zordur.

3. Kitab-ı Cabbar Kulu:

Dedelerde ve eski alevi kaynaklara sahip evlerde bulun bu eserde; şeriat, tarikat, marifet, hakikat, halvet, taç, hırka, evliyalık gibi tasavvufi konular yer almaktadır. Cabbar kulu adlı zatın bizzat Hz. Peygamberle, Hz. Ali veya İmam Ca’fer Sadıkla yapmış olduğu karşılıklı sohbetleri işlenmektedir.⁵³

4. Şerhu’l-Hutbeti’l Beyan:

Seyid Hüseyin b. Seyyid Gaybi’ye (ö.896- 1490) ait olup Hz. Ali’nin kendisiyle ilgili söylediği iddia edilen yetmiş sözü açıklamaktadır.

5. Faziletnâme:

Alevilerce yedi ulu ozandan biri sayılan Derviş Muhammed Yemini’nin yazdığı mesnevi tarzda bir eserdir. Hz. Ali’nin faziletlerini anlatmak için ele alınmış bir eserdir.

6. Maktel-i Hüseyin ya da Makteller: Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesini konu alan, bazen düzyazıyla bazen da şiirsel bir anlatımla ele alınmış

⁵³ Bkz. Cebbar Kulu, Kitab-ı Cabbar Kulu, haz. Hasan Yüksel-Saim Savaş Sivas, 1997

eserlerdir. Makteller içinde en önemli eserlerden biri Fuzuli'nin Hadikatu's Su'eda eseri gelmektedir

7. "Kumru Kenz-il Mesaib" ve "Gülzar-ı Haseneyn" kitapları:

Her iki kitapta Hz. Hüseyin'in şehit edildiği İslam tarihi ve Alevilerce önemli sayılan Kerbela olayını anlatan eserlerdir.

8. Seyyid Ali Sultan, Hacım Sultan, Şücaettin Veli, Demir Baba, Otman Baba erenlerinin menkıbelerini anlatan risale, menakıbnâme ve vilayetnâme kitaplarının başlıcaları şunlardır: Risale-i Virani Baba Menakıb-ı Hacım Sultan, Menakıb-ı Koyun Baba, Velâyetname-i Seyyid Ali Sultan Baba İlyas-ı Horasani Menakıb-ı, Şuca Baba Velâyetnamesi, Otman Baba Velâyetnamesi.

Buyruklar, Alevilerce, taliplere bir nevi Alevi Öğretisi'ni açıklayan bir ilmihal ve ahlak kitapları olarak görülürler. Bunların kaynağı hakkında, nerde ne zaman ve hangi durumlarda ortaya çıktığı hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Buyruklar Aleviliğin ibadetlerini nasıl ne şekilde yapılacağını anlatan bir tür tasavvuf-ahlaki ilmihal kitaplarıdır. Asıl var olan kaynakları İmam Ca'fer Buyruğu ve Şeyh Safi Buyruklarıdır. Türkiye'de bugün İmam Ca'fer -i Sadık Buyrukları ve Şeyh Safi Buyrukları adı altında yayınlanmış birçok yayım bulunmaktadır. Var olan Buyruklar şunlardır:

1. Buyruk, Haz Sefer Aytekin. Ankara Emek Basım Yayın evi, 1958.
2. Buyruk, İmam Ca'fer Buyruğu, Komisyon, Ankara, Ayyıldız yayımları.
3. İmam-ı Ca'fer Buyruğu. Haz. Hasan Ayyıldız, İstanbul 1962.
4. Buyruk, Haz. Fuat Bozkurt, 1. Baskı, İstanbul, Anadolu Matbaası.
5. İslam'da Ca'fer i Mezhebi ve İmam Ca'fer Sadık Buyrukları, Haz. Ahmet Sabri Hemedani. 3. Basım. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
6. Tam ve Hakiki İmam Ca'fer Buyruğu, İstanbul 1989.
7. Şeyh Safi Buyruğu, Haz. Mustafa Erbay. Ankara: Ayyıldız Yayınları, 1994.
8. Erdebili Şeyh Safi Buyruğu, Haz. Mehmet Yaman. 1. Baskı İstanbul Ufuk Matbaası, 1994.
9. Buyruk Ehl-i Beyt Erkânı. Haz. Nazmi Sakallıoğlu. Ankara: Kale Ofset, 1996.
10. Şeyh Safi Buyruğu ve Rumeli Babagan(Bektaşî) Erkanları. Haz. Hakkı Saygı. İstanbul: Saygı Yayınları, 1996.
11. İmam Ca'fer -i Sadık Buyruğu. Haz. Adil Ali Atalay. İstanbul, Can Yayınları.

12. Buyruk, Alevi İnanç ve İbadet ve Ahlak İlkeleri, Haz. Mehmet Yaman. 1. Baskı. İstanbul: Mannheim Alevi Kültür Merkezi Dedeler Kurulu Yayınları, 2000.
13. İmam Ca'fer Buyruğu, Yayın Sorumlusu: Cemal Şener, İstanbul: Şah Kulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
14. Bisati Şeyh Safi Buyruğu, Haz. Ahmet Taşgın, Ankara, Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Derneği Yayınları, 2003.
15. Yorumlu İmam Ca'fer Buyruğu, Haz. Esat Korkmaz, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 2007.

Saydığımız kaynaklar dışında, Alevi ozanlarının nefes ve deyişlerinin yer aldığı Cönk ve Divan Kitapları da bulunmaktadır. Bu kitaplar Seyyid Nesimi, Şah İsmail Hatai, Pir Sultan Abdal, Virani Baba Kul Himmat, Derviş Muhammed gibi Alevilerce ulu ozan sayılan kişilerin şiirlerinin yer aldığı kitaplardır.

Yukarıda saydığımız kaynakların dışında Alevi/ Bektaşî inancı açısından önem arz eden, Diyanet Vakfı tarafından hazırlanmış Alevi/ Bektaşî Klasikleri Dizisi⁵⁴ adı altında 10 adet kitap basılmıştır. Bu kitaplar daha çok Bektaşîlikle ilgili bilgiler içerdiği için bunlara değinilmemiştir.

10. ON İKİ İMAM'IN HAYATI

İslam dünyasında önemli bir konuma sahip olan On İki İmam, Alevi kaynak ve kültürlerinde Ehl-i Sünnet anlayışına oranla çok daha önemli bir konuma sahiptir. Tezimizin ana konusu olan On İki İmam algısını daha iyi anlayabilmemiz için On İki İmam'ın hayatlarını anlatmamız faydalı olacaktır. Bu başlık altında On İki İmam'ın hayatları sırasıyla anlatılacaktır.

10.1. Hz. Ali b. Ebi Talip

Takvası, güzel ahlakı, yüksek cesareti, merhameti, ilmi üstünlüğü ve kavrayışıyla İslam Tarihi'nde müstesna bir yere ve öneme sahip olan Hz Ali'nin tam ismi; Ebü'l Hasan Ali b.Ebi Talib el Kureyşi el Haşimi'dir. Babası; Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib, annesi de Fatıma binti Esed b.Haşim'dir. Ebu Talib'in en küçük oğludur. Hicri 22/ 600 yılında doğmuştur⁵⁵. Hz. Peygamber'e ilk iman edenlerdendir. Hz. Peygambe-

⁵⁴ Bkz. *Alevi Bektaşî Klasikleri Dizisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul

⁵⁵ Sağiroğlu, Ekrem, *Hz. Ali*, İstanbul 2008, s. 15.

rin damadıdır. İslam Tarihinde Müslümanların dördüncü halifesidir. Beş yaşından Hicrete kadar Hz. Peygamberin himayesinde bulunmuştur. Hicret'in beşinci yılında yapılan Muhacirler ile Ensar arasında yapılan kardeşlik seçiminde Hz. Peygamber Hz. Ali'yi kendisine kardeş seçmiştir. Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma ile evlenmiştir. Hz. Peygamber'in torunları olan Hasan, Hüseyin, Zeynep, Ümmü Gülsüm ve ölü doğan Muh-sin'in babasıdır. Hz. Fatıma'nın sağlığında başka evlilik yapmamıştır.

Hz Ali, Hz. Peygamber zamanındaki hemen hemen bütün savaşlara, gazvelere ve Seriyelere katılmıştır. Hz. Peygamber'in sancaktarlığını yapmıştır. Tebük seferinde Hz. Peygamber'in vekili olarak Medine'de kalmıştır. Hz. Peygamber'in hem kâtipliğini hem de vahiy kâtipliğini yapmış olup, Hudeybiye antlaşmasını o yazmıştır. Tarihte Cemel Vakası⁵⁶ olarak geçen savaşta Hz. Aişe ile savaşmış ve galip gelmiştir. Muaviye ile Sıffin savaşı yapmış olup tam galip geleceği esnada Hakem olayı ortaya çıkmış ve Hz. Ali'nin halifeliğini tanıyanlarla Muaviye'nin halifeliğini tanıyanlar diye iki ayrı grup ortaya çıkmıştır⁵⁷.

26/28 Ocak 661 de Haricilerden olan Abdurrahman b.Mülcem tarafından sabah namazı vaktinde zehirli bir hançer ile yaralanmış ve 2 gün sonra şehit olmuş, Küfe'ye (bugünkü Necef) defnedilmiştir.⁵⁸ Hz Ali iki oğluna nispetle *Ebü'l- Hasan*, Toprak Babası anlamında, *Ebu Turab*, Allah'ın rızasını kazanmış olmasından dolayı *Aliyyü'l-Murteza*, cesaret ve kahramanlıklarından dolayı, *Esedullahi'l Galib*, hiç puta tapmadan müslüman olduğu için *Kerremellahu vechehu* gibi lakapları bulunmaktadır.⁵⁹

10.2. İmam Hz. Hasan

Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın oğludur, Hicret'in 3 yılında Ramazan ayının ortasında doğmuştur.⁶⁰ İsmi bizzat Hz. Peygamber koymuştur. İsmi Hasan, lakabı "Zeki" ve Mücteba'dır. Künyeleri, Ebu Muhammed Taki, Veli, Seyyid, Reyhanetün Nebi Sıbtun Nebi'dir.⁶¹

Hz. Peygamber, Harun Peygamberin oğulları Şübeyr Şeber ve Müşrib'in adlarından örnekle bu adların Arapça karşılığı olan Hasan (iyilik etme, iyi davranmak) ismi-

⁵⁶ Sağiroğlu, s. 154-160.

⁵⁷ Sağiroğlu, s. 171-176.

⁵⁸ Fığlalı, s.7.

⁵⁹ Sağiroğlu, s.218-219.

⁶⁰ İbni Sa'd, *Tabakat, et Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut, ts, 3/19.

⁶¹ Ebu Nuaym el İsfehani, *Hilyetül Evliya ve Tabakatü'l Aşfiya*, Beyrut 1405, 2/33.

ni bizzat koymuştur⁶². Böylece Hasan ismi İslam âleminde en fazla kullanılan isimlerden olmuştur.

Sıffin savaşıdan sonra Hz. Ali'nin kendinden sonra halife olarak Hz. Hasan'ın geçmesini istemiştir.⁶³ Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra Küfe'de toplanan halk Hz. Hasan'a biat ederek kendilerine halife seçtiler. Hz. Muaviye'nin biat etmemesinden dolayı Hz. Hasan 12 bin kişilik bir orduyla Muaviye'ye karşı savaşa hazırlandı. Muaviye, elinde bulunan iktidar ve para gücünü iyi kullanarak Hz. Hasan'ın ordusundaki bazı komutanların fikrini değiştirip onları kendi safına geçirdi, komutanların bazılarının saflarını değiştirmesiyle Hz. Hasan'a bağlı olanların sayısı giderek azalmaya başladı. Durumu iyi değerlendiren Hz. Muaviye, Hz. Hasan'a uzlaşma önerisi yaptı; öneriyi dikkate alan Hz. Hasan kendisine bağlı toplulukla istişare edip onlara karşı bir konuşma yaptığı, konuşmasının sonun da halkın uzlaşmadan yana olduğu kararı çıkınca Müslümanların kanı dökülmesin diye Hilafeti Muaviye'ye devretti.⁶⁴

Rivayete göre Yezid, Hz. Hasan'ın hanımı Ca'de binti Eşas b.Kays el Kindi ile gizlice anlaşıp Hz. Hasan'ı öldürdüğü takdirde kendisiyle evleneceğini söylemiş ve bu yüzden hanımı tarafından H.49-50 yıllarında zehirlenerek öldürülmüştür.⁶⁵ Hz. Peygamber'in yanında 30 yıl Hz. Ali'nin yanında 9yıl 6 ay ise Medine'de yaşamıştır. İmam Hasan'ın soyundan gelenler “Şerif” unvanıyla anılmaktadırlar.

10.3. İmam Hz. Hüseyin

Ebu Abdullah Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib 4/626 yılında Medine'de dünyaya gelmiştir.⁶⁶ Künyesi Ebu Abdullah'tır. Lakapları ise; Şehid Seyyid, Er Raşid, et Tayyib, el Zeki, el Mubarek ve es Sıbt'tır. En önemli lakabı ise bizzat Hz. Peygamber tarafından söylenen “cennet gençlerinin efendisidir.”⁶⁷

Altı yıl Hz. Peygamber ile 30 yıl da Hz. Ali ile beraber yaşamıştır. Hz. Hüseyin ve Hasan, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in halifelikleri döneminde cereyan eden önemli olaylarda fiilen yer almamıştır. . Daha sonra Hz. Osman'ın evini kuşatan isyancılara karşı babası Hz. Ali tarafından yine ağabeyi ile birlikte halifeyi korumak ve evine su

⁶² Önlüer, Siraceddin, *Ehl-i Beyt İmamları*, İstanbul 201, s. 30.

⁶³ Kaleli Lütfü, *İnanç Boyutuyla Alevilik Nedir, Ne Değildir*, İstanbul, 1995, s.115.

⁶⁴ Önlüer, s.29.

⁶⁵ Önlüer, s.29

⁶⁶ Bozan, Metin, *İmamiyye Şiasının İmamet Tasavvuru*, Ankara 2007,s.30.

⁶⁷ Önlüer, s30.

taşımak üzere görevlendirilmiştir.⁶⁸ Kardeşi Hasan ile birlikte 10 yıl yaşamıştır. Kardeşinden sonraki İmamet süresi 10 yıl sürmüştür. Muaviye'nin ölümünden sonra Kerbela şehrinde Cuma günü 61/680 yılında muharrem ayının onunda şehit edilmiştir.⁶⁹

İslam tarihinde acı bir sayfa olarak nitelendirilen Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt'inden 72 kişinin şehid edilmesiyle sonuçlanan ve acısı hala günümüze kadar devam eden "Kerbela Faciası" Hz. Hüseyin döneminde cereyan etmiştir. Kerbela, Bağdat'ın yaklaşık 100 kilometre güneybatısında yer almaktadır.

Dört Halife döneminde gayet sade ve her türlü gösterişten uzak bir şekilde sadece halka doğru yolu gösteren bir kurum şeklinde yürütülen peygamber halifeliliği Hz. Muaviye döneminde saltanata dönüşmüştür. Bunun sonucunda Muaviye Kufe valisi Muğire'nin telkiniyle oğlu Yezid'i veliaht tayin etmiştir. Yezid iş başına geçtiğinde Mekke-Medine dışındaki bütün bölge halkları, valileri kanalıyla Yezid'e biat ve itaat haberlerini iletiler. Ancak Yezid için önemli olan Abdullah b. Ömer b. el-Hattab, Abdullah b. Zübeyr b. el-Avvam ve Hüseyin b. Ali'nin biatları idi. Yezid biat etmek istemeyen bu 3 kişiden kesin biat alınması için Medine valisi Velid'e bir mektup yazdı. Biat emrini alan Velid, eski vali Mervan ile görüşüp fikrini sorunca; "Şimdi üçünü de çağır Yezid'e biat ettir. Kabul etmezlerse boyunlarını vur."⁷⁰ şeklinde görüş bildirdi. Hz. Hüseyin'i çağırın Velid istediği biatı alamayınca Mervan'ın tavsiyesine kulak asmayıp onu geri gönderdi.

Hz. Hüseyin bütün aile efradıyla birlikte Mekke'ye gitti. Sadece kardeşi Muhammed ibn-i Hanife Medine'de kaldı ve bu esnada Hz. Hüseyin'e gitmemesi yönünde nasihatte bulundu.⁷¹

Önceden beri Hz. Hüseyin'e biat etmek isteyen Küfeliler Hz. Hüseyin'in Yezid'e biat etmediğini öğrenince onu Küfe'ye davet amacıyla yaklaşık 150 kadar mektup gönderdiler. Bu durum karşısında Hz. Hüseyin'de Küfe'ye amcasının oğlu Müslim b. Akil'i gönderdi ve ondan detaylı bir şekilde durumu yerinde incelemesini istedi. Müslim Küfe'ye vardığı zaman yaklaşık otuz bin kişi Hz. Hüseyin'e biat etti. Müslim durum tespiti yaptıktan sonra onu Küfe'ye davet eden bir mektup gönderdi.⁷² Ancak

⁶⁸ Sağiroğlu, *Hz Ömer*, ,II, 180.

⁶⁹ Ebu Mihnef, *Kerbela Vakıası*, Çev. Nuri Dönmez, İstanbul 2010, s. 19-20

⁷⁰ Cevdet, Ahmet, *Kıyası Enbiya ve Tarihi Hulefa*(Hazırlayan Mahir İz), İstanbul 1972,c.II Kısım V, s. 222.

⁷¹ Cevdet, s.224.

⁷² Kaleli, s.122.

Müslim'in gönderdiği haberci yolda yakalandı ve öldürüldü. Hz. Hüseyin olanlardan habersiz şekilde yoluna devam etti. Yolda Müslim'in şehit edildiğini öğrenince yanındakiilere bildirdi ve isteyenin geri dönebileceğini söyledi. En başından beri kendisiyle yola çıkanlar ve ailesi dışındakiler dağıldı. Hz. Hüseyin'in yanında kalanlar ise bütün çabalara rağmen Hz. Hüseyin'i kararından vazgeçiremediler.

Husayn b. Numeyr kumandasındaki bir askerî birlik Hz. Hüseyin'in gelişine engel olmak için görevlendirildi. Sırf denilen yere vardıkları zaman Vali Übeydullah tarafından görevlendirilen Temim'li Hur b. Yezid iki bin süvari ile Hz. Hüseyin'in yanına gitti. Hz. Hüseyin davet üzere geldiğini, Küfelilerin kararlarını değiştirirlerse geri döneceğini söyledi; fakat Hurr dönmelerine engel oldu. Hz. Hüseyin'in kafilesi Küfe'ye doğru yol almakta iken Ziyad'dan bir mektup geldi. Mektuptaki emir gereğince Hurr bu defa Hz. Hüseyin'i susuz ve ıssız bir yer olan Kerbela'da kalmaya zorladı. Ertesi sabah Rey valisi olarak görevlendirilen Ömer b. Sa'd bizzat Ubeydullah tarafından Hz. Hüseyin ve ailesini ortadan kaldırmak için görevlendirilmişti. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın oğlu Ömer, o sırada Kûfe'de olup Emevî ordusunda üst rütbeli bir subaydı

Übeydullah Şimr b. Zü'l Cevşen aracılığıyla Ömer'e bir mektup gönderdi ve mektupta; Hz. Hüseyin'in biat etmemesi durumunda onunla harp etmesini emretti. Ömer b. Sa'd cephesinde yer alan İbn Ziyad askerlerinin attığı oklarla 10 Muharrem 6 (10 Ekim 680) sabahı çarpışma fiilen başladı. Şimr içindeki nefretle gözleri kararmış bir şekilde Hz. Hüseyin'in çadırını ateşe vermek istedi lakin Hamit b. Müslim ve Şit b. Rabia buna engel oldular. Öğlen vakti namaz için ateşkes isteyen Hz. Hüseyin'in bu isteği de reddedildi. Bu esnada Hz. Hüseyin etrafında birçok kişi kahramanca çarpışarak şehit olmuşlardı.

Susuzluk Hz. Hüseyin'in canına tak etmişti. Fırat ırmağının yanına gitmek istedi. Düşman askerleri önünden çekildiler ve Hz. Hüseyin ırmağa vardığında ırmaktan su içmek için yüzükoyun yattı. Hz. Hüseyin avucu ile içmek için biraz su aldı ve o esnada düşman askerlerden atılan bir ok Hz. Hüseyin'in ağzına saplandı, eliyle ağzından gelen kanları silerek onların aleyhinde beddualarda bulundu; fakat mübarek ağzından kanlar akmaya devam ediyordu. Çadırının kapısına geldi, durdu. Ömer b. Sa'd onu öldürmek için ilerledi. Hz. Hüseyin onun yüzüne baktı ve "beni öldürmeye sen mi geldin?" dedi. Ömer utandığından geri döndü, ilerleyemedi. Çarpışmalar sonucunda Hz. Hüseyin'in

göğsünde otuz dört yerinde kılıç ve mızrak yarası ve otuz üç yerinde de ok yarası bulunuyordu.

Susuzluk ve atılan ok darbeleri sebebiyle fazlaca kan kaybetmiş olan Hz. Hüseyin'in üzerine Şimr ve altı adamı hep beraber saldırdılar. Zer'a adında bir asker bir kılıç darbesiyle Hz. Hüseyin'in kolunu yere düşürdü. Sinan b. Nehai ise mızrak darbesiyle Hz. Hüseyin'i öldürdü ve daha sonra kılıç darbesiyle mübarek başını vücudundan ayırdı. Gözleri kan ve dünya malı hırsı bürümüş askerler Hz. Hüseyin'in elbise ve silahlarını paylaşmaya başladılar. Hz. Hüseyin'in öldürüldüğünü öğrenen diğer eşkıyalar zaman kaybetmeden çadırlara hücum ettiler ve Hz. Hüseyin ve ailesine ait elbise, eşya, döşeme, deve ve diğer ganimetler hatta kadınların üzerindeki ziynet eşyaları bile yağmaladılar. Kerbela'da Hz. Hüseyin'in ashabından şehit olanların sayısı yetmiş iki kişidir. Ömer b. Sa'd askerlerinden yaralılar mevcut olup ölenlerin sayısı seksen kişiydi⁷³

10.4. İmam Zeynelabidin Ali

Gerçek ismi Ali b.Hüseyin b.Ali b. Ebi Talib el Kureyşi el Haşimi'dir. Zeynelabidin ismiyle tanınmıştır. Hicri 38/658 yılında Medine'de doğmuştur. Annesi İran Kisra'sı Yezdücerd'in kızıdır. Kerbela faciasında henüz 4 yaşında bir çocuk olduğu için kurtulmuştur. İmam Zeynelabidin sürekli namaz kılmasından ve secde etmesinden dolayı ona Seccad(çok secdeden) lakabı verilmiştir.

İmam Zeynelabidin Medine'de 95/713 yılında vefat etmiştir. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib'in soyu sadece İmam Zeynelabidin'de devam eder.⁷⁴

10.5. İmam Muhammed el Bakır

Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin el-Bakır57/676 yılında Medine'de doğmuştur. Annesi Hasan b. Ali Zeynelabidin'in kızıdır. Hem anne hem de baba tarafından Ali soyundandır. Hicri 114/733 yılında Medine'de vefat etmiştir.⁷⁵ Künyesi Ebu Ca'fer 'dir. Lakapları ise; Şakir el Hadi ve Bakır'dır. Fıkıh, hadis, tasavvuf ilimlerine vakıf olmasından dolayı kendisine el-Bakır denmiştir.⁷⁶

10.6. İmam Ca'fer es Sadık

İsmi, Ebu Abdillah Ca'fer b.Muhammed el Bakır b. Ali Zeynelabidin b.Hüseyin b.Ali b.Ebi Talib'tir. Baba tarafından Hz. Ali'ye anne tarafından Hz. Ebubekir'e da-

⁷³ Cevdet, s 252.

⁷⁴ Bozan, s.31.

⁷⁵ Bozan, s.31.

⁷⁶ Önlüer, s.42.

yanmaktadır. Hicri 80 yılında Medine’de doğmuştur. Künyesi Ebu Abdullah bazı yerlerde Ebu İsmail diye geçer. Lakapları ise; Sabir, Fazıl, Tahir’dir. En meşhuru ise Sadık’tır.

Hicri 148 yılında Medine’de vefat etmiştir. Şii rivayetlere göre ise; Abbasi halifesi Mansur tarafından zehirlenerek şehit edilmiştir.⁷⁷

10.7. İmam Musa Kazım

Ebu’l Hasan Mûsâ b. Ca’fer el Kazım 128/745 yılında Ebvâ’da doğmuştur. Babasının ölümünden sonra yaklaşık 35 yıl ailenin liderliğini yapmıştır. 183/799 yılında Bağdat’ta tutuklu bulunduğu hapisanede vefat etmiştir.⁷⁸ Künyesi, Ebu’l Hasan ve Ebu İbrahim’dır. Kazım, Sabir, Salih Emin gibi birçok lakabı bulunmaktadır. En meşhuru Kazım’dır.⁷⁹

10.8. İmam Ali Rıza

Ebu’l Hasan Ali b. Mûsâ er- Rıza 148/765 yılında Medine’de doğmuştur. Mûsâ Kâzım’ın en büyük oğludur. Me’mûn döneminde 201/806 yılında veliaht olarak atanmış; ancak halifeden önce Tûs’ta 203/818 yılında vefat etmiştir.⁸⁰ İmam Ali Rıza’nın künyesi Ebu’l Hasen olup⁸¹, babası ile karıştırılmaması için Ebu’l Hasen es Sani ve Ebubekr künyeleri ile tanınmıştır.

Lakapları: es Sabir, ez Zeki, el Fazil, er Razi, el Veli, el Vefî, olup en meşhuru ise er-Rıza’dır.

Abbasi halifesi Me’mun İmam Rıza’yı kendisinden sonra halife tayin etmiş; fakat İmam Rıza Me’mun’dan önce vefat etmiştir⁸². Şii kaynaklı rivayetlere göre zehirlenerek öldürülmüştür.⁸³

10.9. İmam Muhammed Cevad et Taki

Ebu Ca’fer Muhammed b. Ali el Cevâd. 195/810 yılında Medine’de doğmuştur. 220/835 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir. Mezarı dedesi Mûsâ el Kâzım’ın yanında-

⁷⁷Örnek Olarak bkz. Ahmed Sabri Hamedanî, *İslâmda Ca’feri Mezhebi ve İmam Ca’feri Buyrukları*, Ankara 1983, s.27.

⁷⁸Bozan, s. 31.

⁷⁹Önlüer, s. 57.

⁸⁰Bozan, s. 31.

⁸¹Önlüer, s. 60.

⁸²Duman, Davut, *Horasan Güneşi İmam Rıza*, Ankara 2000, s. 60.

⁸³Duman, s. 110.

dır.⁸⁴ Taki, Cevad, Necib, Kâni gibi lakapları vardır. Taki ve Cevâd lakapları ile meşhur olmuştur. Kendisine İmam Taki, İmam Naki, İmam Askeri de denilir.⁸⁵

10.10.İmam Ali Naki el- Hadi

Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed el Hadi 214/829 yılında Medine'de doğmuştur. 233/847' de halifenin isteği üzerine Samarra'ya gitmiştir. 214/829 yılında vefatına dek burada zorunlu ikamete tabi tutulmuştur.⁸⁶ Künyesi Ebu'l Hasan olup, Hadi, Mütevekkil, Nasih, Naki, Münakki, Mürteza, Fakih, Emin, Tayyib gibi birçok lakabı bulunmaktadır.⁸⁷

10.11.İmam Hasen el Askeri

Ebû Muhammed Hasan b. Ali el- Askeri, 232/846 yılında Medine'de doğmuştur. Henüz küçük bir çocuk iken 236/850–851 yılında halife tarafından Samarra'ya getirilmiştir. 260/873 yılında vefatına kadar burada yaşamıştır. Soyundan bilinen bir evlat bırakmamıştır.⁸⁸ Künyesi Ebu Muhammed olup, Zeki, Halis, Sirac gibi lakapları bulunmaktadır. Asker mahallesine izafeten Askeri ismiyle meşhur olmuştur.⁸⁹

10.12.İmam Muhammed el Mehdi

Hasan el Askeri soyundan bir çocuk bırakmamasına rağmen, Şia inancına göre Hasan el Askeri'nin bir çocuğu bulunmaktadır. Doğduğu tarih hakkında 255–257/868–871 yılları arasında farklı rivayetler verilmektedir. Şia mensupları onun gizlenmesini, iktidarın zulmünden gizlenmek vb. nedenlerle açıklamaktadırlar.⁹⁰ Künyesi Ebul Kasım'dır. Lakapları: Hüccet Mehdi, Halef, Kaim, Muntazar ve Sahibuz Zaman'dır.⁹¹

⁸⁴ Bozan, s. 31.

⁸⁵ Önlüer, s. 65.

⁸⁶ Bozan, s. 31.

⁸⁷ Önlüer, s. 69.

⁸⁸ Bozan, s. 32.

⁸⁹ Önlüer, s. 72.

⁹⁰ Bozan, s. 32.

⁹¹ Önlüer, s. 76-80.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALEVİ LİTERATÜRÜNDE ON İKİ İMAM

Alevîlik, yaşadığı tarihî hareketlilik ve sosyal sürece bağlı olarak dinî inançlarını, düşüncelerini, duygularını yazılı gelenekten daha çok "sözlü gelenek" içinde aktarmaya çalışmış ve yazılı eserler konusunda çok ciddi eserler ortaya koyamamıştır. Buyruklar bunun bir istisnasıdır. Buyruklar, genel çerçevede içerisinde Bektaşilerden daha çok Aleviler tarafından okunmakta ve Alevilerce daha kutsal sayılmaktadır. *Fütüvvetname*, *Menakıpname*, *Menakıbu'l-Evliya*, *Menakıbu'l-Esrar* ve *Behcetü'l-Ahrar*, *Buyruk*, *İmam Ca'fer Buyruğu*, *Şeyh Safi Buyruğu* gibi isimlerle de anılmaktadırlar.

Buyruk: Alevîler için Alevî yolunun inançlarını, inanç ilkelerini, ibadetlerini ibadetle ilgili uygulamalarını, ahlâk kurallarını ve geleneklerini anlatan kutsal bir kitaptır. Alevîlikle ilgili tüm kurum ve kurallar *Buyruk* aracılığıyla işlev kazanır ve cemaat nezdinde uygulanır. Bu anlamda *Buyruk* kural ve uygulamalarla ilgili bir tür kanun hükmündedir. Buyruklar, var olan kuralların nasıl yapılacağını venasılyürütüleceğini içerir. İman ve ibadetle ilgili esaslar, ikrar ve cem töreni, musahiplik, taliplik, mürebbîlik, mürşitlik ve sofilik, semah gibi birçok önemli nokta buyrukta yer alır. Buyruk'ta Hz. Muhammed (s.a.v)'in hadisleri, Hz. Ali'nin sözleri, İmam Ca'fer'in nasihatleri, Erdebil Şeyhi Safiyüddin'in inanç ve uygulamaya dair sözleri de bulunmaktadır. Buyruk adıyla bilinen metinler, Ca'fer-i Sadık Buyruğu ve Şeyh Safi Buyruğu adıyla neşredilmişse de bunlardan farklı metinlerde vardır. Bugün pek çoğu Buyruk adıyla dedelerin özel kütüphanelerinde veya umumi kütüphanelerde yazma olarak mevcuttur.⁹² Biz bu bölümde sadece ilk iki buyruktan faydalanacağız. Buyruklarla ilgili bu kısa bilgileri verdikten sonra Tez konumuzun asıl amacı olan On İki İmam'ın Buyruklarda hangi sıklıklarda ve nasıl geçtiği daha çok hangi imamların ve ismi geçen imamların nasıl zikredildiğine geçebiliriz.

⁹² Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, s.161.

1.BUYRUKLARDA ON İKİ İMAM

1.1 İmam Câfer Sadık Buyruğu

İmam Ca'fer Sadık Buyruğu'nun tarihi olarak ne zaman, kim tarafından hazırlanıp yazıldığı bilimsel verilerle ortaya konulmamış olmakla birlikte Alevî topluluklar içerisinde geleneksel olarak *İmam Ca'fer Sadık Buyruğu*'nun Şii/İmamiyye'nin altıncı imamı olan imam Ca'fer es-Sadık(h. 83/148) tarafından yazıldığına inanılmaktadır. Hatta öyle ki Alevî-Bektaşî erkânâmelerinin en eskisinin Ca'fer es-Sadık'a ait olduğuna inanılır. Yalnız *İmam Ca'fer Sadık Buyruğu*'nun altıncı İmam olan İmam Ca'fer Sadık'a ait olduğu iddiası tarihi gerçeklerle çelişmektedir. Çünkü Alevilerce kaynak sayılan *İmam Ca'fer Sadık Buyruğu* XVI yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış olmasına rağmen İmam Ca'fer Sadık bu tarihten çok önceleri yaşamış ve birçok eser yazmasına rağmen *Buyruk* bu eserler arasında geçmemektedir. *İmam Ca'fer Sadık Buyruğu*'nda anlatılan olaylar ve görevler kesinlikle sırasıyla verilmemiş özellikle On İki İmam'la ilgili ifadeler ve hususlar ele alınmıştır.

Esat Korkmaz tarafından yorumlu bir şekilde ele alınan *İmam Ca'fer Sadık Buyruğu*'nun henüz ilk sayfalarında Birinci İmam Hz. Ali'nin Kırklar Ceminde ki olayı detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

"Hz. Muhammed Miraç'a çıkarken bir aslan yolunu keser, kükremeye başlar. Muhammed ne yapacağını şaşırırken gayptan duyduğu söze uyararak yüzüğü aslanın ağzına verir. Aslan sakinleşir. Muhammed yoluna devam eder. Göğün en yüksek katına erişir. Orada dostuna kavuşur. Onunla doksan bin kelam konuşur. Miraç'dan dönerken de bir kubbe görür. Yaklaştığında birilerinin içeride sohbet etmekte olduğunu fark eder. İçeri girmek için kapıyı çaldığında kendisine kim olduğu sorulur. O da peygamber olduğunu söyler. İçeridekilerden birisi: "Bizim aramıza peygamber sığmaz, peygamberliğini ümmetine yap" der. Hz. Muhammed ayrılırken o kapıyı tekrar çalması için Allah'tan emir alır. İkincisinde de kapı açılmaz. Üçüncüsünde Hz. Muhammed kendisini yoksullara hizmet eden bir kişi olarak tanıtır ve içlerinde yer varsa girmek istediğini söyler. Kapı açılır, Hz. Muhammed besmele ile içeri girer. Mecliste yirmi ikisi erkek, on yedisi kadın olmak üzere otuz dokuz canın sohbet ettiğini görür. Hz. Ali de o meclistedir. Hz. Muhammed, Ali'nin yanına oturur ama onun Ali olduğunu bilmez, oradakilere kimler olduklarını sorar. Onlar "bizler kırklarız" derler. Hz. Muhammed: "Sizin ulunuz kim,

küçüğünüz kim?" diye tekrar sorar. Onlar: "Bizim ulumuz da uludur, küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız birdir, birimiz kırktır" derler. O "Biriniz eksik, ne oldu" diye sorar. Onlar: "O birimiz Selman'dır. Taşraya gitti. Ama sen onu da burada say." derler. O zaman Hz. Ali kolunu uzatır, kırklardan biri destur diyerek Ali'nin koluna bıçakla vurur. Aynı anda tüm canların kolundan kan çıkmaya başlar. O sırada pencereden bir damla kan girip ortaya damlar. Bu Selman'ın kanıdır. Sonra kırklardan biri Ali'nin kolunu bağlar ve bütün canların kanı durur. Biraz sonra Selman gelir. Elinde bir üzüm tanesi getirmiştir. Kırklar bu üzümü Hz. Muhammed'in önüne koyup paylaşmasını isterler. Hz. Muhammed bir tek üzüm tanesini bütün Kırklara nasıl paylaşacağını düşünürken Allah, meleği Cebrâil'i göndererek yardımına tümü ilk yaratılıştaki gibi sarhoş olurlar ve "ya Allah" diyerek üryan büryan semaha kalkarlar. Muhammed de bunlarla birlikte semaha girer. Semah ederken Hz. Muhammed'in mübarek imamesi başından yere düşer. Kırk parça olur. Kırkların her biri bir parçasını alır ve etek yapıp bağlar. Muhammed onlara pir ve rehberlerini sorar. Onlar: "Pirimiz Şah-ı Merdân Ali, rehberimiz Cebrail aleyhisselâmdır." derler. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Ali'nin orada olduğunu anlar. Ali, Muhammed'in yanına doğru gelir. Muhammed tecella ve temenna ile Ali'ye yol gösterir. Bu sırada Hz. Muhammed koşturur. Cebrail cennetten bir tabak getirerek Muhammed'in yanına gelir ve "Şerbeteyle ey Muhammed" diyerek yol gösterir. Hz. Muhammed nurdan bu tabağa su koyar ve üzümü ezerek şerbet yapar ve kırkların önüne koyar. Kırklar bu şerbetten içerler ve Hz. Ali'nin parmağında, miraca giderken aslanın ağzına verdiği yüzüğü görür.⁹³ Yazar Kırklar Cemi olayını anlattıktan sonra olayı Kırklar Cem'i Tanrının varlık âlemi içinde tecellisinde tek bir vücut olarak algılanan Kırkların, Hz. Ali'nin başkanlığında yaptığı toplantı; bu toplantının devamı durumundaki cem demektir.

Aleviliğin bir diğer önemli yapılarından bir tanesi de musahiplik kurumudur. Musahiplik evli iki kişinin eşleri ile birlikte, Hakka yürüyünceye kadar kardeş kalacaklarına, birbirini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına, dedenin ve cem topluluğunun önünde söz vermeleri biçiminde gerçekleşen toplumsal bir akrabalık kurumudur. Musahiplik kurumu Alevi anlayışında bir tür toplumsal dayanışma biçimidir. Musahiplik kurumunun Ali-Muhammed'den kaldığına inanan⁹⁴ Aleviler bunun kaynağını da Hz. Muhammed'in Miraç dönüşünde katıldığı "kırklar cemi"

⁹³Korkmaz Esat, *Buyruk, Yorumlu İmam Ca'fer Buyruğu*, İstanbul 2002 s.15-18.

⁹⁴ Korkmaz, s. 26.

sonrası ashabıyla görüşmüş onlara her iki kişinin birbiriyle musahip olmasını istemiş, kendisi de Hz. Ali ile musahip olmuştur.⁹⁵

Musahiplik erkânında Hz. Peygamber ile birinci İmam Hz. Ali'nin musahipliği aşağıdaki şekilde anlatılmaktadır:

*Musahip muhasibe demese belli,
Dünya ahrette egridir yolu,
Ona şefa'at etmez Muhammet-Ali,
Söyleyen Muhammet, dinleyen Ali.*

*Musahip musahiplikten yolun ayırma,
Hak vura onun temelin devire,
Yedi cehennem narın ona buyura,
Söyleyen Muhammet, dinleyen Ali.⁹⁶*

Musahiplik erkânında Hz. Peygamber ile birlikte ilk Üç İmam'ın isimleri birlikte zikredilir ve üçüne birlikte salâvat getirilir. Musahip canlar yere oturduktan sonra ferraş gelir: "Ya Allah Ya Muhammed Ya Ali" deyip sağ eliyle süpürgeyi üç defa çalıp dar'a vururken şu duayı okur:

Hüseyin Kerbela için gözlerim kan yaştı. Yüz bin lanet Yezit'in bağıdır taşır. Pimiz Kırklar içinde Ferraşdır. Ber Cemal Muhammet, Kemal-i İmam Hasan, İmam Hüseyin Ali bülende ra salâvat.

İmam Câfer Sadık Buyruğu'nda geçen On iki hizmet bölümü bulunmaktadır. İnançta, Hz. Ali soyundan gelenlere bağlanan ve cemde yürütülen hizmetlerin genel adına On iki hizmet bölümü denmektedir. Alevi inancına göre bu on iki hizmet sahipleri Ali evladıdır. Hz. Ali bu hizmetleri her bir evladına gülbank verip teslim etmiştir. Verilen görevler ve karşılığı gelen Ehl-i Beyt içindeki kişiler şu şekildedir:

- 1) Tarikatçı : İmam Hasan.
- 2) Berber : Muhammed Hanefi.
- 3) Saki : Tayyib.
- 4) Süpürgeci : Turab.
- 5) Ferraş : İmam Hüseyin.

⁹⁵Bozkurt, Fuat, *Buyruk*, İstanbul 1982, s.14-15.

⁹⁶Korkmaz, s.32.

- 6) Zakir : Abdussamet.
- 7) Sofradar : Abdülvahit.
- 8) Hadim : Abdülmümin.
- 9) Gözcü : Abdülkerim.
- 10) Pervane : Abdullah.
- 11) Çerağcı : Hadi Ekber.
- 12) Kapıcı: Abdülcelil.⁹⁷

Yukarıdaki sıralamadan da anlaşılacağı üzere ön plana çıkan imamlar Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir. Hz. Ali'nin oğlu olmasına rağmen On İki imam'dan sayılmayan Muhammed Hanefi'nin de ismi zikredilmiş ve ona da bir görev atfedilmiştir.

İmam Ca'fer Sadık Buyruğu 'ndakurban kesme hizmeti bulunmaktadır. Kesilecek kurban meydana alınır, kurban tuz ve su verilir. Kurban kesme geleneği Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'i Tanrı'ya kurban etmek istemesinden gelmektedir.⁹⁸ Kurban Kesme Cem'inde On İki İmam'ın hepsine tek tek salâvat getirilir:

*“Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammed Mustafa.
 Allahümme salli âlâ seyyidina Aliye'l Murteza
 Allahümme salli âlâ seyyidina Hasan 'ül Mucteba
 Allahümme salli âlâ seyyidina Hüseyin-i Kerbela
 Allahümme salli âlâ seyyidina Zeyn-el Aba
 Allahümme salli âlâ seyyidina Bakır Baha
 Allahümme salli âlâ seyyidina Ca'fer Rehnüma
 Allahümme salli âlâ seyyidina Kazım Musa
 Allahümme salli âlâ seyyidina Ali Sultan Rıza
 Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammed Taki
 Allahümme salli âlâ seyyidina Ali Naki
 Allahümme salli âlâ seyyidina Hasan Askeri
 Allahümme salli âlâ seyyidina Muhammed Mehdi...”*

Çerağcı salâvattan sonra, Çerağın sağına soluna ve önüne niyaz eder; ardındanayağa kalkar, geri çekilerek, meydanın orta yerinde dar'a durur ve On İki İmam'ın

⁹⁷ Korkmaz, s. 218.

⁹⁸ Korkmaz, s. 103.

isimlerinin geçtiği duvazı⁹⁹ okur. Duvaz'larda en fazla ismi geçen şair Şah İsmail Hatai'dir. Duvazları neden fazla söylediği şöyle bir rivayete dayandırılmaktadır: "Bir gün Şah İsmail, Yezid'in oğlu Sammaz'ın (Halid olacak) türbesine ayakla vurmuş, gaptikten bir ses ona: "Hata ettin" diye seslenmiş." O zaman Şah İsmail aşağıdaki Duvazde İmam'ı söylemiş ve bundan sonra söylediği şiir ve nefesler de isminden çok "Hatai" ismini kullanmasının nedeni bu şekilde açıklanmaktadır:¹⁰⁰

Allah Allah...

*Çün ferağ-ı fahr uyandırdık Huda'nın aşkına,
Seyyidül kavneyn Muhammed Mustafa aşkına.*

*Saki'ul Kevser Aliyyü'l Murteza aşkına,
Hem Hatice.Fatıma Hayrunnisa'nın aşkına.*

*Şah Hasan. Hulki rıza. Şah Hüseyini Kerbela,
Ol İmam-ı etkiya Zeyn'el aba'nın aşkına.*

*Hem Muhammed Bakır ol kim nesl-i pak-i Murteza,
Ca'fer 'üs Sadık imam ruhnumanın aşkına.*

*Şah Taki vü ba Nakihem Hasen'ül Askeri,
Ol Muhammed Mehdi-i sahip livanın aşkına.*

*Pirimiz Hünkârımız Bektaş Veli aşkına,
Haşre dek yananyakılan aşkanın aşkına.*

Duvaz'ın bitiminden sonra Cem'de bulunalar salâvat getirdikten sonra Pir dar'daki Çerağcıya Şah Hatai'ye ait şu duayı verir:

Hata ettim Hüda yaktı delili

Muhammed Mustafa yaktı delili

⁹⁹Duvaz:İçinde On İki İmam'ın adı geçen şiirlere "Duvazdeh İmam" yahut Alevilerin söylemiyle "duvazmam" ya da "Duvaz" denir.

¹⁰⁰ Yörükan, Yusuf Ziya, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, İstanbul, 1998, s. 52.

*Ol Ali aba'dan Haydar-ı Kerrar
Aliyyül'l Murteza yaktı delili*

*Haticetü'l Kübra Fatıma Zehra
Ol Hayrunnisa yaktı delili*

*İmam Hasan aşkına girdim meydana
Hüseyn-i Kerbela yaktı delili*

*İmam Zeynel, İmam Bakır-ü Ca'fer
Kazım Musa Rıza yaktı delili*

*Muhammed Taki'den hem Ali Naki
Hasanu Askeri yaktı delili*

*Muhammed Mehdi ol sahip zaman
Eşiğinde ayet yaktı delili*

*Bilirim günahım aşubdur
Hünkâr-ı Evliya yaktı delili*

*On İki İmamdan'dır bu nur Hatayi
Şir-i Yazdan Ali yaktı delili*

Duvaz bittikten sonra zakir sazının üzerine eğilir ve Pir'den şu duayı alır; aşağıdaki dua dikkatlice incelendiğinde en öne çıkan halife Hz. Ali'dir. Çoğu yerde Hz. Peygamberle birlikte zikredilmektedir, diğer İmamlar ise hep birlikte anılmaktadır. Aynı zamanda bu duvazın amacı özellikle On İki İmam'ın hepsinden himmet beklenmektedir:

Allah Allah... Hizmetlerimiz kabul ola. Muratlarımız hâsıl ola Muhammet Ali, Ehlibeyt katarlarından, didarlarından ayırmaya, Adlarını zikrettiğimiz On İki İmamların himmeti üzerinde hâsıl ola

Hizmet sahibi İbrikçi görevini yerine getirdiği sırada sağ eline ibrik, sol eline leğen alarak meydana gelir ve şu duayı okur. Dua'dan dikkat çeken özellik İlk Üç İmam'ın yanı sıra Şia ve tüm Alevilerce kutsal ve büyük sahabilardan sayılan Selman-ı Faris'in ismine de değinilmektedir:

Bismişah... Men Gulam'ı Haydar'im, addan etmem havf-u bak. Çünkü bu hizmette bana örnektir. Selman-ı Pak, Ber Cemal, Muhammet Kemal, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Ali ra salâvat

Tevhid sırasında Zakir'in On İki İmam ile ilgili duanın dikkat çeken en önemli özelliklerden bir tanesi İmam Ca'fer'in ilmi değerinin özellikle vurgulanmasıdır. Dua aşağıda verilmiştir:

*Medet ey Allah'im medet,
Gel dertlere derman eyle,
Yetiş ya Ali Muhammet,
Gel dertler derman eyle.*

*Hasan Hüseyin aşkına,
Yardım ederler düşküne,
Zeynel Abidin aşkına,
Gel dertlere derman eyle.*

*İmam Bakır'ın katına,
Ca'fer'in ilmi zatına,
Kazım Musa Rıza hürmetine,
Gel dertlere derman eyle,*

*Şah Taki'yem bah Naki'yem,
Askeri'yemkemteriyem,
Pirim sana yalvarırım,
Gel dertlere derman eyle.*

*Var Allah'tan dilek dile,
Mehdi sahip zaman gele,
Dedem oğlu secde kıla,
Gel dertlere derman eyle.¹⁰¹*

Kırklar Semah'ının yapılacağı esnada erkek ve kadınlar semah yapmak için ayağa kalkarlar ve semah dönmeye başlarlar. Bu esnada, Pir'in söylediği nefeste İmam Hasan'a olan sevgi özellikle vurgulanmakta, İmam Hüseyin'in Kerbela'da ki o sıkıntılı günlerde onunla beraber olma isteği dile getirilmekte, onun hizmetkârı olmaya gönül verilmekte, diğer yandan üçüncü İmam Zeynel Abidin'in zindanda kaldığı düşünülerek acısı tazelenerek paylaşılmaktadır. Nefes aşağıda verilmiştir:

*Aşıkım serimi sevdaya saldım,
Aşkın ateşine tutuldum yandım,
İmam eşiğinde peymançe durdum,
Ali'nin yoluna öleyim diye.*

*Ol İmam Hasan'ı canımla sevdim,
Mazlum Hüseyin'in gulamı oldum,
İmam Zeynel ile zindanda durdum,
Kendimi kırk pare böleyim diye.*

Aşağıda geçen başka bir dörtlükte, İmam Musa, İmam Rıza, İmam Taki, İmam Naki, ile ilgili isimleri söylenirken sıfat kullanılmamakta, fakat ahir zamanda geleceğine inanılan Hz. Mehdi'nin geleceği vakit ona inanan Alevilerin onunla beraber olduğu vurgulanmaktadır:

*Her zaman onarım kesmem zikir,
Adına kurbanım İmam Bakır'ım,
Dün günü vird eyleyip okurum,
Ca'fer'den bir nasip alayım diye.
Musa Kazım demine niyazım,
İmam Rıza'ya bağlıdır özüm,*

¹⁰¹ Korkmaz, s. 110.

*Taki Naki Askeri 'yedir sözüm,
Mehdi ile kılıç atayım diye.*

İmam Ca'fer Sadık Buyruğu'nun Miraç'lama bölümünde Kul Veli'ye ait nefeste bütün İmamların isimleri tek tek zikredildikten sonra bütün amacın On İki İmam'ın sırrına erme olduğu ifade edilmektedir. Son bölümü alınan nefes aşağıda verilmiştir:

*Kul Veli'yim Hakka'a secde ederim,
Hakkın buyurduğu yola giderim,
Dinim Hak'dır Hak kelamı ederim,
On İki İmam'a ereyim diye.¹⁰²*

İmam Ca'fer Sadık Buyruğu'nun Niyaz¹⁰³ bölümünde ise Hz. Muhammed, Hz. Ali, On İki İmam'dan birinin ya da herhangi bir din ulusunun ya da Hak âşığının adı anıldığında inananların sağ ellerinin başparmaklarını dudaklarına götürmeleri de bir niyaz şeklidir. Bu tür niyaz şeklinde üç bölüm bulunmaktadır: El, ağız, alın ya da göz. Dikkatli bir gözlem yapılırsa yaşlı ilerlemiş olan bazı Sünni Müslümanlarda da benzeri bir hareketi söz konusudur. Genellikle yaşları ilerlemiş Sünni İslam anlayışına sahip bazı Müslümanlar namaz sonralarında dua ettikten sonra her iki elinin başparmaklarını birleştirerek üç defa ardı ardına öpüp alınına değdirirler.

İmam Ca'fer Sadık Buyruğu'nun Tarık bölümünde geçen Hz Peygamberin ceneteyken gaipten duyduğu Kelime-i şahadete benzer ifade şu şekilde geçmektedir;

“Tanrı'dan başka tapacak yok. Muhammed onun elçisidir. Ali'de onun velisidir. Ali'den üstün yiğit, Zülfikar'dan keskin kılıç yok!”

İmam Ca'fer Sadık Buyruğu'nda geçen dervişlerin başlarına giydikleri on iki dilimli bir Tac bulunmaktadır. Bu Tac Hakk'ı tanımayı simgeler. Tasın batını yani içi Hak nurudur. Dışı, yani zahiri On İki İmamların veliliğidir. Birinci İmam Hz. Ali'dir. O gezegenler arasında Güneş'tir. Sonuncu İmam Mehdi, zaman sahibidir.¹⁰⁴

¹⁰² Korkmaz, s. 116.

¹⁰³ Niyaz: Tarikat, yol ulusuna, büyüğüne ya da tarikatta, yolda bir makamı temsil eden şeye, yere ve bunlar aracılığıyla Allah'a yalvarma yakarma biçiminde yapılan bir ibadet niyaz şeklidir

¹⁰⁴ Korkmaz, s.165

1.2. Şeyh Safi Buyruğu

Şeyh Safi Buyruğu'nun yazarı, Şeyh Safiyuddin'nin babasının adı Eminuddin olup, kendisinin lakabı Şeyh Ebu'l Feth İshak Safiyuddin el Erdebili el Hüseyini'dir. 1252 yılında Erdebil civarında doğmuş, 12 Eylül 1334 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁵ Aleviliğin ilk yazılı kaynaklarından olan Şeyh Safi Buyruğu isimli eser, genel Alevi inancını yansıtan, içinde bulunduğu dönemin ve şartların etkisiyle oluşturulmuş tasavvufî bir eser görünümündedir. Eserde Ku'ran ayetleri, hadis metinleri, ahlaki tavsiyeler, şiirler ve hikmetli sözler çokça yer almaktadır.

Şeyh Safi Buyruğu'nun giriş kısmında On Dört Pakı Masum anlatılmakta daha sonraki bölümlerde Beyan-ı Tâc Nâme bölümünde soru cevap kısmı devam etmektedir. Soru cevap kısmında yirmi sekiz soru beyan edilmektedir. Yirmi sekiz beyanın maddeleri şu şekildedir:

Evvel	: Kelime-i Tevhid.
İkinci	: Adalet.
Üçüncü	: Nübuvvet.
Dördüncü	: İmamet.
Beşinci	: Emri Maruf
Altıncı	: Nehi minel munker.
Yedinci	: Müminlere tevella.
Sekizinci	: Yezide teberra.
Dokuzuncu	: Yol oğluyum demek.
Onuncu	: Yol kimden kaldı? Muhammed Ali'den
On birinci	: Yol hangisidir? Şeriat Tarikat Marifet ve Hakikattır.
On İkinci	: Deseler ki Tâc kime geldi. İbrahim Halilullah'a geldi.
On üçüncü	: Muhammed Mustafa ve Hz. Ali'ye geldi.
On dördüncü	: Tacın rengi ne idi? Cevap verdi: Âdem'e gelen ağ idi. Nuh' a gelen al idi. İbrahim'e gelen siyah idi. Muhammed'e yeşil, Ali'ye kırmızı geldi.
On beşinci	: Tâcın farz'ı nedir? Pirlere hizmet etmektir.
On altıncı	: Tâcın sünneti nedir? Pirlere hizmet etmektir.
On Yedinci	: Tâcın aslı istiğfardır.

¹⁰⁵ Ekinci, Mustafa, *Anadolu Aleviliği'nin Tarihsel Arka Planı*, İstanbul 2002, s.55.

On sekizinci	: Ferhi nedir? Kötü huylardan kesilmektir.
On dokuzuncu	: Deseler ki tâcın kiblesi nedir? Halife'dir.
Yirminci	: Esası nedir? Pirdir.
Yirmi birinci	: Tâcın içi nedir? Nurdur.
Yirmi ikinci	: Taşrası nedir? On İki İmamdır.
Yirmi üçüncü	: Tâcın zikri nedir? Hakka niyazdır.
Yirmi dördüncü	: Terklere nedir? Duvazde İmamdır
Yirmi beşinci	: Tâc'ın tepesi nedir? Mehri muhabbettir.
Yirmi altıncı	: Tâc'ın astarı nedir? Kefendir.
Yirmi yedinci	: Hayatı nedir? Başa vurmaktır.
Yirmi sekizinci	: Mematı nedir? Yere koymaktır.
Her kişiye bu halleri bilmek erkânı kadimdir. ¹⁰⁶	

Şeyh Safi Buyruğu'nda, Bab-1 Tariki Hutbe bölümünde On İki İmam üzerine tek tek salâvat çekilerek zikredilmektedir. On İki İmam'ın dışında Hz. Hatice ve Hz. Fatıma'ya da ayrıca salâvat getirilmektedir. Getirilen salâvatlar aşağıdaki şekildedir:

Allahumme Salli Ala Nuru Muhammed Mustafa

Allahumme Salli Ala Nuru Aliyel Murteza

Allahumme Salli Ala Hadicetül Kübra Fatımatül Zehra u Zelihül Resul

Allahumme Salli Ala İmam Hasan Hulki Rıza

Allahumme Salli Ala İmam Hüseyin Şehidi deşti Kerbela

Allahumme Salli Ala İmam Zeynel Abidin

Allahumme Salli Ala İmam Muhammed Bakır

Allahumme Salli Ala İmam Ca'fer Sadık

Allahumme Salli Ala İmam Musa Kazım

Allahumme Salli Ala İmam Ali Musa Rıza

Allahumme Salli Ala İmam Muhammed Taki

Allahumme Salli Ala İmam Aliyül Naki

Allahumme Salli Ala İmam Hasanül Askeri

*Allahumme Salli Ala İmam Muhammed Mehdiyi Sahip Zaman*¹⁰⁷

¹⁰⁶ Erbay, Mustafa, Şeyh Safi Buyruğu, Ankara 1994, s. 9-11.

¹⁰⁷ Erbay, s. 50.

Şeyh Safi Buyruğu'nda, Bab-ı Erkan-ı Evliya Bölümünde bağışlanma dilenmektedir. Bu bağışlanma başta Hz. Allah (c.c)tan başlamak suretiyle Hz. Muhammed'le ve daha sonra On İki İmam'ın isimleri zikredilerek devam etmektedir. İstenilen bağışlanma şekli aşağıdaki verilmiştir:

*İlahi günahı kıldım Hüda için bağışla. Muhammed Mustafa için bağışla.
Hadice'tül Kübra Fatımayı Zehra için bağışla. Hasan için meydana girdim Hüseyini
Kerbela için bağışla*

*İmam Zeynel Abidin Muhammed Bakır Pakı Evliya için bağışla. İmam Ca'fer -,
Sadıktarıkı evliya için bağışla İmam Musa Kazım Ali Musa Rıza için bağışla İmam Mu-
hammed Taki Aliyel Nakı için bağışla İmam Hasan el-Askeri liga için bağışla, Safi nesli
Cüneyd Haydar oğlu anların hürmetine bağışla.¹⁰⁸*

Tarihi olaylar göz önüne alınarak bütün imamların yaşadığı dönemdeki olaylar farklı sıfatlar verilerek söylenen nefeslerde Yezid'e lanet getirilmiş ve Hz. Ali vurgusunun ön plana çıkarıldığı nefes aşağıda verilmiştir:

*Zehiri muş etti Hasan Şah Muhammed aşkına,
Şah Hüseyin Kerbela'da susuz eyledi vefat,
Sedhezaran lanet olsun Yezid'in canına,
Abidini zindana saldı eylemedi iltifat.*

*Ol Muhammed Bakır'ın olubdur meskeni,
Balkıyıp bakır içinde gösterdi mûcizat,
İlmile tarikat Ca'fer şerh eyledi,
Hak Taala ona verdi kıldı ilmi kamilat.*

*Musa'yı Kazım İmamı Rahnüma'dır şöyle bil,
Hem Ali Musa Rıza'ya itikadım kat kat,
Şah Taki'yıla Nakı Askeri sahip zaman,
Onları sevmek durur ameli salihat.*

*Zülfükarı bırakınca Necef denizi coştı,
Naramı işten devler Kaf ile Kufi geçti,*

¹⁰⁸ Erbay, s. 52.

*İsmi zikreden kullar Abu Kevser'den içti,
Ey velayetler Madeni Settarım sırrım Ali.*

*Muhammed dizine aldı öptü Hasan'ın ağzını,
Şah Hüseyin coşa geldi öptürdü boğazını,
Sevdiğim Zeynel hakkı için kabul et niyazımı,
Ey velayetler Madeni seddarım sırrım Ali.*

*Bakır'a kul oldum hidayetin erince,
Heybetin taşı eritir cemalini görünce,
Gaziler Mürvet çağırır Ca'fer yolun sürünce,
Ey velayetler madeni settarım sırrım Ali.*

*Musa'yı Kazım katlandı senin için cezaya,
Al ile ağa veriler Ali Musa Rıza'ya,
Mü'min olan kail gerek Hak'dan gelen gazaya,
Ey velayetler madeni settarım sırrım Ali.*

*Muhammed Takı değil midir tarikatın binası,
Aliyel Naki değil midir mü'minlerin aynası,
Mü'mine ahretin verdi münafika dünyası,
Ey velayetler madeni settarım sırrım Ali.*

*Hasanül Askeri değil midir ol Mehdi'nin atası,
Münkirler insansın deyi durdu muallâk kayası,
Hey âlemler yaratıcı cümle mahlûk ayesi,
Ey velayetler madeni seddarım sırrım Ali.¹⁰⁹*

Şeyh Safî Buyruğu'nda, Fazilet-i Muhammed aleyhisselam bölümünde On İki İmamla ilgili geçen nefeslerden örnek bir nefes aşağıda verilmiştir:

¹⁰⁹ Erbay, s. 61.

*Hak Taala buyura kim bağışladım Hüseyinleri,
Bu kanlı gömlek aşkına.*

*Sende Hüseyini ola gör ey yarı cihanda,
Pâk ola vücudun hayıra döne şer.
Hüseynidir Zeynel Abidin
Hüseynidir Muhammed,
Hüseyinler tarıkın beyan eyledi,
İmam Ca'fer (İmam Bakır).*

*Ol İmamı Musa Kazım kani evliyadır,
Ali Musa Rıza'dır pâki gevher,
Bunlar şehit düştü imamlar yolunda,
Muhammed Taki Aliyül Naki Hasanül Askeri.*

*Devri hayır gelip Mehdi'yi sahip zaman,
İmam aşkına zülfikar çala ol Şahı Kevser,
Kerbela'nın hayfin ala ol tohumu Yezid'den,
Yezidin boynuna geçe ol demde tığı teber.¹¹⁰*

Şeyh Safi Buyruğu'nda, bazen mezheb olarak Ca'ferilik vurgusu yapılmakta ve tıpkı Ca'ferilikteki gibi On İki İmama iman İman'ın bir rüknü sayılmaktadır. On İki İmamı sevmeyenlere ise Yezid gözüyle bakılmakta ve onlara karşı beddua edilmektedir. Mezhep olarak Ca'feriliği, On İki İmam'a iman bir rükün sayıldığı ve On İki İmam'ı sevmeyenlere beddua edilen nefes aşağıda verilmiştir:

*Allah Muhammed Ali'ye eyle muhabbet,
Ki bunların sevgisin sende irak eyleme zinhar.
Ey nice canlar feda Hasan hulki Rıza'ya,
Ey nice canlar Şah Hüseyin'in zülfinde kerdar.*

¹¹⁰ Erbay, s. 65.

*İmam Zeynel Abidin Muhammed Bakır Ca'fer i Sadık,
Bunlar oldu din ilmini rüknine mimar.*

*Musayı Kazım Ali Musa Rıza'dır,
Şah-ı Horasan iklimina serveti serdar.*

*Muhammed Taki Aliyül NakiHasanül Askeri,
Her kim bunları sevmezse kahreyleye kahhar.*

*Mehdiyi sahip zaman ahır irşad,
Ruhullah ile bu döşeğe otura dindar.*

Şeyh Safi Buyruğu'nda, Şah Hatai'ye ait Aşağıdaki nefeste her İmam ayrı ayrı özellikleriyle tek tek işlenmiştir:

*İmam Hasan bendesiyim bendesinin bendesi,
Şah Hüseyni Kербela'açıkdır güvendesı,
Senden gayrı kimsem yoktur ey Âlemlerin hası,
Hem mahımsın hem şahımsın dergâhımsın ya Ali.*

*Şam İmam Zeynel Ebu'ya beli dedim dönmedim,
Çerkes gibi her üleşe kanad sahip inmedim,
Hüsünün bana zülâl olmuş bakmak ile doymadım,
Hem mahımsın hem şahımsın dergâhımsın ya Ali.*

*Daim dilimde okurum ol Muhammed Bakır'ı,
Eyubin tenin kurt ettin sana kıldı şükürü,
Dergâhımdan dur eyleme biz eksildi fakiri,
Hem mahımsın hem şahımsın dergâhımsın ya Ali.*

*Ca'fer sana yakın baktı ders okuttun sen tamam,
Evliyalar başı sensin cümleye oldum imam,
Dünü günü verdin sensin okuram kesmem hemen,*

Hem mahımsın hem şahımsın dergâhımsın ya Ali.

*Nuh Peygamber gemi çattı Deryayı azime,
Dünya bir kahar misali su kaldırdı yüzüme,
Erenler niyaz eyledim Hak Musayı Kazım 'a,
Hem mahımsın hem şahımsın dergâhımsın ya Ali.*

*Deryalar mürekkep olsa vasfın getirmez dile,
İmam Rıza ağı tasın aldı hem güle güle,
On İki İmam katarından ayırman bizi de hele,
Hem mahımsın hem şahımsın dergâhımsın ya Ali.*

*Vucuduma kadem bastın ettin bağıcı,
Veliliğim inkâr olmaz akli yetmez çoğunun,
Üstümüzden ayırma şah Takı 'nın la Nakı 'nın,
Hem mahımsın hem şahımsın dergâhımsın ya Ali.*

*Göher taşın mekan ettin sakın oldun bir zaman,
Yetmişbin şehri oda yaktın onda koydun bir güman,
Askeriye ata dedin sen oldun sahip zaman,
Hem mahımsın hem şahımsın dergâhımsın ya Ali.¹¹¹*

Şeyh Safi Buyruğu'nda, Şah Hatai'ye ait bir diğer nefeste Hz Peygamber'in Mi'rac olayına vurgu yapılırken Hz Ali dışındaki imamlar birer mucize eseri gibi gösterilirken, özellikle vurgu yapılan din, iman gibi kavramların Hz. Ali olduğu vurgulanmaktadır. Nefes aşağıda verilmiştir:

*Muhammed Miraca vardı anda gördü Ali 'yi,
İmdi kırklar ile bile içdi anda doluyu,
Ahretinde gerek olur zikreyle bu manayı,
La feta illa Ali La Seyfe illa Zülfikar.*

¹¹¹ Erbay, s. 70.

*İmam Hasan hulki Rıza er mucizat kanidir,
Şah Hüseyini Kerbela'da âlemler sultanıdır,
Şahlar isendir iman söyler isen manadır,
La feta illa Ali La Seyfe illa Zülfikar.*

*İmam Zeynel Abidin sırrı mücizattır bilene,
İmam Bakır hakkı için hezar lanet yalana,
Her zaman tesbihin olsam bu mananın ehline,
La feta illa Ali La Seyfe illa Zülfikar.*

*İmam Ca'fer kıl inayet yol kadimdir anla,
Meşayihler erkânında türlü manalar dinle,
Gönlünü ver bu manaya kalmasın gönlünde,
La feta illa Ali La Seyfe illa Zülfikar.*

*Musa'yı Kazım aşkına çek türlü serenceyi,
Şah Ali Musa Rıza'nın mehri hak deyi,
Ben bildim yakınca böyle dua yok deyi,
La feta illa Ali La Seyfe illa Zülfikar.*

*Muhammed Taki küllü Hak'dır dahi yoktur gümanım,
Şah İmam Ali'yel Naki hem dinim hem imanım,
Bendelerin mahrum etme ela gözlü Sultanım,
La feta illa Ali La Seyfe illa Zülfikar.*

*Hasanül Askeri mü'minlere garip gerek,
Şah Mehdiyi sahip zamanın eyyamında bir gerek,
Allahümme Salli Ala çardeh masum pak gerek,
La feta illa Ali La Seyfe illa Zülfikar.¹¹²*

Şah Hatayi

¹¹² Erbay, s. 73.

Şeyh Safi Buyruğu'nda, sıkça geçen nefeslerden olan sadece On İki İmam'ın isimlerinin zikredildiği nefes aşağıda verilmiştir:

*Şah Hasan Şah Hüseyin,
Aba'nın gülü taze.*

*Aba'nın gülü taze,
Dinlen şerh eden size,
İmam Zeynel Bakır Ca'fer,
Musayı Kazım Rıza.*

*Takı'nın gülü gonca,
Nakı erişti gence,
Askeriye kasededen,
Yezid'tir düştü rence.*

*Çıkınca sahip zaman,
İnkâra vermez aman,
Bir gün sela verilir,
Abdestli bulun hemen.*

Şeyh Safi Buyruğu'nda ve diğer Alevi kitaplarında sıkça geçen duvazlarda On İki İmam'a vurgu yapılırken özellikle Hz Peygamberle birlikte Hz Ali'den şefaah dilenmektedir. Hz Peygamber ve Hz Ali'den şefaah istenilen duvaz nefesi aşağıda verilmiştir:

*Yarın mahşer günü ulu divan kurulsa gerek,
Bunda sorulmayan soru onda sorulsa gerek,
Yetmiş iki millet der içinde söyle dursa gerek,
Şefaah kıl ya Muhammed sen Aliyel Murteza,
Ruhuna ver salâvat canımız kılsın sefa.*

*Fatımatı Zehra gelip dava görülse gerek,
Lanet olsun ol münafik nara sürülse gerek,
İmam Hasan Şah Hüseyin kulu derilse,*

*Şefaât kıl ya Muhammed sen Aliyel mürteza,
Ruhuma ver selavat canımız kılsın feda.*

*İmam neslin kaldıralım dedi Mervanî kidin,
Ondört masum pak ile imam Zeynel Abidin,
Yetmiş yıl zindanda zikrederdi mabudun,
Şefaât kıl ya Muhammed sen Aliyel Murteza,
Ruhuma ver selavat canımız kılsın feda.*

*İmam Bakır zühur etti methylesin dilimiz,
İmam Ca'fer erkânıdır bağlayalım belimiz,
İmam Musa Rıza 'ya malum ola halimiz,
Şefaât kıl ya Muhammed sen Aliyel Murteza,
Ruhuma ver selavat canımız kılsın feda.*

*On İki İmamlar şehid gitti bizde verelim seri,
Bendesin yakama atmaz Takı, Nakı, Askeri,
İmam Mehdi gelse gerek dilimzin ezberi,*

*Şefaât kıl ya Muhammed sen Aliyel Murteza,
Ruhuma ver sehavet canımız kılsın feda.¹¹³*

Ahmet Taşğın'ın, *Menakıb'ı Şeyh Safî, Musul ve Çevresindeki Şebeklerin Buyruğu* kitabında Feriştioğlu Abdulmecid tarafından Arapçadan Türkçeye çevrilen On İki İmam hutbesinde aşağıda verilen pasajlar mevcuttur:

Allah'ım efendimiz Muhammed Mustafa'ya salât eyle. Kuşluk vaktine and olsun, sakinleştiğinde geceye and olsun, yücenin sahibidir.

Allah'ım efendimiz İmam Ali el Murteza'ya salât eyle, onun şanı yüce olsun, Allah yüce olana mühür vurdu

Allah'ım efendimiz İmam Hasan nuruna salât eyle, bende gizli açık kötülüklere razı olmayı yarattı

¹¹³ Erbay, s. 139.

Allah'ım efendimiz İmam Hüseyin nuruna salât eyle, Kerbela'da şehit düştü, Allah'a iftira etmekten sakının ve eceli gelinde.

Allah'ım efendimiz İmam Zeynelabidin nuruna salât eyle, masum ve temiz, ümmiler arasında bir peygamber çıkan odur.

Allah'ım efendimiz İmam Muhammed Bakır nuruna salâvat eyle, onlarla beraber bir katını ve onları rahmetimize dahil ettik.

Allah'ım efendimiz İmam Ca'fer es Sadık nuruna salât eyle Allah öğretti ve güzel davranış.

Allah'ım efendimiz İmam Musa el Kazım nuruna salât eyle o övgüye layık bir dost gibidir.

Allah'ım efendimiz İmam Ali Musa er Radi nuruna salâ eyle, beni takip et seni Rahman nezdinde doğruya götürürüm, başkaldıran.

Allah'ım efendimiz İmam Muhammed en- Naki nuruna salât eyle, Allah ölen kimseyi diriltmez (diye yemin ettiler) hayır diriltir, bu onun gerçek olarak vadidir.

Allah'ım efendimiz İmam Ali el Hadi nuruna salât eyle, Allah'ın himmetini düşünme ile olur, siz onu sayamazsınız.

Allah'ım efendimiz İmam Hasan el Askeri nuruna salât eyle, deki ben onun için sizden bir ücret istemiyorum, ben sadece yakınlarla sevgi istiyorum.

Allah'ım efendimiz İmam Muhammed el Mehdi nuruna salât eyle.

Allah'ım efendimiz nübüvvet ve saygın kökler, Fatıma'nın kandili, Hasan'ın güzel hasletleri, Hüseyin'in cesareti, Ca'fer Bakır'ın ibadet, taat ve ilmi, Kazım'ın özellikleri, Radi'nin mahcubiyeti, Hâdi'nin gözü pek açıklamaları ve sertliği, Askeri'nin heybeti, Allah'ın hak doğruluğu, Allah'ın kelimeleri, Allah'ın doğruluğundaki Allah'ın güveni, imanın nuru, riyanın göstericisi insanların ve cinlerin efendisi, temizlerin, ruku edenlerin, Rahman'ın emirlerini yerine getirenlerin efendisi, kalanların kalanı, Allah'ın halifesi, Allah'ın hücceti, din ve dünya yardımcısı, bütün bunların nuru İmam Muhammed Mehdi'ye, zamanın sahibine, zamanın kutbuna kayyumun hüccetine salât eyle.

*Allah'ın salâtı din gününe kadar hepsinin üzerine olsun.*¹¹⁴

¹¹⁴ Taşğın, Ahmet, *Buyruk Menakıbı Şeyh Safi Musul ve Çevresindeki Şebeklerin Buyruğu*, Almanya-2010, s. 70.

Aleviler için inanç ibadet ve ahlak konusunda uyulması gereken temel prensipleri içeren ve aynı zamanda ilmihal niteliği taşıyan *Buyruklarda*, Alevilerin On İki İmam algısı daha iyi anlaşılmaktadır. Miraç olayı bölümünde Hz. Ali'nin Peygamberden üstün olduğu vurgusu ağır basmaktadır. Musahiplik bölümünde Hz. Peygamber ile Hz. Ali'nin aynı nurdan olduğu Miraç dönü ile desteklenmektedir. Hz. Ali'nin bizzat görev verildiğine inanılan on iki hizmet günümüzde de devam etmektedir. İlmihal kitabı niteliği taşıyan *Buyruklar*, ibadetlerde On İki İmam'a sıkça yer vermekte, İbadetler yapılırken Ca'feri mezhebi vurgusu özellikle belirtilmekte ve On İki İmam'a birçok kez salâvatlar getirilmektedir. Tarihi olaylar nedeniyle Yezid'e lanetler getirilmekte ve Hz. Hüseyin'i sevmeyenlerin Yezid olduğu iddia edilmektedir. Pir'in yaptığı duaların çoğu Şah Hatai'ye ait olduğu Şah Hatai Aleviliğin ulusu sayılıp yâd edilmektedir. *Buyruklar*'a bakıldığında On iki İmam algısının Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin ile sınırlı olduğu söylenebilir.

2. NEFESLERDE ON İKİ İMAM

Aleviliğin sözlü kültürde en açık ifadesi biçiminde olan nefesler Alevilerin kültürünü tanımada kilit rol oynamaktadır. Nefesler Alevilerin vazgeçilmezleridir. Aleviler için nefesler kutsaldır. Aleviler nefeslerle ibadet ederler. Nefeslerde Hak dile getirilir. Halka nasihat edilir, muhabbet ve dua yapılır. Yüceltme, sitem, ağıt, aşk vb. konulu birçok nefes bulunmaktadır. Tarihin farklı dönemlerinde, Alevilik inanç ve ibadeti, birbirinden farklı üsluptaki nefeslerle yapılmıştır. Bazı nefeslerin dili çok eskiye dayanırken, bazı nefesler ise yenidir. Nefeslerin konuları birbirinden farklıdır. Aynı nefeslerin dörtlükleri de birbirinden farklı olabilmektedir. Bu yüzden bunların sınıflandırılması oldukça güçtür. Nefeslerin büyük çoğunluğu Cem ibadeti esnasında söylenmektedir. Bu yüzden Cem'deki bütün hizmetler ve nasihatler, hak ve halk ile yapılan söyleyişler "Nefesler" ile anlatılmaktadır.¹¹⁵ Tezimizin bu bölümünde nefeslerde On iki İmam'ın nasıl geçtiğini, hangi imamların nasıl, ne şekilde zikredildiğine ve imamların nasıl algılandıklarına, Hz. Peygamberle olan ilişkisine ve günlük hayatta ne kadar etkili olduklarınıkonuyla alakalı olan nefeslerden işleyeceğiz.

¹¹⁵ Uluçay, Ömer, *Alevilikte Cem Nefesleri*, Adana 1996, s. 16.

2.1. Yol- Erkan'da On İki İmam

Bu bölümdeki nefeslerde genellikle ilk İmam Hz. Ali daha çok ön plandadır. Neredeyse Hz. Ali'nin isminin geçmediği nefes yoktur. Bazı yerlerde Hz. Muhammed ve Hz. Ali birlikte anılırken bazen de Hz. Ali tek başına bazı nefesleri süslemektedir. Bazen Selman-ı Farisi'yle birlikte aynı nefeste geçmektedir. Mezhep vurgusu yapılırken de İmam Ca'fer Sadık ismi geçmektedir.

Bunlardan bir kısmı kısaca "Allah Muhammed Ali" birlemesiyle ilgili nefesler; Alevi inancında Hz. Muhammed ve Hz. Ali ayrılmaz bir bütün oluştururlar. Öyle ki Alevi kültüründe Hz. Muhammed ve Hz. Ali bir isimmiş gibi kullanılır. Aşağıdaki nefeste Allah, Muhammed ve Ali birlemesi yapılırken On İki İmam'ın isimleri de tek tek zikredilmektedir. Son dörtlükte ise din kavramı yine "Allah Muhammed Ali" birlemesiyle bitmektedir.

Allah Bir Muhammed Ali birlemesiyle ilgili bir nefes aşağıda verilmiştir:

*Gece gündüz zikrim fikrim,
Allah bir Muhammed Ali,
Budur her dem Hakka şükürüm,
Allah bir Muhammed Ali*

*Dört kitapta doğru sundu,
Cebrail üstadım dedi,
Birliğinden nişan gördü,
Allah bir Muhammed Ali.*

*İlahi senden mürvetinin yüzü Rahim,
Ali Naki padişahım,
Askeri nuru İbrahim,
Allah bir Muhammed Ali.*

*Sadık Mehdi sahip zamanın,
Pekçe tutmuşumdemanın,
Son nefeste din imanım,*

*Allah bir Muhammed Ali.*¹¹⁶

Allah'ü Teâlâ ile birlikte birinci İmam Hz. Ali'nin aynı değerde olduğunu savunan ve Allah'a ait sıfatların Hz Ali'ye atfedilerek, Hz. Ali'yi ilah kabul eden nefeslerin bir örneği aşağıda verilmiştir:

*Yedi iklim dört köşeyi dolandım,
Ben Ali'den gayrı bir er görmedim,
Kısmet verip âlemleri yaratan,
Ben Ali'den gayrı bir er görmedim.*

*Bir ismi Ali'dir bir ismi Allah,
İnkârım yoktur hem vallah hem billâh,
Muhammed'e Ali yoluna Allah eyvallah,
Ben Ali'den gayrı bir er görmedim.*

*Ali'dir cümle eşyaya zat olan,
Ali'dir ölmüslere hayat olan,
Ali'dir her işte mucizat olan,
Kuluyam, Hâce-i serdar Ali'dir.*¹¹⁷

Ehli Sünnet'in namaz kılmak için yöneldiği Kâbe, Alevi nefeslerinde bazen eleştirel bir tarzda söylenmekte ve bu nefesleri söyleme esnasında Alevilerin Kâbe'sinin On İki İmam olduğu vurgulanmaktadır. Bu vurgulama esnasında bütün imamlar tek tek Kâbe ile bir tutulmaktadır. On İki İmam'ın Kâbe ile bir tutulduğu "Benim Pirim Ali" nefesi aşağıda verilmiştir:

*Benim Pirim Ali
Benim Pirim Ali'dir,
Ali evladı Ali'dir,
Ellerin Kâbe'si var,
Benim Kâbe'm Hasan'dır illallah.*

¹¹⁶ Orhan, Hüseyin Dede, *Alevilikte İbadet*, İstanbul, 2003, s. 150.

¹¹⁷ Pehlivan, Battal, *Alevi Bektaşî Düşüncesine Göre Allah*, İstanbul -1994, s. 91- 92.

*Benim pirim Hasan'dır,
 Ali evladı Hasan'dır,
 Ellerin Kâbe'si var,
 Benim Kâbe'm Hüseyin illallah.*

*Benim pirim Hüseyin,
 Ali evladı Hüseyin,
 Ellerin Kâbe'si var,
 Benim Kâbe'm Zeynel'dir illallah.*

*Benim pirim Zeynel'dir,
 Ali evladı Zeynel'dir,
 Ellerin Kâbe'si var,
 Benim Kâbe'm Bakırdır illallah.*

*Benim pirim Bakır'dır,
 Ali evladı Bakır'dır,
 Ellerin Kâbe'si var,
 Benim Kâbe'm Ca'fer'dir illallah.*

*Benim pirim Ca'fer'dir,
 Ali evladı Ca'fer'dir,
 Ellerin Kâbe'si var,
 Benim Kâbe'm Musa Kazım'dır illallah.*

*Benim pirim Musa'dır,
 Ali evladı Musa'dır,
 Ellerin Kâbe'si var,
 Benim Kâbe'm Rıza illallah.*

*Benim pirim Rıza'dır,
 Ali evladı Rıza'dır,*

*Ellerin Kâbe'si var,
Benim Kâbe'm Taki'dir illallah.*

*Benim pirim Taki'dir,
Ali evladı Taki'dir,
Ellerin Kâbe'si var,
Benim Kâbe'm Naki'dir illallah.*

*Benim pirim Naki'dir,
Ali evladı Naki'dir,
Ellerin Kâbe'si var,
Benim Kâbe'm Askeri illallah.
Benim pirim Askeri'dir,
Ali evladı Askeri'dir,*

*Ellerin Kâbe'si var,
Benim Kâbe'm Mehdi'dir illallah.*

*Benim pirim Mehdi'dir,
Ali evladı Mehdi'dir,
Ellerin Kâbe'si var,
Benim Kâbe'm Hatayi illallah.¹¹⁸*

Daha çok On İki İmam'ın hepsinin birlikte anıldığı nefeslerde ise genellikle On İki İmam'ın sadece isimleri zikredilirler. On İki İmam'ın sadece isimlerinin zikredildiği nefes aşağıda verilmiştir:

*Ol Ali Baba'dan Haydar-ı Karar,
Ali'yyul Murteza yaktı delili.*

*İmam Zeynel, İmam Bakır'u Ca'fer,
Kazım Musa Rıza yaktı delili.*

¹¹⁸ Orhan Dede, s. 158.

*Muhammed Taki'den hem Ali Naki,
Hasanü'l Askeri yaktı delili.*

*Muhammed Mehdi ol sahip zaman,
Eşiğinde ayet yaktı delili.*

*Pirim kulağıma eyledi telkin,
Şah-ı velayete olmuşuz yakin.*

*Mezhebim Ca'fer-i Sadık-ulmetin,
Allah dost eyvallah peymanaya geldim.*

Nefeslerin geneline bakıldığında On İki İmam'ın geçtiği nefeslerde genellikle bütün imamlar bazen kendine ait özelliklerle zikredilirken, bazen de sadece isimleri kullanılmaktadır. Ama bazı nefesler vardır ki bunlar istisnadır. Nadir bir şekilde bulunan bu nefeslerde sadece birkaç tane İmam'ın ismi zikredilmektedir. Sadece “Hz. Ali, Hasan Hüseyin, Taki, Naki, Mehdi ve Askeri” gibi İmamların isimlerinin zikredildiği ve özellikle Hz Ali'nin sırrına normal insanın idrak edemeyeceği kadar önemli olduğunu anlatan nefesten bir örnek aşağıda verilmiştir:

*Er yolunda bu âleme gelenler,
Cümlesi Ali'yi server dediler,
Cümle evliyalar cümle erenler,
Binbir ismin biri Haydar dediler.*

*Bin bir selam olsun o nesli pak'e,
Esrarı Murteza sığmaz idrake,
Bir kez muştasını vurunca Hak'e,
Cümle kâfir (Allahü Ekber)dediler.*

*Aleviyim Hüseyiniyim Haydari,
Olsaydım Kamberi'nin Kamberi,*

*Şah Taki ile Naki, Mehdi Askeri,
Dertli yollarında kemter dediler.*

Ca'fer i Mezhebi'nin Kuran'a dayandırıldığı ve gerçek mezhebin bir bakıma kurtuluşa eren mezhebin kendilerinin olduğunu vurgulayan nefeslerden bir kıta aşağıda verilmiştir:

*İlmi Kur'an'dır dilimiz,
Sırr-ı hakikat yolumuz,
İmam Ca'fer kuluyuz,
Mürvet hey erenler mürvet.¹¹⁹*

Sıkça karşılaştığımız On İki İmam'ın hepsinin isminin zikredildiği nefeslerin bazılarında İmam Zeynelabidin'in yaşadığı hapis hayatına vurgunun yapıldığı nefesten bir dörtlük aşağıda verilmiştir:

*Ol İmam Hasan'ı canımla sevdim,
Mazlum Hüseyin'in gulamı oldum,
İmam Zeynel ile zindanda durdum,
Kendimi kırk paraya böleyim deyu.¹²⁰*

2.2. Düvaz'larda On İki İmam

Nefeslerde On İki İmam'ın isimlerinin en fazla geçtiği bölüm "Duvaz"lardır. Bu bölümde genellikle On İki İmam'ın isimleri sırasıyla zikredilir, bazen de İmamların kendine has sıfatları nefeslerde ön plana çıkarılır. Bu bölümdeki nefeslerin hemen hepsi birbirine yakındır. Diğer nefeslerin aksine sadece Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin değil sırasıyla bütün isimler tek tek söylenir. Bir diğer dikkati çeken özellik son İmam Mehdi genellikle "sahip zaman" olarak zikredilmektedir:

*İstemem âlemde gayrı meyvayı,
Dadına doyulmaz balımdır Ali,
İstemem eşyayı verseler dahi,
Koklamazam sünbülü gülümdür Ali.*

¹¹⁹ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Alevi- Bektaş-i Nefesleri*, İstanbul- 1963, s. 28.

¹²⁰ Uluçay, s. 34.

*Ali'mdir kadehim Ali'mdir şişe,
 Ali'm sahralarda morlu menekşe,
 Ali'm dolu yedi iklim dört köşe,
 Ali'm saki Kevser dolumdur Ali.*

*Ali vahid lah-ı Rasul Kibriya,
 İmam Hasan Hüseyin Şah-ı Kerbela,
 İmam Zeynel-Aba ol sahib Liva,
 Büküldü kametim dalımdır Ali.*

*Muhammed Bakır'dır tendeki canım,
 Ca'fer Sadık'tır dinim imanım,
 Musa-i Kazım'dır derde dermanım,
 Varlığım kalmadı malımdır Ali.*

*Aliyyü'r-Rıza'dır Şah-ı Horasan,
 Taki ile Naki gösterdi burhan,
 Hasan'ül Askeri nah-ı dırahşan,
 Yokladım taliim falımdır Ali.*

*Muhammed Mehdi'dir sahib'üz-zaman,
 On İki İmam'a kul oldum heman,
 Ma'sum-ı pâkandır envar-ı cihan,
 Esrar-ı Hüda'ya âlimdir Ali.¹²¹*

Bazı Duvaz nefeslerinde nefesi yazan kişi On İki İmam'ı anlatırken, On İki İmam'ın yaşadıklarıyla kendini onların yerine koymakta ve yaşanan acıları tazeleyerek unutulmamasını istemektedir. *Seyyid Fazlullah'a* ait aşağıdaki nefes bu duygu ve düşünceleri anlamak açısından aşağıda verilmiştir:

*İbni Mülcem elinden hem şehid oldum,
 İmam hasan olup imamet ettim,*

¹²¹ Gölpınarlı, s. 38.

*Ayin erkân edip tamam ettim,
Kırk yedi yaşında hem şehid gittim,
Zehirli şerbeti içtiğim zaman.*

*Şeriat kamine hezar eyledi,
Hakkın emri imiş Pazar eyledim,
İmam Hüseyin' nazar eyledim,
Top edip kelmeni attığım zaman.*

*İmam Zeynel ile zindana girdim,
Muhammed bakır'dan devrolup geldim,
Ca'fer -ı Sadık'tan dersimi aldım,
İlim deryasına daldığım zaman.*

*Musa-ı Kazım'a yandım yıkıldım,
İmam Ali rıza'ya benden gan oldum,
Taki Naki orada ben de bulundum,
Hasan el Askeri'ye yettim zaman.*

*Muhammed Mehdi ile ben gaib oldum,
Bin iki yüz yirmi'de dünyaya geldim,
Yirmi altı yılda dersimi aldım,
İlim deryasını yuttuğum zaman.¹²²*

Seyyid Fazlullah

2.3. Mersiyelerde On İki İmam

Alevi Bektaşî halk şairlerinin ve ozanlarının Kerbela Olayına duyulan üzüntüyü anlatan Hz. Hüseyin'in çektiği sıkıntıları yansıtan ve öven şiirlere Mersiye denmektedir. Ancak bu edebiyat daha çok üçüncü İmam Hz. Hüseyin için yazılmış nefeslerdir¹²³. Bu nedenle bu nefeslerde Kerbela ve Hz. Hüseyin üzerinde fazlaca değinilmektedir.

¹²² Uluçay, s. 38.

¹²³ Arslan, Mehmet, Doğan Mehtap, *Kerbela Mersiyeleri*, Ankara 2009, s. XIV.

Hatai 'ye ait Kerbela nedeniyle özellikle Hz Hüseyin'in vurgulandığı mersiye-den bir örnek aşağıda verilmiştir:

*Bizimle gelenler gelsin,
Serini meydana koysun,
Hüseyin ile şehid olsun,
Ah Hüseyin vah Hüseyin.
Hem dinimsin hem imanım,
Ah Hüseyin Şah Hüseyin.
Hüseyin'e nurum dersin,
Sır içinde sırrım dersin,
Hayat'i pirim dersin,
Ah Hüseyin Şah Hüseyin.¹²⁴*

Hatayi

2.4. Birlik Nefesleri

Bu nefesler daha çok Bektaşiler tarafından söylenmektedir. Varlık birliği (Vah-det-i Vucud) anlamına gelmektedir. Bu nefeslerde On İki İmamlar hemen hemen hiç zikredilmez. Hallac-ı Mansur bu nefeslerde daha çok göze çarpmaktadır.

2.5. Devriyeler

Alevi ve Bektaşi sufilerine göre bütün varlıklar birer birer Allah'ın bir sıfatına mazhardır, fakat insan Allah'ın mutlak varlığının bütün sıfatlarına mazhardır. Bu yüz-den mutlak varlığın son zuhuru insandır. Bu nazariyeye devir nazariyesi denir.¹²⁵ Bu nefesler de sadece Hz. Ali'nin ismi geçmektedir. Bazen de Peygamberlerin isimleri zikredilmektedir. İnsan yüzünün Arap alfabesinden desteklenerek Hz Ali'ye benzetildiği nefesten bir kıta aşağıda verilmiştir:

*Gördüm yüzümün siması,
Âdem Safiyullah'tır bu,
Kaşım gözümün imlası,
Ali Veliyullahtır bu.¹²⁶*

¹²⁴ Uluçay, Ömer, *Şah Hatayi ve Alevilik*, Adana- 1993, s.84.

¹²⁵ Gölpınarlı, s.78.

¹²⁶ Alevi ve Bektaşi inancına göre insanın kaşları gözleri ve burnu arap alfabesiyle ve karşılıklı bir şekilde yazıldığında "Ali" isminin gösterildiğine inanılır

Tarihte yaşanmış Osmanlı Safevi savaşları sonucu Alevi ozanlarınca birçok nefes dile getirilmiştir. Bu nefeslerde özellikle vurgulanan Hz. Ali isminin cengâverliği ön plana çıkarılmasının yanı sıra Safevilere Hz. Ali'nin ordusu gözüyle bakılması sonucu yazılmış nefeslerden iki kıta aşağıda verilmiştir:

*Yürüyüş eyledi Urum üstüne,
Ali nesli güzel İmam geliyor,
İnip temenna eyledim destine,
Ali nesli güzel İmam geliyor.*

*Hazret Ali'nin devri yürüye,
Ali kim olduğu bilinmelidir,
Alay-alay gelen gaziler,
İmamların öcü alınmalıdır.¹²⁷*

Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin aynı nurdan yaratıldığı ve aynı varlık olduğunu düşünülen nefesler daha önce verilmişti. *Cemali*'ye ait "*La Feta*" nefesinde bir adım daha ileri gidilerek onlara secde edilmesi gerektiğini ileri süren nefes aşağıda verilmiştir:

La Feta
*Bektaşilik kolay zannetme âşık,
Tariki nazenin sırrı La Feta,
Eline diline beline sadık,*

*Olmayan Bektaşi taklittir cana.
Şeriat babından girmeyen âşık,
Tarikat sırrına ermeyen âşık,
Marifet abıyla yunmayarak âşık,
Hakikatta kâmil değildir asla.*

*Dört kapıyı kırk makamı bilmeyen,
Mirac-ı hakikat nedir görmeyen,*

¹²⁷ Gölpınarlı, s. 98.

*Muhammed Ali'ye secde kılmayan,
İblisin taatı hebadır heba.*¹²⁸

Cemali

Alevi kültürünün en güzel ifade biçimi olan nefeslere baktığımızda Alevilerin On İki İmam algısı kolayca anlaşılabilir. Nefesler de diğer imamlara nazaran en fazla ön plana çıkan Hz. Ali'dir. Verilen nefeslerde Hz. Ali 2 farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Hz. Ali'yi aşırı bir şekilde algılama şekli olan nefesler de Allah'ü Teâlâ ile birlikte Hz. Ali'nin aynı değerinde olduğunu savunan ve Hz. Ali'yi ilah olarak gören nefesler ve Alevilerin en fazla üzerinde durduğu konulardan biri olan Muhammed-Ali birleşmesi olarak tanımlayabileceğimiz Hz. Ali'nin ilahlık makamına çıkarılmayarak Hz. Muhammed ile aynı nurdan ve aslında ikisinin bir olduğudur. Ali Muhammed birleşmesi Aleviler arasında çoğunluk tarafında kabul edilen bir görüştür. Muhammed-Ali birleşmesi düşüncesine sahip Aleviler, Alevi anlayışında Muhammed-Ali kavramı Muhammed ve Ali ayrı ayrı şekillerde anlaşılır. Burada her ikisinin tek varlık olduğu düşünülür. Bu da o varlığın dışının Muhammed, içinin de Ali olmasıdır. Dış bölüm nübüvveti, içi ise velayeti temsil etmektedir.¹²⁹ Nefeslerinde geneline bakıldığında ise İmamlardan en fazla ön plana çıkan isimler Hz. Ali dışında Hz. Hasan ve Hüseyin'dir. Hz. Hüseyin'in geçtiği nefeslerde daha çok Kerbela olayı ve bu olay sonucu Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine değinilmektedir. Nefeslerde üzerinde değinilerin konulardan bir tanesi de İmam Zeynelabidin'in yaşadığı hapis hayatına sıkça vurgular yapılmaktadır. Bunların dışında kalan imamlardan Hz. Mehdi'nin dışındaki imamlar sadece isim olarak zikredilirler. Son imam Hz. Mehdi "Sahibuzzaman" olarak nitelendirilir. Burada önemli bir konu olan Anadolu'daki alevi topluluklarının bazıları cumhuriyetin kurulması döneminde Atatürk'ü Mehdi olarak görmeleridir.¹³⁰ Nefeslerin geneline bakıldığında Alevilerin On İki İmam algıları tek tip olmayıp farklılık arz etmektedir.

3. CENKNAMELERDE ON İKİ İMAM

*Ali'nin sırrına vakıf değilsiniz,
Ali'nin hizmetinde hep melekle.r*¹³¹

¹²⁸ Varlık, Ali Ağa, *Alevi Bektaşiliğin Dayanakları*, İstanbul 1997, s.154.

¹²⁹ Zelyut, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, s.İstanbul-1990, S. 302.

¹³⁰ Uzunyaylalı, M.Talat, *Siyasal Alevilik*, İstanbul 1999, s. 148-164.

¹³¹ Mattei, Jean-Louis, *Hız Ali Cenknâmeleri*, İstanbul. 1994. s.60.

Yukarıdaki dizeler Alevilerce kutsal sayılan, Alevilerce çokça okunan ve hatırı sayılı bir değere sahip olan ve belki de Alevilerin Hz. Ali hakkındaki algılarını kitap halinde sunan Hz. Ali Cenknâmeleri'nden alınmıştır. Cenknâmeleri kısaca anlatmak gerekirse;

Türk Halk edebiyatının en eski kaynaklarından olan ve Türk edebiyatına Arap ve Fars edebiyatından geçen Cenknâmeler'in çoğunun yazarları belli değildir¹³². Cenknâmeler Hz. Ali'nin dış görünüşü, İslami yaşantısı, takvası, savaşlardaki cengâverliklerini insanüstü bir üslupla anlatıldığı kitaplardır. Cenknâmelerdeki en önemli özellik putperest, ejderha, büyücü, dev, sihirbaz, zalim ve gaddarlara karşı Hz. Ali'nin kahramanca mücadeleleri anlatılmaktadır. Belki de Alevilerin Hz. Ali ve On İki İmam hakkındaki algılarını daha anlayabilmek için Cenknâmelere daha fazla kafa yormak gerekmektedir. Bu kitaplarda Hz. Ali destansı bir şekilde anlatılmakta, meşhur kılıcı olan "Zülfikar" ile ejderhaları tek vuruşlarla öldürebilmekte, bazen Hayber'in fethine giderken yer sallanmakta yine Hayber'in fethi sırasında kaleye girebilmek için kale kapısını tek başına sökebilmektedir. Kitapta hem Alevilerce hem de Sünnilerce ortak bazı terimler ve özellikler üzerinde durulmaktadır. Hz. Ali'nin "Allah'ın Aslanı" olması; aynı şekilde Hz. Ali'nin hiddetlendiği zaman, bir aslan gibi gürleyebilmektedir. Aleviler tarafından Hz. Ali'nin bu kadar yüce bir şahsiyet olması onunla her zaman beraber olan atı "Düldül" ve her zaman yanında taşıdığı "Zülfikar" da Hz. Ali kadar olmasa da farklı bir üstünlüğe sahiptirler. Nitekim Aleviler arasında "La Feta illa Ali, La Seyfe İlla Zülfikar"(Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur) sözünü bilmeyen yoktur. Çünkü bir şahsı çok yüce görmek istiyorsanız veya görüyorsanız onunla beraber olan eşya veya diğer bazı değerleri de yüce olarak görmeniz tarihi bir gerçektir.

Cenknâmelerde Hz. Ali dışında değinilen şahıslar şunlardır; Hz. Muhammed, Bilal, Kanber, Düldül, Kuşlar, Kesik Baş, Kadınlar, Fatımatü'z-Zehra, Muhammed Hanefi ve Ashab.

Cenknâmelerde Hz. Ali'nin düşmanları şu şekilde verilmiştir: Kayser-i Rum, Tabut, Ömer ile Antar Kardeşler, Ejderhalar ve Devler, Cumhuriyet ile Sandık.

Cenknâmelerde, yukarıda verilen kişiler ve olaylar çerçevesinde Hz. Ali'nin kahramanlıkları edebi bir dille anlatılmıştır.¹³³

¹³² Mattei, s.11-13.

¹³³ Mattei, s.20-41.

İKİNCİ BÖLÜM

ALEVİ İNANÇ VE İBADETLERİNDE ON İKİ İMAM

1.ALEVİLİK'TE CEM İBADETİ

Aleviliğin günümüze kadar ulaşmış kaynakları yazılı ve sözlü olmak üzere 2'ye ayrılmaktadır. Sözlü gelenek, nesilden nesile aktarılan bilgi ve uygulamalara ve özellikle dedelerin aktardığı sözlü bilgilerdir. Bundan dolayı Aleviler kaynaklarını eğitim kurumlarından biraz yoksun bir şekilde, sadece sözlü geleneklerde aktarmışlardır.

Kendine özgü ibadetleri bulunan Alevilerin en önemli ibadeti Cem ibadetidir. Arapçadan Türkçeye geçmiş olan "Cem" kelime olarak, bir araya gelmek, toplanmak anlamına gelmektedir. Cem ayini, Alevi köylerinde kadınlı erkekli, çoluklu çocuklu düşkünler hariç bütün Alevilerin katıldığı ve Cuma akşamları Cem evinde bulunmak suretiyle yerine getirilir. Alevi köylerinde ibadetler dağ, bahçe, orman ve tarım işlerinin sona erdiği ve genellikle kış aylarında yapılmaktadır. Cem ibadetinin kökeni hakkında Alevilerce benimsenen ve kabul olan görüş Hz. Muhammed ile Hz. Ali arasında yaşandığı varsayılan ve Hz. Muhammed'in Miraç'a çıkmasından sonra yapılan "Kırklar Cem"ine dayandırılmaktadır. Cem ibadetinin dayandırıldığı bu rivayet Buyruk kitaplarında detaylıca açıklanmaktadır. Yine de bu olaya kısaca değinmek gerekirse;

"Hz. Muhammed Miraç'a çıkarken bir aslan yolunu keser, kükremeye başlar. Muhammed ne yapacağını şaşırırken gayptan duyduğu söze uyarak yüzüğü aslanın ağzına verir. Aslan sakinleşir. Muhammed yoluna devam eder. Göğün en yüksek katına erişir. Orada dostuna kavuşur. Onunla doksan bin kelam konuşur. Mi'raç'dan dönerken de bir kubbe görür. Yaklaştığında birilerinin içeride sohbet etmekte olduğunu fark eder. İçeri girmek için kapıyı çaldığında kendisine kim olduğu sorulur. O da peygamber olduğunu söyler. İçeridekilerden birisi: "Bizim aramıza peygamber sığmaz, peygamberliğini ümmetine yap" der. Hz. Muhammed ayrılırken o kapıyı tekrar çalması için Allah'tan emir alır. İkincisinde de kapı açılmaz. Üçüncüsünde Hz. Muhammed kendisini yoksullara hizmet eden bir kişi olarak tanıtır ve içlerinde yer varsa girmek istediğini söyler. Kapı açılır, Hz. Muhammed besmele ile içeri girer. Mecliste yirmi ikisi erkek, on yedisi kadın olmak üzere otuz dokuz canın sohbet ettiğini görür. Hz. Ali de o meclistedir. Hz.

Muhammed, Ali'nin yanına oturur ama onun Ali olduğunu bilmez, oradakilere kimler olduklarını sorar. Onlar "bizler kırklarız" derler. Hz. Muhammed: "Sizin ulunuz kim, küçüğünüz kim" diye tekrar sorar. Onlar: "Bizim ulumuz da uludur, küçüğümüz de uludur. Bizim kırkımız birdir, birimiz kırktır" derler. O "Biriniz eksik, ne oldu" diye sorar. Onlar: "O birimiz Selman'dır. Taşraya gitti. Ama sen onu da burada say" derler. O zaman Hz. Ali kolunu uzatır, kırklardan biri destur diyerek Ali'nin koluna bıçakla vurur. Aynı anda tüm canların kolundan kan çıkmaya başlar. O sırada pencereden bir damla kan girip ortaya damlar. Bu Selman'ın kanıdır. Sonra kırklardan biri Ali'nin kolunu bağlar ve bütün canların kanı durur. Biraz sonra Selman gelir. Elinde bir üzüm tanesi getirmiştir. Kırklar bu üzümü Hz. Muhammed'in önüne koyup paylaşmasını isterler. Hz. Muhammed bir tek üzüm tanesini bütün Kırklara nasıl paylaşacağını düşünürken Allah, meleği Cebrail'i yardımına göndererek tümü ilk yaratılıştaki gibi sarhoş olurlar ve "ya Allah" diyerek üryan büryan semaha kalkarlar. Muhammed de bunlarla birlikte semaha girer. Semah ederken Hz. Muhammed'in mübarek imamesi başından yere düşer. Kırk parça olur. Kırkların her biri bir parçasını alır ve etek yapıp bağlar. Muhammed onlara pir ve rehberlerini sorar. Onlar: "Pirimiz Şah-ı Merdân Ali, rehberimiz Cebrail aleyhisselâmdır" derler. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Ali'nin orada olduğunu anlar. Ali, Muhammed'in yanına doğru gelir. Muhammed tecella ve temenna ile Ali'ye yol gösterir. Bu sırada Hz. Muhammed koşturur. Cebrail cennetten bir tabak getirerek Muhammed'in yanına gelir ve "Şerbeteyle ey Muhammed" diyerek yol gösterir. Hz. Muhammed nurdan bu tabağa su koyar ve üzümü ezerek şerbet yapar ve kırkların önüne koyar. Kırklar bu şerbetten içerler ve Hz. Ali'nin parmağında, miraca giderken aslanın ağzına verdiği yüzüğü görür."¹³⁴

Alevi ibadetinin temel taşı olan Cem İbadeti'nin kaynağını Kuran-ı Kerim ve Hadislerde bulmak mümkün değildir. Fakat hâlen Alevilerin cem törenlerinde 'mıraçlama'larla aynen aktarılır ve kırkların şerbetini içince semah yapıp mestolmaları, bir grup tarafından temsili olarak hâlen daha devam edilmektedir.¹³⁵

Kapalı olan Alevi toplumu Cem ibadetini eskiden gizli olarak yapmalarından dolayı, insan aklına uymayan birçok iftiralar Alevi toplumuna isnat edilmiştir. Eskiden saklı bir şekilde yerine getirilen Cem İbadeti, köyden kente hızlı bir şekilde göçün ol-

¹³⁴Bozkurt, Fuat, *Buyruk*, İstanbul-1982, s. 13-18.

¹³⁵ Üzüm, İlyas, *Günümüz Aleviliği*, İstanbul 1997, s.105.

ması ve gelişen görsel medya ile artık bazı televizyon kanallarında her perşembe akşamı canlı olarak gösterilmektedir.

Esas olarak yaklaşık olarak 20 civarında Ayin-i Cem türleri bulunmaktadır.

Bunlar:

- 1) İkrar Verme ve Nasip Alma Cemi
- 2) Görgü cem-i
- 3) Musahiplik cem-i
- 4) Abdal Musa Cem-i
- 5) Muharrem Cem-i
- 6) Hızır Cem-i
- 7) Muhabbet Cem-i
- 8) Nevruz Cem-i
- 9) Ayak Cem-i
- 10) Kısır Cem-i
- 11) Yağmur Cem-i
- 12) Birlik Cem-i
- 13) Sünnet Cem-i
- 14) Bayram Cem-i
- 15) Eğitim ve Öğretim Cem-i
- 16) Kız ve Oğlan İkrarı Cem-i
- 17) Ölüyü Dâr'a çekme ve Dardan İndirme Cem-i
- 18) Şikâyet Sorgulama- Yargılama Cemi
- 19) Düşkün Kaldır Cem-i¹³⁶

2. CEM İBADETİNDE ON İKİ İMAM

Esat Korkmaz'ın Buyrukta yer verdiği bilgiye göre On İki Hizmet: İnançta, Hz. Ali soyundan gelenlere bağlanan ve cemde yürütülen hizmetlere verilen genel addır. Alevi Bektaşî inancına göre bu on iki hizmet sahipleri Ali evladıdır. Hz. Ali bu hizmetleri her bir evladına gülbank verip teslim etmiştir. Verilen görevler ve şöyledir:

- 1) 1 Tarikatçı : İmam Hasan
- 2) 2 Berber : Muhammed Hanefi¹³⁷

¹³⁶ Onarlı, İsmail, *Alevilikte Cem ve Musahiplik Nedir*, İstanbul, 2003, s. 28- 29.

- 3) 3 Saki : Tayyib
- 4) 4 süpürgeci : Turab
- 5) 5 Ferraş : İmam Hüseyin
- 6) 6 Zakir: Abdussamet
- 7) 7 Sofradar : Abdülvahit
- 8) 8 Hadim : Abdülmümin
- 9) 9 Gözcü : Abdülkerim
- 10)10Pervane : Abdullah
- 11)11 Çerağcı : Hadi Ekber
- 12)12 Kapıcı : Abdülcelil¹³⁸

Yukarıdaki sıralamadan da anlaşılacağı üzere ön plana çıkan imamlar Hz. Hasan ve Hz. Hüseyindir. Hz. Ali'nin oğlu olmasına rağmen imamlardan sayılmayan Muhammed Hanefi'nin de ismi zikredilmiş ve bir görev verilmiştir. Bir diğer önemli özellik ise Hz. Ali'ye ait hiç bir görevin olmayışdır.

Mi'raç'lama, Hz. Muhammed'in Allah-ü Teâlâ ile konuşmaya gitme olayını şiirsel bir dille anlatan uzun deyişlerdir. Aleviler arasında üç tane Mi'raç'lama deyişi vardır. Şah Hatai, Feyzullah Çelebi ve Hamdullah Çelebiye aittir. Alevilerin çoğunlu tarafından Şah Hatai'ye ait Mi'raç'name okunur hepsinin konuları aynıdır. Mi'rac'name'lerde belli cümlelere gelindiğinde zakir oraları okurken dinleyen cemaat söylenenleri uygular. Örneğin "zakir el tuttu" derken herkes birbirinin elini tutar. "belin bağladı" derken herkes ellerini göğüslerinde birleştirir. "Ayak üzere kalktı" derken herkes ayağa kalkar. "Secde eyledi" derken herkes secde eder ve Mi'rac'lama semahla biter. Mi'raç'lama'da imamlardan sadece Hz. Ali Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in ismi geçtiği gibi bazen bütün imamların isimleri de tek tek zikredilebilmektedir.

Üç İmam'ın isminin geçtiği Şah Hatai'ye ait Mi'raç'lama'dan bir bölüm:

"Ne heybetli bir şir'in varmış,

Hayli cevreyledi bizi,

¹³⁷ Muhammed b. Ali b.Ebi Talib el Haşimi el Kureşi, Ali b. Ebi Talib'in Yemen bölgesinde yaşayan Beni Hanife kabilesinden olan el-Havle isimli cariyesinden 16/637'de Medine'de doğmuştur. İsmi Muhammed, künyesi Ebu'l Kasım, nesebi Muhammed b. Ali b. Ebi Talib el-Haşimi el-Kureşi'dir. Muhammed b.el-Hanefiyye'nin bir rivayette 81/700 yılında 68 yaşında Mekke'de diğer rivayette ise Medine'de öldüğü bildirilir. Muhammed b.el-Hanefiyye Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den sonra Hz. Ali'nin üçüncü oğludur. Muhammed b.el-Hanefiyye için bkz. Mehmet Altan Muhammed b.el-Hanefiyye ve Anadolu'daki tezahürleri, Ankara 2007, s.49-50.

¹³⁸ Esat Korkmaz, s. 218.

*Gördü ki bi çare derviş,
 Hemen yutmak diledi,
 Emmiñ oğlu Ali olaydı,
 Dayanaydı ol Şah'a,"*
*"O benim sırrı devletlim.
 Sana tabiidir habibim"*
*Muhammed secdeye vardı,
 Eşiği kible gahı,
 Engine söz aldı öz'ünü,
 Secdeye sürdü yüzünü,
 Hak cennetten gönderdi,
 İki salkımüzümü,
 "Götür Hasan Hüseyin şahı,
 Benden olsun hedaye."¹³⁹ Şah Hatayi*

Hamdullah Çelebi'ye ait Miraçlama'da On İki İmam isimlerinin geçtiği bölüm:

*Ali onda tavaf etti,
 Doksan başın kelamı vasfetti,
 Hatemi numayan etti,
 Verdi Şah emrullahi,*

*Şah Hasan Hüseyin geldi,
 İmam Zeynel yâre aldı,
 İmam Bakır şehid oldu,
 Rıza'yı vahidullahi.*

*İmam Ca'fer din rehberi,
 Musa Kazım din serveri,
 Olam Rıza'nın çakeri,
 Veririm canı billahi.*

¹³⁹Dođan, Gürani, *Alevilikte ön Bilgiler ve Cem, Zakirlik*, İstanbul 1998, s.166-167.

Taki, Naki, Şah Askeri,

Onlar birbirinin yâri,

Mehdi mümin intizarı,

Tez gel zamananullahi.¹⁴⁰

Hasreti(Hamdullah Çelebi)

Mi'rac'lama'dan sonra semah yapılır. Genellikle Turnalar semahı yapılır. Semahın kaynağı, Hz. Peygamber'in Mi'raç'tan gelirken Kırklar Cem'ine uğramasıyla, orada Kırklarla beraber semah yaptığı inancından kaynaklanmaktadır. Yirmiye yakın semah çeşidi bulunmaktadır. Semah yapılırken el ele tutulmaz Pir makamında oturan kişiye Delil'e (Çerağ) sırt dönülmez. Delil ısıtıcı ve aydınlatıcı olarak Birinci İmam Hz. Ali'yi temsil etmektedir. Semahlar da genellikle Hz. Ali ismi zikredilmekte ama bazen de Hz. Ali dışında kalan imamlar sadece isim olarak söylenmektedir.

Kul Veli'ye ait On İki İmam'ın geçtiği Semah bölümünde olunan bir nefes aşağıda verilmiştir:

Sabahtan yönümü Hakk'a döndürdüm,

Muhammed-Ali'yi göreyim diye,

Dünyanın gamından çektim elimi,

Mürşit-i Kamil'e ereyim diye.

Ol İmam Hasan'ı canımla sevdim,

Mazlum Hüseyin'in gulamı oldum,

İmam Zeynel ile zindanda durdum,

Kendimi kırk pareye böleyim diye.

Bir zaman anarım kesmem zikrimi,

Adına kurbanım İmam Bakır'ım,

Dünü günü vird eyleyip okurum,

Ca'fer'den bir nasip alayım diye.

Musa Kazım demanına niyazım,

İmam Rıza'ya bağlıdır özüm,

¹⁴⁰ Doğan, s. 178.

*Taki, Naki, Askeri 'yedir sözüm,
Mehdi ile kılıç çalayım deyi.*

*Kul Veli de Hakka'a edeyim secde ederim,
Hakk'ın buyurduğu yola giderim,
Dinim Hak'tır Hak kelamı ederim,
On İki İmam'a ereyim deyi.¹⁴¹ Kul Veli*

Tevhid: Kelime anlamı Allah'ın birliğine inanma, onun tek ilah olduğunu kabul etmektir. Cem ibadeti'nde Tevhid, Miraclamanın sonunda Semah edenler meydana iken bir semah ederler, bir diz çökerler, bir techid ederler, böylece üç semah, üç defa tevhid yapılmış olunur. Tevhid'de genellikle Allah'ın birliğine vurgu yapılmakta bazen Allah Muhammed Ali birlemesi yapılmaktadır bu yüzden Tevhid'de en fazla birinci İmam Hz. Ali'nin ismi daha çok ön plana çıkmaktadır ama diğer İmamlar da isim olarak da tek tek zikredilirler:

*Muhammed'i candan sevki,
Ali'ye selman olasın.
Ehl-i beyt'e gönüşt verki,
Ali'ye Selma olasın.
Haydar Haydar Haydar Haydar,
Ali'ye Selman olasın.*

*Hasan ile girdim Cem'e,
Hüseyin sırrını deme,
Musahipsiz lokma yeme,
Ali'ye Selman olasın.
Haydar Haydar Haydar Haydar,
Ali'ye Selman olasın.*

*Zeynek, Bakır, Ca'fer Kazım,
Rıza'ya bağlıdır özüm,*

¹⁴¹ Doğan, s. 186.

*Hatırın kırma şahbazın,
Haydar Haydar, Haydar, Haydar,
Ali'ye Selman olasin.*

*Taki'ye Naki'ye eriş,
Askeri'de bite iş,
Mehdi'nin sırrına karış,
Ali'ye Selman olasin,
Haydar Haydar Haydar Haydar,
Ali'ye Selman olasin.*

Şah Hatayı

3.ALEVİ İNANCINDA DİĞER İBADETLER

İslam inancında önemli bir yere sahip olan Ramazan ayında tutulan oruç Aleviler arasında tutulmaz. Bunun yerine on iki günlük Muharrem orucu, Masum-i Pak ve Hızır oruçları tutulmaktadır.¹⁴²

Alevilikte yıl içerisinde 2 önemli oruç bulunmaktadır. Bunlar Hızır Orucu ve Matem Orucudur. (Muharrem) Bunun dışında Muharrem orucuna başlamadan önce tutulan Masum-i Pak adıyla tutulan 3 günlük oruçta bulunmaktadır.

Hızır Orucu, Hz. Hızır aşkına ve Allah rızasına ulaşmak için tutulur. Bu oruç Miladi takvimine göre 13–14–15 Şubat günlerine denk gelmektedir. Alevi inancına göre Hz. Hızır ve Hz. İlyas sağdır. Her ikisi de ölümsüzlük suyunu içmişlerdir. Hz. Hızır karadakilere, Hz. İlyas ise denizde kalanlara yardım eder.¹⁴³

En önemli oruç ise Muharrem Orucu'dur, Muharrem orucu, Kerbela'da şehit edilen İmam Hüseyin ve diğer Kerbela şehitleri anısına tutulan oruçtur. Muharrem ayının 1- 12 günleri içinde tutulur. Kurban Bayram'ından 20 gün sonra niyet edilerek tutulmaktadır.¹⁴⁴Niyet şu şekildedir:

Bism-i Şah... Allah AllahEr Hak Muhammed Ali aşkına, İmam Hüseyin Efendimizin susuzluk orucu niyetine, Kerbela'da şehit olanların temiz ruhlarına, Fatıma ana-

¹⁴²Yaman, Ali, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*, İstanbul 2007, s. 201.

¹⁴³ Uğurlu, Ahmet, *Alevilikte Cem ve Muhasiplik*, Erzincan.1995, s. 44.

¹⁴⁴ Yaman, s. 265.

*mızın şefaataına, On İki İmamlar aşkınaoruç tutmaya niyet eyledim. Ulu Dergâh kabul eylesin.*¹⁴⁵

Oruca getirilen niyet Sünnilikten çok farklı olup tutulan orucun bizzat On iki İmam için tutulduğu ilk okuyuşta anlaşılmaktadır. Ayrıca niyet kısmında Hz. Fatıma'dan da şefaata beklenmektedir. Orucun sadece Kerbela'da şehit düşen Hz. Hüseyin için tutulmadığı 12 gün ile sınırlandırılmasıyla hemen göze çarpmaktadır. Tutulan oruç Hz. Hüseyin'in hangi özelliğinden dolayı 12 gün tutulmaktadır diye soru işareti oluşabilir. Ancak Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit düşmesinden dolayı diğer İmamlara hürmeten bu oruç Alevilerce On İki gün tutulmaktadır. Pir sultan Abdal'ın aşağıda verilen şiirinde, tutulan On iki günlük oruçtan sonra cennet tutan kişiye nasip olacaktır:

*Birini tutan Hakk'ın yeter,
İkisini tutan günahın artar,
Üçünü tutan cennette yatar,
Engür olmuş Hakk ceminde ezilir.*

*Dördünü tutana veli dediler,
Beşini tutana ulu dediler,
Altısını tutana dolu dediler,
Engür olmuş Hakk ceminde ezilir.*

*Yedisin tutan havada uçar,
Sekizin tutan hülleler biçer,
Dokuzun tutan cennetin açar,
Engür olmuş Hakk ceminde ezilir.*

*Pir Sultan Abdal'ın onunda hizmet,
On birini tutana indi rahmet,
On iki tutana nasiptir cennet,
Engür olmuş Hakk ceminde ezilir.*

Pir Sultan Abdal

¹⁴⁵Yaman, s. 266.

Suni İslam anlayışında önemli bir yere sahip olan Hac ve Zekât konusu, Alevilerce pek ön planda tutulmadığı ve bu yüzden bu konuların içerisinde On İki İmam'dan söz edildiğine rastlamadık.

4. GÜLBANGLARDA ON İKİ İMAM

Cem ayinlerinin açılışı, kapanışı ve yürütülmesi süresince, dedenin yaptığı dualara gülbang denir. Gülbanglara başlanırken, dede “Bism-i Şah Allah Allah” diye başlar. Sünni Müslümanların her duadan sonra söyledikleri “Âmin” cümlesinin yerine Aleviler Gülbangların bazı bölümlerinde “Allah Allah” diye karşılık verirler. Gülbanglar bülbül sesi anlamına gelmektedir.¹⁴⁶

Cemin başlama esnasındaki gülbangda sadece ilk İmam Hz. Ali'nin ismi zikredilmektedir. Cem'in bitişi sırasında ki gülbang'da ise On iki İmam isimleriyle tek tek anılır.

Dar Gülbagında sadece Hz. Ali'nin ismi geçer.

Erkan Gülnabgı'nda hiç bir İmam'ın ismi geçmez.

Uyku Gülbag'ında hiçbir İmam'ın ismi zikredilmez.

Cem Dağılma Gülbang'ında hiç bir İmam'ın ismi geçmez.

Ayrılma Gülbang'ında hiç bir İmam'ın ismi geçmemektedir.

Hizmet Gülbang'ın da sadece Hz. Ali'nin ismi zikredilmektedir.

Süpürgeci Gülbangi'nda Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'in isimleri zikredilmektedir

Zülfikar Gülbangi'nda “La feta illa Ali, La Seyfe İlla Zülfükar” ismi geçer.

Tarık Gülbangi'nda isim olarak “ On İki İmamlar” diye geçer isimler tek tek zikredilmez.

Sabah Gülbangi'nda sadece” Şah-ı Merdan ve On İki İmalar” ismi zikredilir.

Akşam Gülbangi'nda sadece Hz. Ali'nin ismi geçer.

Uyku Gülbangi'nda sadece Hz. Ali ismi geçer ayrıca Yezid'e lanet getirilir.

Eşik Gülbangi'nda hiç bir İmam'ın ismi geçmez.

Yol Gülbangi'nda “La feta illa Ali, La Seyfe İlla Zülfükar” ve “On İki İmamlar” ismi sadece zikredilir.

Meydan Gülbang'ında isim olarak sadece Hz. Ali geçer.

¹⁴⁶Pehlivan, Battal, s. 48.

Rehber Gülbanglar'nda isim olarak sadece Hz. Ali, kelime olarak da "On İki İmam ismi" geçer.

Çerağ Gülbani'nda sadece Hz. Ali ismi zikredilir.

Delil Gülbangi'nda hiçbir İmam'ın ismi geçmez.

Lokma Gülbangları'nda sadece Hz. Ali ismi zikredilir.

Dolu Gülbangi'nda hiçbir İmamın ismi geçmez.

Dem Gülbangi'nda sadece Hz. Ali ismi geçer.

Farraş Gülbangları'nda Hz. Ali Hz. Hasan Hz. Hüseyin ismi zikredilir.

Tığbent Gülbangi'nda Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin'e salâvat getirilir.

Musahiplik Gülbangi'nda Hz. Muhammed ve Hz. Ali ismi zikredilir.

İkrar Gülbangi'nda Hz. Muhammed Hz. Ali ve Hacı Bektaş-ı Veli ismi zikredilir.

Şerbetçi(saki) Gülbangi'nda Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ismi zikredilir.

Semah Gülbangları'nda Hz. Ali özellikle On İki İmamlar sadece kelime olarak geçer.

Hizmet Gülbangları'nda birçok Alevi uluları zikredilmesine rağmen On İki İmam'dan sadece Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ismi zikredilir.

Secde Gülbangında Hz. Ali dâhil hiçbir imam özel olarak zikredilmez sadece kelime olarak "On İki İmam" geçer.

Nikâh duasında sadece Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın ismi zikredilir.

Gaza Gülbangi'nda sadece Hz. Ali ismi zikredilir.

Nevruz Gülbangi'nda Allah-Muhammed-Ali birlemesi zikredilir.¹⁴⁷

5.ALEVİ KÜLTÜRÜNDE BAYRAMLAR VE ON İKİ İMAM

5.1. Sultan Nevruz Bayramı

Aleviler tarafından ilkbaharın başlangıcı ve Hz. Ali'nin doğum günü sayılan Nevruz, (21Mart) Aleviler tarafından Sultan Nevruz olarak isimlendirilmektedir. Alevilerin diğer bir inancına göre Allah bugünde dünyayı yaratmış, Hz. Muhammed bu günde Hz. Ali'yi Gadir Hum'da yerine atamıştır. Hz. Ali, Hz. Fatıma ile bugün evlenmiştir. Hz Yusuf bugün kuyudan çıkarılmıştır. Bugün bayramların sultanıdır. Sultan Nevruz

¹⁴⁷ Gülbang ve dualarla ilgili bilgilerin tümü: Dr. Ömer Uluçay, Alevilikte Dua Gülbang, İstanbul 1996

günü, bütün mutlu günlerin başlangıcıdır. Dargın olanlar bugün barıştırılır, dost dostu ziyaret eder, yoksullar yoklanır, gönül alınır. Her evde şenlik, muhabbet vardır.¹⁴⁸ Alevilerin çoğunluğu tarafından bugünde Cem yapılır ve bu gece yapılan Cem’de gelenlere lokma, süt veya şerbet dağıtılır. Ayrıca bu gece yapılan ibadette Hz. Ali’nin doğumu olması nedeniyle Nevruzunu konu alan deyişler ve nefeslere Nevruziyye adı verilmektedir Nevruz Bayramı akşamı Cem için toplanan halk Cem’in yapılacağı odaya gelir ve Dedenin şu duasıyla Cem’i başlatır.

Lokmalar kabul ola, isteğiniz, dileğinizi Hak Muhammed Ali vere. Durduğunuz dâr’dan divandan hayır ihsan göresiniz. Makbul-i Şahi, Kabul-i Dergâh ola. Gerçeğin demine hu...

Halk, Cem Evi’nde toplandıktan sonra bir tas süt iyice kaynatılır. Kaynatılan süt tepsinin üzerine bırakılır. Sütün içine iki parça saman çöpü atılıp karıştırılır. Saat sekiz olunca Dede kalkıp sırasıyla şunları yapar:

1 Nad-i Ali duasını okur

2 On İki İmamların adlarını sayar

3 Bir dua okur¹⁴⁹

Daha sonra zakir:

Failatün Failatün Failat

Ver Muhammed Mustafa’ya salâvat

Çekelim aşkın yayın, Cem’e girmesin hayın

Tevhid kararın buldu, yol erkân yerin aldı

Müminler şad oldu gülüşdü

Diyelim ah Hüseyin, Şah Hüseyin

Evveli hu diyelim, ahiri hu diyelim yuh olsun yalancıya

Gaziler, gerçeğin demine hu diyelim

Hatayim hân oğludur, han tutmuş hân oğludur

Bu yola ser vermeyen, Şimir Mervan oğludur

Hatayim hân’a gider, han tutmuş hân’a gider

Gafil olman gaziler bu yol Şah-ı Merdan’a gider

Kul Himmet ustamız, yoktur bizim yâdımız

Şah-ı Merdan aşkına, ver Mevla murâdımız¹⁵⁰

¹⁴⁸ Yaman, Mehmet, s. 274.

¹⁴⁹ Yaman, s. 274-275.

Yukarıda ki nefesten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'e salâvat getirildikten sonra sadece Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in ismi zikredilmektedir. Aleviler bu günde Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evlendiklerine inandıkları bu günde Hz. Fatıma'nın isminin bu nefeste geçmemesi ilginçtir.

Nevruz Bayramında okunan *Hüsnü Baba* 'ya ait bir Nevruziyye' de sadece Hz. Ali'nin bugün doğduğuna inanıldığı için sadece Hz. Ali zikredilmektedir.

*Gelin ey kardeşler seyran edelim,
Ali'nin doğduğu eyyam bu demdir,
Bu zevkle münkiri hayran edelim,
Ali'nin doğduğu eyyam bu demdir.*

*Çerrağlar uyansın, kurulsun Cemler,
Gülbanklar çekilsin, sürülsün demler,
Cümbüşe gelsinler cümle erenler,
Ali'nin doğduğu eyyam bu demdir.*

*Hüsnü Baba eyler candan niyazı,
Dem sunsun sakiler, kılsın bâzı,
Okunsun nefesler, çalsınlar sazı,
Ali'nin doğduğu eyyam bu demdir.*

Hüsnü Baba

5.2. Hıdırellez Bayramı

Alevilerce kutsal sayılan günlerden bir tanesi de her yıl Mayıs ayının 6. gününde kutlanan Hıdırellez Bayramıdır. Alevi inancına göre Hızır (a.s), İlyas (a.s) ve Zülkarneyn (a.s) ölümsüzlük suyu olduğuna inanılan ab-ı hayatı aramaya çıkmışlar, Hızır ve İlyas a.s suyu bulmuşlardır; fakat Zülkarneyn'ne (a.s) söylememişlerdir. Hızır ve İlyas (a.s) bu suyu içip ölümsüz olmuşlardır, fakat Hz. Zülkarneyn bu suyu bulamadığı için ölümsüz olamamıştır.¹⁵¹

¹⁵⁰ Yaman, Mehmet, *Alevilik İnanç-Edeb-Erkan*, İstanbul, 2001, s. 276.

¹⁵¹ Yaman, s. 277

Hıdrellez Bayramıyla ilgili aşağıda verilen “*Ali’dir*” adlı nefes de, sadece Hz. Ali’nin ismi geçmekte ve Hızır (a.s) ile bir tutulmakta ve bir nevi Hz. Ali’nin ölümsüz olduğu ifade edilmektedir.

*Zulmet deryasını nur edip gelen,
Hızır-İlyas, Şah-ı Merdan Ali’dir,
Garibin mazlumun halini bilen,
Hızır-İlyas, Şah-ı Merdan Ali’dir.*

*Merd-i meydan eylemektir iyi er,
Gafil olma kardeş çerağın söner,
Her gördüğün Hızır bilmektir hüner,
Hızır-İlyas, Şah-ı Merdan Ali’dir.*

*Şükrü Metin Baba bu demden içer,
Sak-i kevserle sıratı geçer,
Hızır-ı Âdemde arayıp seçer
Hızır-İlyas, Şah-ı Merdan Ali’dir.*

5.3. Kurban Bayramı

Bütün İslam âlemiyle birlikte kutlanan bayramdır. Tıpkı Sünni İslam anlayışındaki gibi kurban ibadeti yerine getirilir. Kurban kesmeye başlamadan önce Tekbir ve salâvat getirmek şarttır¹⁵² Kurban Bayramının Alevilerce ayrı bir önemi vardır. Alevi inancına göre üçüncü İmam Hz. Hüseyin Kербela’da insanlık için canını kurban etmiştir.

Kurbanın kesilmesi esnasında Tekbir ve Dua’dan sonra dede şu tercümanı okur:

Kurbanlarımızın kabulü için diyelim Allah Allah...

Ferman-ı Celil

Kurban-ı Halil

Delil-i Cebrail

Can-ı İsmail

¹⁵² Yaman, s. 279.

Allahü Ekber, Allahü Ekber, Allahü Ekber

Ve lillah-il Hamd(3 defa)

La Feta illa Ali

La Seyfe illa Zülfikar

Bismillahi Tekbir Allahü Ekber

Kurban kesildikten sonra şu dua okunur:

Allah Allah...Kurbanlarımız kabul, muratlarınız hâsıl ola, her tüyüne bin bir sevap yazıla, kazalara kalkan, belalara bekçi ola.İsmail peygamberin kurbanı kabul olduğu gibi,sizinde kurbanlarınız Ulu Dergâha yazıla.Ağzımızın tadını bozmaya.İmam Hüseyin yardımcımız, Boz atlı Hızır gözcümüz ola.Gerçeğe hu...¹⁵³

Yukarıdaki tercüman ve dua'dan anlaşıldığı üzere Sünni İslam anlayışından farklı olarak tercümanın sonlarına doğru Hz. Ali ve kılıcı övülmektedir. Kurbanın kesilmesi esnasında da yapılan dua'da Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi hatırlanmaktadır ve Hz. Hüseyin'den yardım istenmektedir.

5.4. Abdal Musa Kurbanı

Her yıl özellikle kış aylarında Abdal Musa Köyünde, köyün ileri gelenleri toplanır ve Abdal Musa Kurban'ına karar verirler. Görevli olanlar ev ev dolaşarak yiyecek lokma toplarlar, kurbanlar kesilir, etli pilav yapılır. Lokmalar(yemek) pişince orada bulunanlar kazanın başında toplanır ve Dede şu duayı yapar:

Allah Allah...

Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin, Yiyenler nur-u iman ola, Hastalar şifa bulsın, Mu'minler şâd ola, Münafıklar berbad ola, Üçler beşler yediler, On İki İmalar, On dört Mâsum-ı paklar, Onyeddi Kemberbestler, Kırklar, seksenbin Rum Erenleri, doksanbin Horasan pirleri, yüzbin gaip erenleri, Hak Muhammed Ali, Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Abdal Musa kurbanlarınızı kabul eyleye. Zıyan keder vermeye. Dilde dileklerimizi, gönülde muratlarımızı ihsan eyleye. Gerçeğe hu...¹⁵⁴

Yukarıdaki dua da On İki İmam'la birlikte Alevilerce kutsal sayılan bütün Alevi büyükleri zikredilmektedir. Dikkati çeken önemli husus kesilen kurbanın kabul edilmesi Allah' tan değil de Abdal Musa'dan beklenmektedir.

¹⁵³ Yaman, s. 285.

¹⁵⁴ Yaman, s.271.

Herhangi bir dini inancı tanımda en önemli faktörlerden biri olan inanç ibadet ve kültürler Alevi inancı için de geçerlidir. Hz. Muhammed, Hz. Ali ve On iki İmam gibi Ehl-i Sünnet ile ortak paydalara sahip Alevilerin inanç ibadet ve kültürlerinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Aleviliğin temel ibadeti sayılan Cem İbadeti'nin bütün rükünlerinde On İki İmam'a rastlamak mümkündür. Yaklaşık yirmi çeşit cem bulunurken, Cem'in kaynağı Buyruklarda geçen Kırklar Cem'i olayına dayanmaktadır. İslami kaynakların hiçbirinde geçmeyen Kırklar Cem'i olayında hem Hz. Ali, Hz. Peygamber'den üstün olarak verilmekte hem de Hz. Ali'nin insanüstü bir varlık portresi çizilmektedir. Cem ibadetlerinde dağıtılan görevlerin bizzat Hz. Ali'den ehl-i beyt'ine dağıtıldığı inanılmaktadır. Cem İbadetinin çeşitli safhaları olan Miraçlama, Semah ve Tevhid bölümlerinde özellikle Hz. Ali vurgusu daha çok ön plandadır. Aleviler Ehl-i Sünnetin anlayışındaki gibi oruç ibadetini Ramazan ayında değil de Muharrem ayında On iki gün, Hızır orucunu ise Miladi takvime göre 13–14–15 Şubat günlerinde üç gün, birde bunun dışında Muharrem orucuna başlamadan önce Masum-ı Pak adıyla tutulan 3 günlük oruç da bulunmaktadır. Oruç ibadetinde en fazla ön plana çıkan İmam Hz. Ali'dir. Muharrem orucunu on iki gün boyunca tutanların cennetle müjdelendiği nefeslerle desteklenmektedir. Oruca getirilen niyette, Orucun On İki İmamlar için tutulduğu ve bunun dışında Hz. Fatıma'dan şefaet beklendiği belirtilmektedir. Zekât kavramı Sünni Müslümanların inandığında daha farklı olup “Lokma” kavramı kullanılmaktadır. Lokma'da durumu yerinde olanlar ihtiyaç sahiplerine gönüllerinden kopan yardımları yaparlar. Ayrıca Sünnilikte ki gibi farz” zenginlerin yapması gereken” bir ibadet değildir. Hac kavramı Alevilikte çok farklı bir anlama gelmekte ve Sünni İslam inancından çok farklı bir şekilde uygulanmaktadır. Sünni İslam anlayışında maddi durumu iyi, yol güvenliği bulunan ve bedenen sağlam olan Müslüman'a Hac ibadetini yapmak farzdır. Aleviler ise Allah'ın evi olarak insanın kalbini görürler ve önemli olan Gönül Kâbe'sini ziyaret olduğunu vurgulamaktadırlar. Sadece Kâbe değil, On iki İmamlara ait Türkiye dışındaki kutsal yerleri ziyaret etmeyi de Hac olarak görmektedir. Türkiye'de kutsal görülen Hac merkezleri bulunmaktadır. Bunlar Hacı Bektaş-ı Veli türbesi, Abdal Musa, Karaca Ahmet, Sarı Saltuk, Keçeci Baba, Hubyar Sultan gibi önemli hac merkezleridir. Dedelere göre Allah her nereye dönülse ordadır. En büyük Hac Allah'ın evi olarak görülen gönül ziyareti yapmaktır. Kul hakkının yenmemesi, kimseye haksızlık edilmemesi Gönül

Kâbesi'nin ziyareti demektir ki esas Hac budur.¹⁵⁵ Aleviler Cem ibadeti esnasında De-de'nin yaptığı Gülbank'larda ise en fazla ön plana çıkan Hz. Ali'dir. Bazen de Hz. Hasan ve Hüseyin'e değinilmektedir. Diğer imamlar ise ya sadece isimleri ya da "On İki İmamlar" telaffuzuyla işlenmektedir. Alevi kültüründe Ehl-i Sünnetle ortak olarak işlenen bayram sadece Kurban Bayramı'dır. Alevilerin kendi kültüründe kutladıkları bayramlar Sultan Nevruz, Hıdrellez ve Abdal Musa Kurbanıdır. Bunların en önemlisi Sultan Nevruz Bayramıdır. Aleviler bu bayram da Hz. Ali'nin evlenmesi, dünyanın yaratılması gibi farklı olaylara inanırlar. Bu inanışta en dikkat çekici konu bu günde Hz Ali ile Hz Fatıma'nın evlendiğine inanılmasına rağmen o gün söylenen nefes ve dualarda neredeyse Hz. Fatıma'nın ismi hiç geçmemektedir. Abdal Musa Kurbanında kesilen kurbanların niyetinde; kurbanın kabul edilmesi Abdal Musa'dan dilenmektedir. Alevi inanç ve ibadetlerinde On İki İmam algısında en fazla ön plana çıkan İmam Hz. Ali'dir.

¹⁵⁵ Yaman, Ali, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*, İstanbul -2007, s. 203.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ ALEVİLERİN ON İKİ İMAM ALGISI

Kapalı olan Alevi toplumunun inançlarını ve algılarını öğrenebilmek hiç de kolay değildir. Bunun için uzun çalışmalar ve araştırmalar gerekmektedir. Alevilerce kutsal sayılan kitaplarda, bilinen Alevi kaynaklarında ve cem ibadetlerinin vazgeçilmezi olan nefeslerde, Gülbanklarda Hz. Ali ve diğer İmamların isimleri bazen tek başına bazen de kendilerine has sıfatlarla özellikle geçmektedir. Acaba Alevi toplumu için Hz. Ali ve On İki İmam nedir, nasıl geçer, Ehli Sünnet'in kabul ettiği Hz. Ali ile Alevilerin tanıdığı ve hemen hemen Alevi toplum hayatının her safhasında geçen Hz. Ali ve On İki İmam nasıl bir Alevi algısına sahiptirler? Tezimizin son bölümünde Alevilerin birbirinden farklı olan Hz. Ali ve On iki İmamla ilgili algılarını açıklamaya çalışacağız. Aleviliğin tanımında olduğu gibi bütün Aleviler için kesin kabul gören tek tip bir Hz. Ali ve On İki İmam algısından bahsetmek mümkün değildir. Farklı olan bu algıları 2 başlık altında kısaca anlatmaya çalışacağız:

1. ALEVİLİĞİ ZERDÜŞTLÜĞÜN UZANTISI YA DA SEMBOL OLARAK ALGILAYANLAR

Aleviler hakkında araştırmalar yapan günümüz yazarları arasında Aleviliği Zerdüştlüğün bir uzantısı olarak iddia eden fikirler bulunmaktadır. Bu fikrin en önemli savunucu Cemşid Bender'dir. Bender'e göre Alevi kelimesinin ilk İmam Hz. Ali ile bir alakası bulunmamaktadır. Kelime Kürtçe "Alav" kökünden gelmektedir. Alevi'deki(i) eki Türkçedeki -lı-li ve -cı-ci ekine muadildir. Kürtçeden Türkçeye geçen "Alevi" kelimesinin anlamının ise Alevci- Alevli- Alevden yana anlamlarına geldiğini, sonuçta Aleviliği Hz. Ali'ye bağlamanın zorlamadan başka bir şey olmadığını dile getirir.¹⁵⁶ Alevilerin Hz. Ali'den sonra en fazla öneme sahip olan Hz. Hüseyin ile ilgili şu tespiti desteklemektedir. "Aleviliğin Hz. Hüseyin'e bağlılığı onun da kendisi gibi karşı çıkıcı ve ezilmiş oluşundandır. Yoksa Kerbela olmasaydı, Alevi yine var olacaktır, Anadolu'daki Alevi, gerek yaşamında gerekse tapınmasındaki çoğu kuralları, ya geleneğinden almış

¹⁵⁶Bender, Cemşid, *12 İmam ve Alevilik*, İstanbul, 1993, s. 93.

ya da günlük gereksinimler altında kendisi icat etmiştir.¹⁵⁷ Bunun dışında Hz. Ali'ye farklı bir niteleme getirerek onun Hz. Ali'nin VII. yüzyılda yaşamış tarihi bir kişilik olmadığını ileri süren Alevi yazarlardan Erdoğan Çınar, Ali'nin "nur" (ışık) ifade eden bir kavram olduğunu, "en parlak ışık" anlamında kullanıldığını iddia etmektedir¹⁵⁸. Alevi kelimesinin Hz. Ali ile ilgisinin olmadığını ileri süren Alevi Yazar, Alevi isminin Hz. Ali ve Ehli Beyt'ten yana olanlara verilmiş bir isim olmadığını ya da Hz. Ali'yi tutanları tanımlamak için Ali kelimesinden türetilmediğini, alev kökünden üretilmiş bir kelime olduğunu ileri sürer. Ayrıca Türk dili kurallarına göre Ali kökünden Alevi sözcüğünün türetilmesinin imkânsız olduğunu, Ali ve Alevi sözcüğü arasında sadece ses benzerliği bulunduğunu ifade eder. Alev kökünden türemiş olan Alevi sözcüğünün Ehli Alev'den geldiğini belirtir, Alevi sözünün kadimden beri "alevden, ışıktan gelen" anlamında kullanıldığını ifade eder.¹⁵⁹ Görüldüğü gibi her iki yazarda Alevi'nin Hz. Ali ve Ehl-i Beytiyle alakalı olmadığını iddia etmektedirler. Benzer bir tespiti de Diyarbakır Pir Sultan Derneği Başkanı Cafer Koluman da yaptığım görüşmede dile getirmişti. Koluman'a göre Hz. Hüseyin, zulme ve direnişe karşı baş kaldırının bir simgesi ve sembolü anlamına gelmektedir.

2. HZ. ALİ'Yİ İLAH OLARAK ALGILAYANLAR

*Yeri göğü arş-ı kürsü yaratan,
Men Ali'den başka Tanrı görmedim,
Yaratub kulunun kismetini veren,
Men Ali'den başka Tanrı görmedim.*

*Bin bir ismi vardır bir ismi Allah,
Eğer inanmazsan he vallah hem billâh,
Âdem'i görmüşüm elhamdülillah,
Men Ali'den başka Tanrı görmedim.*

Derviş Ali

Alevi cemleri esnasında, piyasada bulunan kitaplarda veya Alevilerin kullandığı internet sitelerinde bu ve buna benzer şiir ve nefesleri bulmak mümkündür. Alevilerin

¹⁵⁷ Bender, s.91.

¹⁵⁸ Erdoğan Çınar, *Alevliğin Gizli Tarihi*, İstanbul, 2007, s.56.

¹⁵⁹ Çınar, s.27-8.

Hız. Ali'yi Allah, yaratıcı olarak görmeleri uzun tartışmaların olduğu hassas bir konudur. Yukarıdaki nefesi okuyan kimse Sünni İslam anlayışına sahip olsun ve ya olmasın burada Hız. Ali'nin bir ilah olarak görüldüğü sonucuna rahatlıkla varabilir.

Alevilikte uzun araştırmalar yapmış olan *Irena Melikoff*, Alevilerde ruhun yeniden bedene dönüşmesi(reincarnation) inancının olduğunu söyler ve ardından Tanrı'nın Ali adı ile insanoğlu biçiminde tecellisi olduğunu ifade eder. Ali, sırasıyla peygamberlerde, imamlarda ve asıl Ali'nin kendisinde sonuç olarak da ulûhiyetten başkası olmayan Hacı Bektaşî-ı Veli'de tecelli etmiştir.¹⁶⁰ Melikoff'un yaptığı tespitler birçok Alevi araştırmacısı ve yazarlar için doğru tespitler olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de Melikoff'un görüşüne yakın Alevi görüşleri bulunmaktadır. Bunlardan en fazla göze çarpanı ise Marmara İlahiyat Fakültesinde eğitim gören Alevi yazarlardan bir tanesi de Mustafa Cemil Kılıç'tır.

Hız. Ali'ye atfedilen ulûhiyet kavramını açıklamaya çalışan Kılıç ulûhiyeti biraz daha ileriye götürerek bunu sadece Hız. Ali ile sınırlandırmakla kalmayıp bu ulûhiyet kavramını diğer 11 imam içinde geçerli olduğunu açıklamaktadır. Yazar, Hız. Ali ve On İki İmam'a atfedilen ulûhiyet kavramının açıklamasını şu şekilde yapmaktadır:

- a) Hazreti Ali'nin kişiliği tanrısaldir. Bu tanrısalılık Vahdet-i Vucud anlayışı çerçevesinde düşünölmelidir.
- b) Hazreti İmam Ali'nin tanrısalılığının kaynağı Kuransaldır. Kuran'ı kerimde "biz insana ruhumuzdan üfledik" denilmek suretiyle insandaki tanrısalılığa ve insanların içinden seçilmiş olan resuller ve nebilerle birlikte Ehl-i Beytin ve On İki İmam'ın ulûhiyetine işaret edilmektedir.
- c) Alevi olmak demek, Aleviliğın tüm inanç esaslarını hiçbir kuşkuva düşmeden sarılmak demektir. Hız. İmam Ali'nin tanrısalılığı da Aleviliğın birincil inanç esaslarındandır.¹⁶¹ Bunun dışında aynı fikirlere sahip yazarlara da rastlanmaktadır.¹⁶²

¹⁶⁰ Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, s. 40.

¹⁶¹ Kılıç, Mustafa Cemil, *Alevi İbadetleri'nin İslam'daki Yeri*, İstanbul, 2007, s. 126.

¹⁶² Tanrıkulu, Raşit, *Hız Ali'ye Karşı Gelenler Allah'a Karşı Gelenlerdir*, Ankara 1994, s. 8.

3.“MUHAMMED ALİ BİRLEMESİ” HZ. ALİ VE HZ. PEYGAMBER’İ BİR OLARAK ALGILAYANLAR

Bu bölümde, Hz. Ali’nin Hz. Peygamberle bir tutulduğunu ikisinin de aynı nurdan yaratıldığını savunan görüş ve yazarlara yer vereceğiz. Alevi kaynakları bölümündeki Kırklar Cemi olayında bu konu detaylı bir şekilde anlatıldı. Buyrukta anlatılan bölüme göre; Yüce Allah gücünü göstermek için her şeyi yarattıktan sonra bir de yeşil bir deniz yaratmıştır. Allah denize nazar ettiğinde deniz coşup dalgalanmış ve dışarıya bir cevher atmıştır. Allah bu cevheri aldığı anda ikiye bölmüş, birisi yeşil diğeri beyaz iki nur olmuştur. Bunlarda yeşil olanı Hz. Muhammed, beyaz olanı ise Hz. Ali olmuştur. Bunların her birinden binbir ışık çıkmış ve heryeri aydınlatmıştır. Hz. Peygamber bu gerçeği anlamak için bir gün deve eyerinden yapmış olduğu minbere çıkmış ve Hz. Ali’yi yanına çağırıştır. Çıktığı minberde ikisi bir gömlekten baş çıkarmış ve iki baş bir vücut olmuştur. Sonra Hz. Ali Hz. Peygamberin giysilerini giyip oradan uzaklaşmıştır. Hz. Muhammed’de: “Biz Ali ile aynı nurdanız ben ilmin şehriyim, Ali’de kapısıdır, Ali dünya ve ahret kardeşimdir, onunla aynı et, aynı kan ve aynı ruhtanız. Bütün sırlarımız birdir. Ben kimin velisi isem Ali’de onun velisidir” demiştir.¹⁶³Buyrukta geçen bu ifade Muhammed Ali birlemesini çok net bir şekilde ifade etmektedir.

Alevilerin inanç kültür ve geleneklerini seri halinde bastıkları kitaplarla topluma duyurmaya çalışan Ayyıldız yayınları ve yazarları tarafından Muhammed- Ali birlemesi şu şekilde ifade edilmektedir:

Dünya yaratılmadan önce Allah-ü âzimu şan kendi nurundan beş nur halk ederek ismine de Ruhiziba demesi üzerine isimleri şu şekilde ayrı ayrı adlandırmış

Enel mamudu bihakkin Muhammed

Enel alayı bihakkin Ali

Enel Fatımatızzehrayi bihakkin Fatıma

Enel muhsinine bihakkin Hasan

Vemeni alayı bihakki Hüseyin

Bunların hepsine birden “beş esma” ismi verip bu nurları kendi eliyle yedi binyıl terbiye yapmak suretini göstermiş ki başka bir yerden terbiye almasınlar.¹⁶⁴

¹⁶³ Bozkurt, Fuat, Buyruk, s.171-172.

¹⁶⁴ Tanrıkulu, s. 3.

Ali Muhammed birlemesi Aleviler arasında çoğunluk tarafından kabul edilen bir görüştür. Muhammed-Ali birlemesi düşüncesine sahip Aleviler, Alevi anlayışında Muhammed-Ali kavramı, Muhammed ve Ali diye ayrı ayrı şekillerde anlaşılmaz. Burada her ikisinin tek varlık olduğu düşünülür. Bu da o varlığın dışının Muhammed, içinde Ali olmasıdır. Dış bölüm nübüvveti, içi ise velayeti temsil etmektedir.¹⁶⁵ Aynı olayı farklı bir şekilde anlatan Mehmet Yaman “Ali Muhammed’dir, Muhammed Ali” ifadesini şu şekilde açıklamaktadır:

Hz. Muhammed, Âdem yaratılmadan evvel tek nur bulunduğunu, onun yaratılmasıyla birlikte bu nurun ikiye bölündüğünü söyler. Bu nurlardan birisi kendisi diğeri de Ali’nin alnında doğmuştur. Muhammed Ali birlemesi fikrini destekleyen yazarlardan bir tanesi de Rıza Zelyut’tur.¹⁶⁶

4. HZ. ALİ’Yİ İLK İMAM VE İNSAN-I KAMİL OLARAK ALGILAYANLAR

Hz. Ali ve Ehl-i Beyti Alevi kökünden geldiğini ve bir simge olarak görenlerin dışında. Hz. Ali’yi ve Ehl-i Beytindekileri insanı kâmil olarak gören, ne Şia inancında ki gibi aşırı bir şekilde yüceltme ne de aksi bir şekilde Hz. Ali ve Ehl-i Beyti yerme, Ehl-i Sünnetteki Hz. Ali algısıyla benzerlikler gösteren. Hz. Ali ve On İki İmama karşı aşırıya kaçmayacak şekilde sevgi ve muhabbet besleyen ve Hz. Ali’yi ilk İmam ve İnsan-ı Kamil olarak gören gruplar ve yazarlar bulunmaktadır. Bu yazarlar arsında öne çıkan isimlerin başında Teoman Şahin gelmektedir.

Teoman Şahin keskin bir şekilde Alevi-Bektaşî ayırımına gitmekte ve Aleviliği, Hz. Ali’nin yolunda giden, onun gibi düşünen, onun gibi yaşamaya çalışan insanları ifade eden bir kavram olarak tanımlıyor.¹⁶⁷ Şahin kesin bir şekilde Bektaşîliği Alevilikten ayırır ve hem Ehl-i Sünnet tarafından hem de Şia tarafında kabul edilemeyecek kadar aşırı olan Hz. Ali’ye ilahlık atfedilmesi, Hz. Ali ve Hz. Muhammed birlemesi düşüncesinin temelini Bektaşîlikten geldiğini söyler ve bunu kanıtlamaya çalışır. Şahin Alevilikte namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerin olduğunu söylemekte uygulamayanların ise Bektaşîler olduğunu iddia etmektedir. Tıpkı Şia inancındaki gibi On İki İmam’ın

¹⁶⁵ Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, s. 302.

¹⁶⁶ Zelyut, s. 302-306.

¹⁶⁷ Şahin, Teoman, *Alevilere Söylenen Yalanlar Bektaşîlik Soruşturması*, Çorum 1995, s.13.

üstün ve masum olduklarını söylemekte ve var olan Bektaşiliğin On İki İmam'ı sevmesine ve isimlerini bilmelerine karşın On İki İmam'ın ilimlerinden ve yaşadıkları İslami hayat tarzından uzak kaldıklarını söylemektedir. Alevilerin ulularından sayılan Şah İsmail ve Pir Sultan, Alevilere sadece On İki İmamların isimlerini öğretmiştir. Onların takvaları ve yaşadıkları İslami hayat hakkında hiçbir bilgi sunmamıştır, diyerek bunu ciddi bir şekilde eleştirmektedir. Ona göre isimleri öğrenmek önemlidir ama daha önemli olan mâsum olan İmamların yaşadıkları hayat tarzını bilmek ve ona oranla İmamların hiçbir zaman terk etmedikleri namazları kılmak, ramazan oruçlarını tutmak, telli kuran olarak adlandırılan saz çalma yerine Kuran-ı okumak ve onu yaşamaktır. Alevilerin uluları sayılan Hacı Bektaş, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Balım sultan gibi şahıslarında On İki İmamlar hakkında pek bilgi sahibi olmadıklarını söyler.¹⁶⁸ Şahin en sert eleştirilerini bugün Türkiye toplumunda yaşayan ve kendilerini Alevi olarak tanıtan insanlara yapmaktadır. Alevilere On İki İmam hakkında soru sorulduğunda cevap olarak büyük bir çoğunluğun Ali, Hasan ve Hüseyin dışındaki diğer imamları pek bilmediklerini ve hatta diğer imamların isimlerini dahi söyleyemediklerini belirtmektedir.

Diğer bir eleştiri noktası ise imamlara ait olan “masum” inancının Şahin'e göre Bektaşiler çarpıtmaktadır. Anadolu Aleviliğince kutsal sayılan “on dört masum” fikri ile imamlara atfedilen “masum” fikri ayrı olaylardır ve Bektaşilerin bu iddiası ile “masumiyet” fikri küçük düşürülmektedir. Ona göre “on dört masum”un çocuk olduklarını ve zaten masum ve günahsız olduklarını belirtmekte İmamlara atfedilen masumiyet fikri ise Allah tarafından ilan edilmiştir.¹⁶⁹

Hiz. Ali'yi ve On İki İmam'ı masum olarak gören bu Alevi grubu ve yazarları daha çok mezhep olarak Ca'feri mezhebini benimsemekte ve uygulamaktadırlar. Aslında diğer gruplarda Alevi kaynaklarda geçen Ca'feri mezhebini kabul etmektedirler. Fakat bu grubu onlardan ayıran en önemli özellik bu grubun günlük hayatta Ca'feri mezhebinin emrettiği ibadetleri pratik olarak uygularlar. Namazlarını bu mezhebe göre kılarlar, oruçlarını ramazan ayında tutarlar.

¹⁶⁸ Şahin, s.261.

¹⁶⁹ Şahin, s.261

SONUÇ

Alevilik kimilerine göre son yirmi yıl, kimilerine göre Cumhuriyetten bu yana, kimilerine göre Yavuz Sultan Selim döneminden bu yana, kimilerine göre ise Zerdüştlüğe bağlanarak bin yıldan fazla bir süredir Anadolu coğrafyasında tartışılan konuların başında gelmektedir. Tartışılan konunun ne zamandan başladığına dair fikirlerin çeşitlilik arz etmesi, konunun tanımına da yansımıştır. Alevilik tanımında kesin ve genel geçer kabul edebileceğimiz ortak bir Alevilik tanımı bulunmamaktadır. Alevi kelimesinin sözlük anlamı “Ali’ye ait, Ali’ye mensup Ali’yi seven sayan, ona bağlı olan, Ali’nin soyundan gelen” gibi anlamlarından tutunda, son dönemde çağdaş tanımlamalar yapılarak Aleviliği bir din olarak sunmaya çalışan geniş bir yelpazede Alevi tanımlaması yapılmaktadır.

Aleviliğin kaynakları yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Buyruklar Erkannameler, Cönk ve Divan kitaplarını yazılı kaynaklar Nefesler, Deyişler ve Şiirleri ise sözlü kaynaklar olarak açıklayabiliriz. Aleviliğin kaynakları diyebileceğimiz kitaplar ve nefeslerin hemen hemen hepsinde genel tanımı “duvaz” olmak üzere On İki İmam ile ilgi isimler ve kendine has sıfatlar eklenerek geçmektedir. İbadetlerde de genelde “isimleri sadece On İki İmamlar” olarak geçen On İki İmam bir nevi Alevi hayatının her safhasında geçmekte fakat Sünni İslam Âlemi’nin ve Şia da algılanan On İki İmam’ın birbirlerinden çok uzak olduğu aşikârdır. Kaynaklar da ve Alevilerin günlük hayatta kullandıkları On İki İmam sadece Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile sınırlandırılmaktadır. Alevilik hakkında yazılan kitaplarda en fazla Hz. Ali ve Hz. Hüseyin üzerinde yazılar yazılmakta geriye kalan On İmam hakkında sadece isimleri zikredilmektedir. Alevi dernekler ve Cem evlerine bakıldığında karşımıza çıkan On İki İmam resimleri hemen hemen bütün Alevilerin evlerini süslemektedir. Gerçekte yaşamış olan ve tarihi kaynaklarda geçen On İki İmam’ın aslında resimlerde görülen fiziksel anlamda bile birbirlerinden farklı oldukları kolayca anlaşılabilir. Alevi hayatında bu kadar öneme sahip On İki İmam, gruplar ve yazarlar tarafından farklı algılanmaktadır. Kimi Alevi yazar ve gruplar ilk İmam Hz. Ali’ye ilâhlık atfetmekte bunun doğal sonucu olarak onun neslinin devamı olan diğer İmamlar da aynı özellikleri taşımakta ve bir nevi İlah olarak görülebilmektedir. İlah’lık atfetmenin dışında Hz. Ali ile Hz. Peygamberin bir nurdan yaratıldıklarını ve aslında ikisinde bir olduklarını savunan grup bu fikirden

yola çıkararak diğer imamların aslında peygamberle bir tutulduklarını açıklamaya çalışırlar. Günümüz yazarları arasında Aleviliğin Hz. Ali ile bir alakasının bulunmadığını ve aslında Aleviliğin “Alev” kelimesinden geldiğini, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin’in bir simge olduğunu söyleyenlerde bulunmaktadır. Bu grupların dışında ehl-i sünnete göre daha ılımlı diyebileceğimiz Hz. Ali’yi ne ilâh nede peygamber olarak gören, onun sadece ilk imam olarak gören ve insan-ı kâmil diyebileceğimiz bir sıfatla açıklamaya çalışan ve yine Hz. Ali’den yola çıkarak diğer imamlara da aynı özellikleri yükleyen Şia’ya yakın grup ve yazarlar da mevcuttur.

Şia kaynaklı olan On İki İmam algısı, Anadolu Aleviliğinde tamamen farklı bir boyuttadır. Şia kaynaklarındaki On İki İmam Kur’an ve sünnete bağlı, genellikle günlük vakit namazlarını kılan, ramazan ayında 30 gün oruç tutan, Hac ibadetini yapan imamlar olarak tanımlanmaktayken, Anadolu coğrafyasındaki Alevilikte ise On iki İmam’ın bu ibadetleri hiç dikkate alınmaz. Birçok nefes ve deyişlerde özellikle vurgulanan “Mezhebim Câferi” deyişi sadece nefes ve deyişlerde kalmaktadır. Son dönemde Hz. Ali ve On İmam’ı, zulme ve haksızlığa karşı bir direniş ve bir başkaldırının sembolü olarak görmekte, Kerbela olayının önemini ise Kerbela’da şehit düşen Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyti’nin Yezid’i bir sistemle yönetilen dönemin iktidarı tarafından susuz bir şekilde hunharca katledilmesi şeklinde anlaşılmaktadır.

Anadolu coğrafyasındaki Alevilerin kimi grupları Aleviliği bir din, kimi grupları İslamiyet’in özü, kimi gruplar ise Aleviliği bir mezhep olarak görmektedir. Aleviliğin bir din olduğunu savunanların, gerçeği aramanın ötesinde, sosyo-politik ve stratejik hesaplardan hareket ettikleri söylenebilir. Kuran, Sünnet, Ali ve Ehl-i Beyt’in tarihsel yönü perpektifinden, “Alevilik İslamiyet’in özüdür” tanımlamasını ileri sürenlerin hem İslami hem de tarihi kaynaklar göz önüne alındığında tutarlı bir iddia ileri sürdüklerini söylemek güçtür. “Alevilik İslamiyet’in bir mezhebidir” tanımlaması da Anadolu coğrafyasındaki bilinen Aleviler arasında az bir kısım tarafından desteklenen bu kavramdır. Daha çok Şii eğilimli olan bir kesim, Caferi mezhebine uygun olarak ibadetlerini ifa etmekte ve Ca’fer i olduklarını söylemektedir. Yapılan araştırmalar ve alan çalışmalarının ardından Alevilik nedir sorusuna verebileceğimiz cevap Alevilik Şia mezhebinin gûlat olarak tanımlanan aşırı Şia fırkalarından bir tanesidir tanımlaması yapılabilir. Bu tanımlama çerçevesinde On iki İmam’ın Anadolu Aleviliğinde Hz. Ali ve Hz. Hüseyin en fazla ön plana çıkan en önemli İki İmamdır. İmam Zeynelabidin, Kerbela’da sağ ola-

rak kurtuluşu, yüzyıllardır aşure tatlısıyla devam ettiren bir figürdür. İmam Câfer Sadık, mezhep kurucu imam ve Ebu Hanife'ye ders veren en büyük Mezhep İmamıdır. Sahip Zaman nitelemesiyle de Dedelerin ve aydınların, sadece bir gün çıkıp dünyadaki var olan kötü düzeni yıkıp yepyeni yaşanabilir bir hayat inşa edeceğine inanılan ve nefeslerle desteklenen bir İmam Mehdi algısı vardır. Geriye kalan İmamların ise ya “On İki İmam” kavramıyla sadece on iki imamın tek tek sayıldıklarında isim olarak geçmektedirler.

BİBLİYOGRAFYA

- ARSLAN**, Mehmet, **DOĞAN** Mehtap, *Kerbela Mersiyeleri*, Ankara 2009.
- ATALAN**, Mehmet, *Muhammed b. El-Hanefiyye ve Anadolu'daki Tezahürleri*, Ankara 2007.
- ATALAY**, Adil Ali, *Abdal Musa Sultan Velâyetnamesi*, İstanbul 1997.
- AYDIN**, Mehmet, -**FIĞLALI**, Ethem Ruhi, *Milli Bütünlüğümüz ve Hacı Bektaş Veli*, Ankara 1997,
- BENDER**, Cemşid, *12 İmam ve Alevilik*, İstanbul, 1993.
- BOZAN**, METİN, *İmamiyye Şiasının İmamet Tasavvuru*, Ankara 2007.
- BOZKURT**, Fuat, *Buyruk*, İstanbul 1982.
- BOZKUŞ**, Metin “ *Türklerin İslamiyeti Kabulü Ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması*”, *CÜİFD*,2 (1998),
- CEVDET**, Ahmet, *Kıyası Enbiya ve Tarihi Hulefa*(Hazırlayan Mahir İz), İstanbul 1992.
- COŞAN**, Esad, *Makâlât*, Seha Nesriyat, Ankara 1971.
- ÇINAR**, Erdoğan, *Aleviliğin Gizli Tarihi*, İstanbul, 2007.
- DOĞAN**, Gürani, *Alevilikte Ön Bilgiler ve Cem, Zakirlik*, İstanbul 1998.
- DUMAN**, Davut, *Horasan Güneşi İmam Rıza*, Ankara 2000,
- DURSUN**, Yıldız Hakkı, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul 1976.
- EBU MİHNEF**, Kerbelâ Vakıası, Çev. Nuri Dönmez, İstanbul 2010.
- EBU NUAYM**, el-İsfehani, Ahmet b. Abdullah, *Hilyetül Evliya ve Tabakatü'l Asfiya*, Beyrut 1405.
- EKİNCİ**, Mustafa, *Anadolu Aleviliği'nin Tarihsel Arka Planı*, İstanbul 2002
- ERÖZ**, Mehmet, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşılık*, İstanbul 1977.
- ERBAY**, Mustafa, *Şeyh Safi Buyruğu*, Ankara 1994.
- FIĞLALI**, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevilik Bektaşılık*, Ankara 1990.
- GENÇ**, R.;Türk Tarihi, Türk Ansiklopedisi, C. XXXII, Ankara-1983
- GÖLPINARLI**, Abdalbaki, *Alevi- Bektaşî Nefesleri*, İstanbul, 1963.
- , *Vilayetnâme*, İstanbul 1958.
- HACI BEKTAŞ VELİ**, (ö. 669/1270–71), *Makalat*,(Haz. Esad Coşan) Ankara 1995

- HAMEDANÎ**, Ahmed Sabri, *İslâm'da Ca'fer i Mezhebi ve İmam Ca'fer Buyrukları*, Ankara 1983
- İBN SA'D**, Ebu Abdullah b. Muhammet, *et Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut, ts.
- İLHAN**, Hüseyin, *Alevilik İnanç ve Kültürü*, İstanbul 2005.
- KALELİ**, Lütfü, *İnanç Boyutuyla Alevilik Nedir, Ne Değildir*, İstanbul 1995.
- KILIÇ**, Mustafa Cemil, *Alevi İbadetleri'nin İslam'daki Yeri*, İstanbul 2007.
- KORKMAZ**, Esat, *Buyruk Yorumlu İmam Ca'fer Buyruğu*, İstanbul 2002.
- KÖPRÜLÜ**, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1991.
- KUTLU**, İslam Mezhepleri Tarihinde Üsul Sorunu”, “*İslami İlimlerde Metodoloji (Üsul) Meselesi 1*”, İstanbul 2005.
- Sönmez, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara 2008.
- MATTEI**, Jean-Louis, *Hz Ali Cenknâmeleri*, İstanbul 1994.
- MELİKOFF**, Irene, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, (trc. Turan Alptekin), İstanbul 1998.
- , İrena, *Uyur İdik Uyardılar*, İstanbul 2009.
- NOYAN**, Bedri, *Bektaşilik ve Alevilik Nedir?*, Ankara 1985.
- OCAK**, Ahmet, Yaşar, *Türk Sufiligine Bakışlar*, İstanbul 1996.
- , *Alevi D.İ.A.*, C.II, s.368-369, Ankara-2002.
- , *Babaîler İsyanı*, İstanbul, 1996.
- , Babâilik, D.İ.A., C. IV, s.373-374, İstanbul-1991.
- ONARLI**, İsmail, *Alevilikte Cem ve Musahiplik Nedir*, İstanbul 2003.
- ORHAN**, Hüseyin Dede, *Alevilikte İbadet*, İstanbul 2003.
- OYTAN**, M. Tefvik, *Bektaşiliğin İç Yüzü /Dibi -Köşesi-Yüzü ve Astarı Nedir?*, İstanbul 2007.
- ÖNLÜER**, Siraceddin, *Ehli Beyt İmamları*, İstanbul 2011
- ÖZ Baki**, *Bektaşilik nedir?*, İstanbul 1997.
- ÖZ**, Mustafa, *Rafizîler Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIV, İstanbul 2007.
- ÖZTÜRK**, Yaşar Nuri, *Tarih Boyunca Bektaşilik*, İstanbul 1995.
- PEHLİVAN**, Battal, *Alevi Bektaşî Düşüncesine Göre Allah*, İstanbul 1994.
- SAĞIROĞLU**, Ekrem, *Hz Ali*, İstanbul 2008.
- , *Hz. Ömer*, İstanbul 2008
- ŞAHİN**, Teoman, *Alevilere Söylenen Yalanlar- Bektaşilik Soruşturması*, Ankara 1995.

- TAŞĞIN**, Ahmet, *Buyruk Menakıbı Şeyh Safi Musul ve Çevresindeki Şebeklerin Buyruğu*,Almanya 2010.
- TANRIKULU**, Raşit, *Hz Ali 'ye Karşı Gelenler Allah 'a Karşı Gelenlerdir*, Ankara 1994.
- UĞURLU**, Ahmet, *Alevilikte Cem ve Muhasiplik*, Erzincan.1995.
- ULUÇAY**, Ömer, *Alevilikte Cem nefesleri*, Adana 1996.
- , Ömer, *Şah Hatayi ve Alevilik*, Adana, 1993.
- , Ömer, *Alevilikte Dua Gulbang*,İstanbul 1996.
- ULUDAĞ**, Süleyman, ''Aleviyye''D.İ.A C.II, s.369–70, Ankara 2002.
- UZUNYAYLALI**, M. Talat, *Siyasal Alevilik*, İstanbul 1999.
- ÜZÜM**, İlyas; *Kızılbaş*, D.İ.A., C. XXV. s.546-557, İstanbul 1991.
- ,*Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İstanbul 2007.
- YAMAN**, Ali, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*, İstanbul 2007.
- YAMAN**, Mehmet, *Alevilik İnanç- Edeb- Erkan*, İstanbul 1995.
- VARLIK**, Ali, *Ağa Alevi Bektaşiliğın Dayanakları*, İstanbul 1997.
- VELİDİ**, Togan Zeki, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970.
- YASAROĞLU**, Hasan, *Taberistan Zeydileri*, MÜSBE, (Basılmamıs Doktora Tezi), İstanbul 1998.
- YILDIZ**, Harun, *Anadolu Aleviliğı (Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme)*, Ankara 2004.
- YÜKSEL**, Hasan, **SAVAŞ**, Saim, *Cebbar Kulu, Kitab-ı Cabbar Kulu*, Sivas, 1997.
- YÖRÜKAN**, Yusuf Ziya, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, İstanbul 1998.
- ZELYUT**, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul 1990.